

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
імені В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

НАУКОВІ ПРАЦІ

**ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ
БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
імені В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

Випуск 6

Збірник наукових праць

**Київ
2017**

Засновано у 2008 р.

Засновник і видавець – Державна науково-педагогічна бібліотека України
імені В. О. Сухомлинського

*Затверджено до друку вченою радою
Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського
(протокол № 16 від 07.12.2017 р.)*

Редакційна колегія:

- Березівська Л. Д.** *д-р педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, директор ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського (голова)*
- Страйгородська Л. І.** *канд. іст. наук, заступник директора з науково-інформаційної та бібліотечної роботи ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського (заст. голови)*
- Зозуля С. М.** *канд. іст. наук, заступник директора з наукової роботи ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського*
- Бондарчук О. Б.** *зав. відділу наукової організації та зберігання фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського*
- Вараксіна Н. В.** *зав. відділу науково-технічного забезпечення та впровадження комп'ютерних технологій*
- Лобановська І. Г.** *зав. відділу комплектування та наукової обробки документів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського*
- Опришко Т. С.** *канд. наук із соціальних комунікацій, директор бібліотеки Київського університету імені Бориса Грінченка*
- Самчук Л. І.** *зав. відділу наукової та інформаційно-бібліографічної діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського*
- Сошинська Я. М.** *канд. іст. наук, наук. співробітник відділу науково-документного забезпечення та соціокультурної діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського*
- Хемчян І. І.** *зав. відділу науково-методичного забезпечення діяльності мережі освітянських бібліотек ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського*
- Шкіра О. І.** *директор бібліотеки ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Г. Сковороди»*
- Світла Н. О.** *відповідальний секретар*

Н 34 Наукові праці Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського. Вип. 6. : зб. наук. пр. / НАПН України, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського ; [редкол.: Л. Д. Березівська (голова), Л. І. Страйгородська (заст. голови), С. М. Зозуля, О. Б. Бондарчук]. – Київ, 2017. – 123 с. : табл., рис. – Бібліогр. у кінці ст. – Засновано у 2008 р.

Наукове видання містить статті з актуальних питань науково-інформаційної та бібліотечної галузі, освіти і суміжних наук. Для фахівців у галузі бібліотекознавства, бібліографознавства, інформаційної діяльності.

УДК 026:37](477-25)ДНПБУ(05)

*Опубліковані матеріали відбивають погляди авторів,
які не завжди збігаються з думкою редакційної колегії.
За точність цитувань відповідальність несуть автори.
Матеріали подано в авторській редакції.*

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	4
БІБЛІОТЕКА. НАУКА. КУЛЬТУРА. СУСПІЛЬСТВО	5
<i>Березівська Л. Д.</i> До 25-річчя Національної академії педагогічних наук України: здобутки Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського в науково-інформаційному забезпеченні освіти (2012–2016).....	6
<i>Білоус В. С.</i> Інтеграція науки у світовий інформаційний простір: роль та місце бібліотеки вищого навчального закладу	14
<i>Волобуєва І. І.</i> Поняття патріотизму в українській педагогічній науці	24
ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ БІБЛІОТЕК	29
<i>Бондар Л. М.</i> Формування фонду шкільної бібліотеки літературою з питань національно-патріотичного виховання.....	30
<i>Бондарчук О. Б.</i> Бібліотечний ресурс – складова частина інформаційного простору	39
<i>Дунаєва Л. М.</i> Ретроспективна каталогізація періодичних видань у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського: технологічний підхід.....	45
<i>Зоріна Н. Є., Коваленко С. Г.</i> Авторитетні файли: місце і роль в умовах формування єдиного інформаційного простору	54
<i>Мацібора Н. Г.</i> Шкільна бібліотека: організація документного ресурсу	66
<i>Помчалова О. Г.</i> Довідково-пошуковий апарат наукової бібліотеки Українського науково-дослідного інституту педагогіки: історія й сьогодення.....	72
ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛІОГРАФІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ. БІОБІБЛІОГРАФІЯ ТА БІОГРАФІСТИКА	81
<i>Грудініна Н. Д.</i> Список використаних джерел як важлива складова частина наукової публікації ..	82
КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕК.....	90
<i>Гордієнко А. І.</i> Патріотичне виховання у бібліотеці для дітей: традиції, досвід та сучасний стан ..	91
<i>Книш А. М.</i> Краєзнавча робота наукової бібліотеки Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка як складова патріотичного виховання студентської молоді	98
<i>Скаченко О. О.</i> Національно-патріотичне виховання студентської молоді: вимоги сучасності	103
ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В БІБЛІОТЕКАХ.....	109
<i>Вараксіна Н. В.</i> Програмно-технологічні інструменти для репрезентації рідкісних книг: досвід використання.....	110
<i>Васильєв О. В., Чьочь В. В.</i> Порівняльний аналіз інформаційної цінності провідних інформаційних систем (сегмент педагогічних наук)	117
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	121

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АБІС	– автоматизовані бібліотечні інформаційні системи
АЗ	– авторитетний запис
АПС	– автоматизована інформаційно-пошукова система
АК	– авторитетний контроль
АКП	– абетковий каталог періодичних видань
АФ	– авторитетний файл
БД	– бази даних
БЗ	– бібліографічний запис
БО	– бібліографічний опис
ДБО	– довідково-бібліографічне обслуговування
ДНПБ	– Державна науково-педагогічна бібліотека
ДПА	– довідково-пошуковий апарат
ДСТУ	– державний стандарт України
ЕБ	– електронна бібліотека
ЕДД	– електронна доставка документів
ЕК	– електронний каталог
ЕР	– електронні ресурси
ЗвБД	– зведена база даних
ІГІР	– інтегрований галузевий інформаційний ресурс
ІКТ	– інформаційно-комунікаційні технології
ІР	– інформаційні ресурси
КС	– ключові слова
МБА	– міжбібліотечний абонемент
МОН	– Міністерство освіти і науки України
МПР	– мова предметних рубрик
НАПН	– Національна академія педагогічних наук
НБУВ	– Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського
НПЕБ	– науково-педагогічна електронна бібліотека
ПЗ	– предметні заголовки
ПОД	– пошуковий образ документа
ПОЗ	– пошуковий образ запиту
ПР	– предметні рубрики
САБ	– система автоматизації бібліотек
СК	– систематичні каталоги
УДК	– Універсальна десяткова класифікація
MARC-формат	– формат машиночитного каталогізаційного запис

БІБЛІОТЕКА. НАУКА. КУЛЬТУРА. СУСПІЛЬСТВО

УДК 026:37](477-25)ДНПБУ"2012/2016"

Березівська Л. Д.

д-р. пед. наук, проф., чл.-кор. НАПН України,
директор ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

**ДО 25-РІЧЧЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК
УКРАЇНИ: ЗДОБУТКИ ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ
БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО В
НАУКОВО-ІНФОРМАЦІЙНОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ОСВІТИ (2012–2016)**

У статті розкрито основні здобутки Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського НАПН України як науково-дослідної установи з питань галузевого бібліотекознавства, бібліографознавства й книгознавства, педагогічного джерелознавства, біографістики, історії освіти та як національного галузевого книгосховища, всеукраїнського науково-інформаційного, координаційного й науково-методичного центру бібліотек освітнянської галузі України відповідно до її напрямів діяльності (науково-дослідна, науково-інформаційна, культурно-освітня, науково-методична, міжнародна) у науково-інформаційному забезпеченні освіти протягом 2012–2016 років.

Ключові слова: Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського, науково-інформаційне забезпечення, освіта.

Постановка проблеми. Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського (далі – ДНПБ) як науково-дослідна установа з питань галузевого бібліотекознавства, бібліографознавства й книгознавства, педагогічного джерелознавства, біографістики, історії освіти та як національне галузеве книгосховище, всеукраїнський науково-інформаційний, координаційний і науково-методичний центр бібліотек освітнянської галузі України є структурною частиною НАПН України, що позитивно вирізняє її серед інших бібліотек.

Актуальність проблеми. У руслі відзначення 25-річчя НАПН України назріла потреба узагальнити й розкрити основні здобутки ДНПБ відповідно до її напрямів діяльності, спрямовані на науково-інформаційне забезпечення освіти в окреслений період, що і є метою статті. Водночас у своїх публікаціях ми неодноразово висвітлювали різні аспекти діяльності ДНПБ [1; 2; 3; 4; 6]. Для реалізації мети статті використано звіти ДНПБ за 2012–2016 рр.

Виклад основного матеріалу. Пріоритетним напрямом діяльності ДНПБ є науково-дослідна робота та впровадження її результатів. Протягом 2012–2016 рр. у бібліотеці завершено 4 науково-дослідні теми: «Організація і методика створення галузевих бібліотечно-інформаційних ресурсів для освітнянської галузі України» (фундаментальне, 2014–2016 рр.), «Модернізація науково-інформаційної діяльності провідних книгозбірень мережі освітнянських бібліотек МОН України та НАПН України» (прикладне, 2015–2016 рр.), «Наукова організація інформаційної діяльності галузевого бібліотечного комплексу Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського» (фундаментальне, 2012–2014 рр.), «Теоретичні та науково-практичні аспекти створення інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу в Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського» (фундаментальне, 2011–2013 рр.).

Актуальність наведених наукових досліджень зумовлена потребою розроблення інноваційних підходів до формування інформаційних ресурсів, способів надання доступу до них відповідно до нової парадигми освіти, обґрунтування розвитку системи інформаційно-аналітичного забезпечення освіти, розбудови сучасної моделі бібліотеки, яка відповідала б викликам часу.

Одержані під час виконання планових робіт наукові результати, що мають теоретичне та прикладне значення для розвитку системи науково-інформаційного забезпечення освітянської галузі в Україні, відображено в опублікованих понад 600 наукових працях. Із них наукова продукція: монографії – 2, словники – 1, методичні рекомендації – 3, зб. наук. пр. – 5, практичні посібники – 2, оглядові видання (зокрема статистичні довідники) – 26, довідкові видання (бібліографічні посібники, каталоги) – 34, аналітичні матеріали (зокрема реферативні) – 45, інформаційні видання – 19. Статті: у зарубіжних виданнях – 25; у фахових наукових виданнях – 126; у наукових виданнях – 81. Тези – 134.

Продукція, підготовлена в ході виконання наукових досліджень, упроваджувалася на всеукраїнському рівні. Об'єктами впровадження були різноманітні бібліотеки (національні, державні бібліотеки України, науково-педагогічні бібліотеки, бібліотеки наукових установ НАПН України, закладів післядипломної освіти МОН України, бібліотеки вищих навчальних закладів України, універсальні наукові бібліотеки Міністерства культури України), кафедри педагогіки університетів. Наукова продукція ДНПБ постійно презентується на виставках «Сучасні заклади освіти», «Інноватика в сучасній освіті».

Висвітлення результатів наукової роботи здійснювалося також через: веб-портал бібліотеки; публікації в зарубіжних та українських фахових наукових виданнях; оприлюднення в Електронній бібліотеці НАПН України та міжнародному депозитарії електронних публікацій із бібліотечних й інформаційних наук E-LIS; створення профілів науковців у Google Академії; систему Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського «Бібліометрика української науки».

Результати науково-дослідної роботи протягом 2012–2016 рр. апробовувалися під час участі науковців у 225 науково-практичних заходах, із яких: 110 науково-практичних конференцій (із них міжнародних – 34), 22 круглі столи, 56 семінарів, 5 педагогічних читань тощо.

Активно розвивалися започатковані в 2015 р. науково-практичні проекти: науково-педагогічний лекторій «Інформаційне забезпечення інноваційного розвитку освіти й науки», постійно діючий науково-методологічний семінар «Наукова бібліотека та якість сучасної освіти».

Науково-інформаційну та бібліотечну діяльність було зосереджено на збереженні документного ресурсу ДНПБ і наданні комплексного й оперативного доступу до нього з метою якісного задоволення науково-інформаційних потреб користувачів. Основними категоріями користувачів бібліотеки є науковці, працівники освітніх установ, студенти ВНЗ.

Науково-інформаційну діяльність ДНПБ було спрямовано на:

- забезпечення універсальних можливостей пошуку інформації в традиційній та електронній формах;
- оперативне та якісне інформаційне забезпечення працівників НАПН України, освітянської галузі й інших користувачів;
- нарощування потенціалу власних баз даних (БД) шляхом поповнення та представлення їх у глобальній інформаційній мережі;
- поповнення електронних колекцій Науково-педагогічної електронної бібліотеки ДНПБ (далі – НПЕБ).

Із метою вдосконалення інформаційного забезпечення фахівців освітянської галузі України в 2016 р. упроваджено новий двомовний веб-портал ДНПБ, на якому представлено ресурси бібліотеки, інноваційні послуги, бібліографічну, реферативну та аналітичну інформацію тощо. Особливу популярність має віртуальний інформаційно-бібліографічний ресурс «Видатні педагоги України та світу». Маємо констатувати збільшення кількості дистантних читачів, що характерно для сучасних бібліотек України й світу.

Бібліотечний фонд ДНПБ як головне джерело задоволення інформаційних потреб фахівців освітянської галузі систематично поповнюється документами на традиційних та електронних носіях і станом на 01.01.2017 р. містив 578139 прим., із них 45% – видання з питань педагогіки й психології.

Формується НПЕБ, яка складається з 4 тематичних розділів: книжкові пам'ятки; праці В. О. Сухомлинського та література про нього; продукція ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського; продукція мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України. У представленій таблиці простежується позитивна динаміка наповнення НПЕБ і стрімке збільшення кількості дистантних користувачів.

	Кількість документів у Науково-педагогічній електронній бібліотеці ДНПБ	Відвідуваність читачів
2016	2048	79676
2015	1938	6218
2014	1799	7657
2013	1611	8593
2012	1372	0

Електронний каталог (ЕК) ДНПБ, який складається з 10 БД: «Книги», «Періодика», «Рідкісні книги», «Галузева реферативна база», «Електронна колекція наукових праць В. О. Сухомлинського», «Бібліотечна справа»; зведені бази даних (періодичних видань, дисертацій із питань освіти, педагогіки та психології, збірників наукових праць, бібліографічних видань освітянських бібліотек), планомірно поповнювався. Станом на 01.01.2017 р. його обсяг становив 356527 бібліографічних записів (БЗ). Нині постає питання щодо розкриття ЕК шляхом організації тематичних виставок, створення допоміжних показників тощо.

Одним із пріоритетних напрямів роботи ДНПБ є експозиційно-виставкова діяльність. Упродовж 2012–2016 рр. організовано 541 книжкову виставку: тематичних – 385 («Незалежна й вільна Україна – найкраще творення народу», «Освіта України – доля держави», «Професійна орієнтація: теорія і практика», «Національній школі – національний підручник», «Національно-патріотичне виховання в сучасних навчальних закладах», «Диво, ім'я якому – книга», «Єдина держава – єдиний народ», «Розвиток книгодрукування в Україні» тощо), персональних – 85 (до ювілеїв видатних педагогів), із них віртуальних на веб-порталі бібліотеки – 15. Науковий доробок сучасних науковців було розкрито через організацію персональних книжкових виставок із серії «Ювіляри НАПН України».

Особливої уваги заслуговує робота ДНПБ із науковим об'єктом «Документи педагогіко-психологічного та історико-культурного напрямку ХІХ – початку ХХ ст. (1850–1917 рр.)», що становить національне надбання України. Упродовж 2012–2016 рр. із ним проведено низку робіт, зокрема оцифровано 107909 аркушів (385 прим. документів); мікрофільмовано 8518 аркушів; відновлено та реставровано 3130 примірників документів.

У 2016 р. розпочато аналітико-синтетичне опрацювання колекції «Видання ХVІІ – поч. ХХ ст. іноземними мовами». Підготовлено каталог періодичних видань іноземними мовами з фонду бібліотеки. Укладено анотовані рекомендаційні матеріали «Англомовні рідкісні видання ХІХ – поч. ХХ ст. з фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського», у яких викладено зміст документів педагогічного спрямування, що є вагомою джерельною базою для здійснення історико-педагогічних досліджень.

Із метою розкриття змісту та популяризації видань, що становлять національне надбання, у січні 2016 р. в ДНПБ відкрито кімнату-музей рідкісної книги як творчу лабораторію для здійснення науково-дослідної, культурно-освітньої та виставково-експозиційної діяльності. В експозиціях було представлено документи тематичних зібрань: «Педагогіка», «Психологія», «Шкільні підручники і навчальні посібники», «Видання ХVІІ – поч. ХХ ст. іноземними мовами», «Періодичні видання 1807–1917 рр.». Протягом 2012–2016 рр. до БД «Рідкісні книги» введено 4203 записи, їх загальна кількість становить 7 205.

Для повноцінного розкриття фонду, галузевих бібліотечно-інформаційних ресурсів, популяризації спадщини видатних педагогів України та світу, серед широкого кола науковців, освітян і громадськості в ДНПБ було організовано низку науково-інформаційних, культурно-освітніх і художньо-мистецьких заходів, зокрема на базі читального залу Фонду В. О. Сухомлинського.

У рамках реалізації «Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді» відповідно до розробленого плану в 2015–2016 рр. проведено такі заходи: Всеукраїнський науково-практичний семінар «Українські педагоги про національно-патріотичне виховання», Всеукраїнський форум «Місія бібліотек навчальних закладів у національно-патріотичному вихованні дітей та

молоді», науково-практичний семінар «Любов до матері як виховна проблема в педагогічних поглядах В. О. Сухомлинського», педагогічну раду «Національно-патріотичне виховання в навчальних закладах України», презентацію виховного проекту «Рідний край, де ми живем, Україною зовем» (літературно-музичні композиції за творами В. О. Сухомлинського). За результатами заходів створено електронний збірник матеріалів, опубліковано низку статей, підготовлено інформаційні матеріали, доступ до яких надано через веб-портал бібліотеки. Також було організовано різноманітні книжкові виставки, присвячені проблемам національно-патріотичного виховання, підготовлено реферативний огляд («Українська державність як консолідуюча складова національного виховання студентської молоді»), низку рекомендаційних бібліографічних списків («Національно-патріотичне виховання учнівської молоді в умовах модернізаційних суспільних змін», «Патріотичне та духовно-моральне виховання школярів»). Сформовано й систематично поповнюється електронний ресурс «Досвід роботи бібліотек з патріотичного виховання», який представлено на веб-порталі бібліотеки.

ДНПБ брала участь у виконанні Програми спільної діяльності МОН України та НАПН України. Так, у 2014–2016 рр. організовано та проведено низку науково-практичних заходів, спрямованих на науково-інформаційне забезпечення науковців і практиків освітянської галузі з питань інноваційного розвитку освіти, педагогіки: щорічний Всеукраїнський конкурс «Шкільна бібліотека»; Всеукраїнський місячник шкільних бібліотек «Книга і читання – важливі чинники у вихованні духовних цінностей учнів» (у рамках Міжнародного місячника шкільних бібліотек); Всеукраїнський форум шкільних бібліотекарів «Місія бібліотек навчальних закладів у національно-патріотичному вихованні дітей та молоді» (у рамках Міжнародної науково-практичної конференції ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського «Організація і методика створення галузевих бібліотечно-інформаційних ресурсів для освітянської галузі України»); Всеукраїнський вебінар «Нові можливості, нова ідея, нова бібліотека»; щорічну бібліотечну секцію в рамках Міжнародної науково-практичної конференції і Всеукраїнських педагогічних читань «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю».

Основними напрямками науково-методичної роботи в 2012–2016 рр. із метою забезпечення інноваційного розвитку мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України (близько 16 тис. книгозбірень) були: консультативно-методична допомога співробітникам освітянських бібліотек; науково-методичний супровід діяльності книгозбірень мережі; підвищення кваліфікації фахівців освітянських бібліотек; організація діяльності кабінету бібліотекознавства; координація й корпоративна співпраця освітянських бібліотек МОН України та НАПН України.

Зважаючи на виклики сьогодення, входження української освіти до європейського простору, важливим напрямом діяльності ДНПБ є міжнародне співробітництво, а саме: участь у міжнародних науково-практичних заходах, проектах, організаціях; надання доступу до баз даних наукометричних

платформ; здійснення міжнародного книгообміну тощо. Протягом 2012–2016 рр. науковці взяли участь у 34 міжнародних науково-практичних заходах, зокрема в 5 зарубіжних; підготували та подали документи на включення до Міжнародного реєстру ЮНЕСКО «Пам'ять світу» колекції рідкісних видань документів педагогіко-психологічного та історико-культурного напрямку (1850–1917 рр.) «Шкільні підручники і навчальні посібники»; надали метадані 12 оцифрованих книг із фонду ДНПБ із питань педагогіки, психології, які становлять національне надбання, до Європіани; брали участь у діяльності міжнародних наукових організацій; надавали тестовий доступ до баз даних наукометричної платформи Web of Science корпорації Thomson Reuters, зокрема до бібліографічних даних наукових статей зарубіжних періодичних видань, матеріалів наукових конференцій із зазначенням цитованості цих матеріалів; здійснювали міжнародний книгообмін із Інститутом дослідження української діаспори, який є структурним підрозділом Національного університету «Острозька академія». У 2016 р. до бібліотеки надійшло 165 примірників документів від Наукового товариства ім. Т. Шевченка (США) та Канадського інституту українських студій, із них: 104 примірники українською мовою та 61 примірник іноземними мовами. 4 березня 2016 р. було підписано Меморандум про міжнародне співробітництво в галузі науки, освіти та культури з громадською організацією «Африканська Рада в Україні», започатковано проведення Speaking Club «Україна-Африка: єдиний інформаційний простір».

Новітня інформаційна революція зумовлює необхідність об'єднання зусиль науково-інформаційного співтовариства – бібліотек, наукових установ, закладів освіти та культури. ДНПБ співпрацює з освітянськими й іншими бібліотеками, науковими інститутами НАПН України, вищими навчальними закладами, загальноосвітніми навчальними закладами, громадськими організаціями (Українською асоціацією Василя Сухомлинського, Українською бібліотечною асоціацією, громадською спілкою «Українська асоціація освіти дорослих», Українським товариством істориків педагогіки, Українським товариством Януша Корчака та ін.), Київською Малою академією наук, спільно з якими організовує й проводить науково-практичні заходи, створює інформаційні ресурси.

Висновки. На підставі викладеного можна констатувати, що ДНПБ відіграє провідну роль у науково-інформаційному забезпеченні української освіти, педагогіки, психології.

Водночас у руслі переосмислення місця й ролі бібліотек як осередків людських знань, модернізації ключових напрямів розвитку бібліотечної справи, реформування освіти потребує переосмислення й діяльність ДНПБ. З огляду на це нещодавно затверджено новий Статут ДНПБ з урахуванням Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність», Стратегію розвитку ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського на 2017–2026 рр. [5].

У цих документах, врахувавши сучасні інформаційні виклики, задекларовано вже викристалізовані традиційні пріоритетні напрями діяльності ДНПБ, а саме: науково-інформаційне забезпечення розвитку наук про освіту, педагогіки та психології; проведення фундаментальних і прикладних наукових досліджень із питань галузевого бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, інформаційної діяльності, педагогічного джерелознавства й біографістики, історії освіти (до речі, для цього створено відділ історії освіти, що складається з двох секторів: джерелознавства та біографістики, сухомліністики); формування системи документних та електронних ресурсів бібліотеки як галузевого наукового бібліотечно-інформаційного центру; координація й науково-методичне забезпечення функціонування мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України; розвиток соціокультурної діяльності й міжнародного співробітництва.

Водночас існує низка серйозних проблем, які гальмують процеси трансформування ДНПБ та її подальший інтенсивний розвиток, що впливає на якість науково-інформаційного забезпечення освіти, серед них: недостатність комплектування бібліотечного фонду новими періодичними та неперіодичними українськими й зарубіжними виданнями, традиційними та електронними навчальними посібниками, електронними копіями навчально-методичних видань; недостатні темпи та відсталість упровадження інформаційно-комунікаційних технологій, що ускладнює або унеможлиблює виконання виробничих процесів й обслуговування користувачів на сучасному рівні, застарілий комп'ютерний парк, відсутність єдиного ліцензованого програмного забезпечення для автоматизації бібліотечних процесів; відсутність доступу до світових інформаційних ресурсів OCLC, EBSCO, повнотекстових електронних журналів провідних європейських видавництв Elsevier, Springer, Kluwer Academic Press; недостатній склад кадрів вищої кваліфікації, інженерно-технічних працівників тощо.

Незважаючи на труднощі, діяльність ДНПБ спрямована на вдосконалення науково-інформаційного супроводу освіти шляхом побудови інноваційної моделі наукової бібліотеки, яка здатна ефективно забезпечувати сучасні потреби користувачів, володіє потужними базами даних, надає вільний і необмежений доступ до світових інформаційних мереж і банків даних на основі широкого використання новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, орієнтації на інтеграцію внутрішніх і зовнішніх інформаційних ресурсів для сприяння інформатизації та інтелектуалізації суспільства.

Список використаних джерел

1. *Березівська Л. Д.* Бібліотечно-інформаційне забезпечення освіти / Л. Д. Березівська, С. М. Зозуля, І. Г. Лобановська, І. І. Хемчян // Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / НАПН України ; за заг. ред. В. Г. Кременя. – Київ, 2016. – С. 183–189.
2. *Березівська Л. Д.* Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського як інтегратор і поширювач педагогічного біографічного знання / Березівська Л. Д. // Українська біографістика = Biographistica Ukrainica : зб. наук. пр. Ін-ту

біогр. дослідж. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ. 2015. – № 12. – С. 283–295.

3. *Березівська Л. Д.* Результати наукових досліджень Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського за 2015 рік та основні завдання на 2016 рік [Електронний ресурс] / Л. Д. Березівська // Інформаційне забезпечення педагогічної науки та освітньої практики України : звіт. наук.-практ. конф. Держ. наук.-пед. б-ки України ім. В. О. Сухомлинського, 19 січ. 2016 р., Київ : тези / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; [редкол.: Л. Д. Березівська (голова), С. М. Зозуля (заст. голови), Л. М. Заліток та ін.]. – Текст. дані. – Київ, 2016. – Режим доступу: http://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2016/02/zbirnuk_tez_2016.pdf. – С. 7–12. – Назва з екрана.

4. *Березівська Л. Д.* Результати наукових досліджень Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського за 2016 рік та основні завдання на 2017 рік [Електронний ресурс] / Л. Д. Березівська // Інформаційне забезпечення педагогічної науки та освітньої практики України : звіт. наук.-практ. конф. Держ. наук.-пед. б-ки України ім. В. О. Сухомлинського, 22 груд. 2016 р., Київ : тези / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; [редкол.: Л. Д. Березівська (голова), С. М. Зозуля (заст. голови), Л. М. Заліток та ін.]. – Текст. дані. – Київ, 2016. – Режим доступу: http://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2016/12/abstracts_collection_2016.pdf. – С. 6–16. – Назва з екрана.

5. Стратегія розвитку Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського на 2017–2026 роки / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; за заг. ред. Л. Д. Березівської ; [авт.: Березівська Л. Д., Зозуля С. М., Страйгородська Л. І.]. – Київ, 2017. – 29 с.

6. National Report on the State and Prospects of Education Development in Ukraine / National Academy of Educational Sciences of Ukraine ; [editorial board: V. G. Kremen (head), V. I. Lugovyuy (deputy head), A. M. Gurzhii (deputy head), O. Ya. Savchenko (deputy head)], edited by V. G. Kremen. – Kyiv : Pedahohichna dumka, 2017. – 336 p.

Berezivska L. D.

Celebrating the 25th Anniversary of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine: the Achievements of V.O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine in the Sphere of Providing Scientific Information Support to Education (2012-2016)

The article covers the main results of the researches carried out at V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine (at the NAES of Ukraine) that functions as a research organisation specialising in subject library science, bibliography studies, bibliography, pedagogical source study, biography studies, history of education, as well as a national subject book depository, all-Ukrainian scientific informational, coordination and methodological centre of the Ukrainian education libraries; it is indicated that the library functions according to its strategies (research, scientific, information, cultural, educational, methodological, international strategies) providing scientific and informational support to the educational sphere in 2012–2016.

Keywords: *V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine, scientific and informational support, education.*

УДК 027.7:021.2:004.77

Білоус В. С.

директор бібліотеки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

ІНТЕГРАЦІЯ НАУКИ У СВІТОВИЙ ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР: РОЛЬ ТА МІСЦЕ БІБЛІОТЕКИ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

У статті розглянуто інноваційні форми діяльності бібліотеки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, питання розвитку бібліотечного сервісу в науково-дослідній роботі університету. Акцентовано увагу на досвіді роботи університетської бібліотеки як активного партнера на етапах життєвого циклу наукових досліджень учених університету. Наголошено на новизні та ролі бібліотеки в процесах збільшення представництва вчених університету в глобальному просторі наукових комунікацій, упровадженні наукометричних й бібліометричних методів дослідження.

Ключові слова: інновації у бібліотеці, інформаційні комунікації, цифровий простір, наукометричні методи, бібліометрика, Google Scholar, бібліотека Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Актуальність дослідження. Реформування вищої освіти, стрімкий розвиток та глобалізація інформаційно-комунікаційних технологій зумовлюють необхідність зміщення акцентів у функціонуванні університетської книгозбірні як однієї із інфраструктурних інформаційно-комунікаційних складових. Сьогодні актуальним є питання збільшення внеску бібліотек вищої школи в розвиток інституціональних місій і цілей, впровадження нового спектра послуг для підтримки фахової комунікації, моніторингу, аналізу та інтеграції результатів досліджень до світового наукового простору, формування позитивного іміджу установи в країні та світі [10, с. 15]. Важливе значення має створення інноваційних бібліотечних сервісів, активне використання наукометричних і бібліометричних досліджень для підвищення ефективності діяльності як університету, так і власне бібліотеки. До проблематики наукометрії належить коло питань, що стосуються інформаційної моделі розвитку науки, зростання масивів даних, цитованості літератури, вивчення внутрішніх зв'язків у науці на основі бібліографічних посилань, оцінювання внеску до світового інформаційного потоку, процесу статистичного аналізу наукових напрямів [9, с. 25].

Мета статті – розглянути питання щодо впровадження інноваційно-комунікаційних технологій у діяльність бібліотеки ВНЗ, розвитку нового напрямку діяльності бібліотеки – наукометрії та бібліометрії, досвіду роботи освітянської книгозбірні у використанні метричних вимірювань та її роль в інтеграції університетської науки у світовий інформаційний простір.

Аналіз досліджень. Методологію та інструментарій наукометрії та бібліометрії вивчають і висвітлюють на сторінках фахових наукових видань Г. Асеев, О. Жабін, Л. Костенко, О. Кузнецов, Є. Кухарчук, Т. Симоненко та інші. Проблема використання метричних методів у діяльності бібліотеки та створення інноваційно-комунікаційних бібліотечних сервісів присвячено

чимало наукових праць, а також наукових конференцій, інтернет-конференцій, семінарів. Особливого значення для осмислення проблеми діяльності бібліотеки в структурі сучасних інформаційних комунікацій, створення бібліотечних сервісів, адаптації бібліотек у сучасному інфопросторі набувають дослідження зарубіжних і вітчизняних вчених і практиків бібліотечної справи. Ця проблематика знаходиться у полі зору вчених та практиків бібліотечної справи Т. Бондаренко, О. Бруй, С. Головахи, Т. Колесникової, С. Назаровця, О. Сербіна, Т. Ярошенко та багатьох інших. Українські вчені-бібліотекознавці визнають необхідність впровадження у бібліотеках ВНЗ України нових цифрових послуг із супроводження університетської науки [6].

Виклад основного матеріалу. Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського має значні наукові здобутки та потужний науково-педагогічний потенціал. Ефективно працюють наукові школи, які започатковано корифеями національної науки, захищаються докторські й кандидатські дисертації, публікуються монографії, збірники та наукові статті. Щорічно на базі університету проводяться міжнародні семінари, науково-практичні конференції, форуми, круглі столи [3].

У зв'язку з інформатизацією суспільства та реформуванням вищої школи відбувається активізація не лише інформаційного ресурсу, а й всього потенціалу бібліотеки, максимальне наближення її до потреб користувачів. Для задоволення інформаційних потреб наукових працівників університету, забезпечення оперативного доступу до бібліотечно-інформаційних ресурсів бібліотека вивчає і досліджує процеси створення ресурсів, розвиток та використання мережевих технологій, забезпечує доступ до власних і світових продуктів, здійснює пошук ефективних методів обслуговування користувачів, впроваджує різноманітні методи вимірювання для оцінювання ефективності та якості роботи.

Відомо, що на формування наукового рейтингу вченого впливають: загальна кількість публікацій, індекс цитування праць, індекс Гірша, імпакт-фактор журналу, в якому опубліковано праці, кількість отриманих грантів, стипендій, премій, участь у міжнародній співпраці, у редколегіях наукових журналів, вебметричний рейтинг [5]. Адаптація навчального закладу до цифрового ландшафту, висвітлення результатів наукових пошуків ефективно реалізуються у Вінницькому педуніверситеті з урахуванням не лише технологічної та економічної доцільності, а й нормативно-правових актів [2].

Освітнянська книгозбірня, виконуючи свою основну місію, сприяє підвищенню рейтингу вищого навчального закладу та формуванню наукового бренду. Впроважуючи інноваційні проекти, поєднуючи застосування традиційних та електронних ресурсів, індивідуальні та корпоративні методи роботи, бібліотека здійснила масштабне коло завдань з інформаційного забезпечення наукових працівників, провела цикл заходів щодо участі в науково-дослідній діяльності університету.

Науковий вектор діяльності бібліотеки спрямовується на формування електронних ресурсів, популяризацію ідей відкритого доступу, побудову загальнодоступних архівів наукової інформації, підвищення наукометричного, вебметричного рейтингу університету, що впливає на якість надання бібліотекою інформаційних послуг відповідно до міжнародного стандарту ISO 9000 та передбачає впровадження інноваційних технологій в інформаційне забезпечення наукової діяльності університету та дослідницьку діяльність бібліотеки.

Активне зростання затребуваності бібліотеки як навігатора та інформаційного посередника в сучасній системі інформаційно-комунікативної діяльності між користувачем та інформаційним світом обумовлено багатьма чинниками, серед яких можна виділити такі: інтеграція процесів національної освіти в європейський світовий освітній простір, запобігання інформаційній ізолюваності учених та прискорення їх входження до світової наукової спільноти.

У бібліотеці започатковано впровадження комплексу електронних послуг для забезпечення інформаційних потреб наукових співробітників, аспірантів, викладачів і студентів та нових цифрових послуг із супроводу університетської науки, зокрема, організація інституційного репозитарію, створення бібліотечного видавництва, інтеграція наукових публікацій до міжнародного наукового інфопростору, вимірювання впливу та видимості результатів наукових досліджень ВНЗ. Здійснюються також заходи щодо поліпшення забезпечення доступу до національних і міжнародних електронних ресурсів навчальної та наукової інформації, запроваджуються нові інноваційні послуги. Бібліотека організовує та здійснює інформування про індивідуальні та групові безоплатні тестові доступи до комерційних електронних ресурсів, у т. ч. до повнотекстових електронних наукових журналів. Періодично організовується тестовий доступ до EBSCOhost, що дає можливість забезпечувати пошук повнотекстових, рецензованих статей наукових журналів, довідників та інших публікацій з різних наукових дисциплін іноземною мовою. Інтернет-простір бібліотеки розширено за рахунок використання хмарних технологій, зокрема Google+. Інтернет-ресурси бібліотеки сьогодні є інструментами організаційного, інформаційно-бібліографічного та культурно-просвітницького інформування користувачів бібліотеки.

Адаптація бібліотеки до реалій цифрового простору потребує активної участі у системі інформаційних обмінів, здійснення якісного та оперативного обміну інформацією в мережевому гетерогенному середовищі. Продовжується корпоративна взаємодія з бібліотеками різних систем і відомств зі створення Центрального всеукраїнського та регіонального корпоративних каталогів, співпраця з освітянськими бібліотеками з питань формування інформаційного ресурсу з психолого-педагогічних питань та надання до нього вільного і багатоаспектного доступу. Спільно з освітянськими та науковими бібліотеками здійснюється робота зі створення інтегрованого інформаційного ресурсу з психолого-педагогічної тематики, реферативного продукту БД «Україніка наукова» та формування «Зведеної бази даних дисертацій з питань освіти, педагогіки та психології».

У рамках проекту «Бібліотека Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського – модель сучасної бібліотеки вищого навчального закладу», спрямованого на створення бібліотеки, яка відповідає вимогам сучасності, діють окремі інноваційні міні-проекти, що передбачають впровадження інновацій та відображають діяльність бібліотеки на новому етапі соціальних комунікацій як науково-інформаційного центру, території успіху.

Упровадження інноваційних проектів здійснюється за умови суцільного адаптування бібліотеки до реалій сучасного цифрового ландшафту, магістральним напрямом якого є інформатизація бібліотечної діяльності, використання інформаційно-комунікаційних технологій, інтеграція університетської науки у всесвітній простір, впровадження наукометричних методів вимірювання. Рівень комфортності доступу до інформації, незалежно від її формату, є важливим показником діяльності бібліотеки і однією з умов успіху впровадження інноваційних освітніх технологій в університеті.

Велике значення надається питанням наукової комунікації в електронному середовищі, що базується на феномені «відкритого контенту». Тенденцією просування бібліотеки у цифровому середовищі є створення цифрових колекцій, формування контент-стратегії бібліотеки [7, с. 9]. Електронні колекції, що формуються бібліотекою, насамперед, орієнтовані на інформаційні потреби університету. Здійснюється формування повнотекстового ресурсу цифрових копій видань цінного та рідкісного фонду.

Важливим джерелом інформації в сучасному інформаційному просторі є сайт бібліотеки як багатофункціональний інтерактивний інструмент з надання інформаційних послуг користувачам, просування електронних ресурсів, організації доступу до них, надання різних продуктів і послуг. Розроблено комплексну методику пошуку та добору видань у базах даних електронного каталогу та мережі Інтернет за темами науково-дослідної діяльності. Основними серед них є: інформаційно-бібліографічний сервіс «Віртуальна довідка», «Джерела наукової інформації», «Наукові реферативні огляди». На допомогу науковцям на сайті бібліотеки (блок «Електронні ресурси», розділ «Методичні модулі») розміщено методичну презентацію «Наукометрія. Базова інформація: аналітичний огляд» [2, с. 15]. До розділу «Сайти для науковців» (блок сайту «Інтернет-навігатор») додано добірку посилань з цієї тематики. Наразі структуру розділу вдосконалено та обладнано меню навігації: науково-технічні та навчальні електронні бібліотеки, наукометрія, відкритий доступ (Інституційні репозитарії), спеціальні архіви дисертацій та авторефератів, патентні фонди, інтелектуальна власність, портали наукової періодики, перевірка на плагіат.

Всесвітня мережа Інтернет дає можливість науковим працівникам університету зробити результати досліджень доступними у відкритому доступі. З огляду на це є розуміння потреби в розміщенні наукових праць у відкритому доступі. За рішенням Вченої ради університету викладачі передають до бібліотеки свої публікації. Електронна бібліотека університету формується як

традиційним способом (на базі САБ «ІРБІС»), так і у формі Інституційного репозитарію університету, що є одним із ефективних шляхів поширення результатів дослідження наукових працівників університету, максимізації їх відкритості та наукового впливу, інтерактивним інструментарієм та джерелом забезпечення вільного доступу до повнотекстових електронних здобутків.

З 2014 р. Інституційний репозитарій університету формується виключно на базі відкритого програмного забезпечення Dspace, що дає можливість збирати, зберігати й поширювати контент. За своєю суттю Dspace – це електронна бібліотека, перевагою якого є відкрита ліцензія, кросплатформеність та повнотекстовий пошук. У Dspace для кожного файла бібліотеки формується посилання для створення індексів цитування. Користувачі можуть проводити пошук у всьому архіві або в окремих розділах і колекціях.

Світова університетська бібліотечна практика підтверджує, що протягом останніх років найбільш трендові послуги пов'язані з підтримкою наукових досліджень. Нові сервіси потребують інноваційних змін і надають університетській бібліотеці нових рис, якими є зміщення вектора уваги бібліотек до пріоритетності надання послуг автору-вченому; активне партнерство бібліотек на всіх стадіях життєвого циклу наукового дослідження: від інформування та надання доступу до документів, розповсюдження, аналізу та оцінки результатів досліджень [4].

Останнім часом у світі спостерігається сплеск інтересу до так званих «метрій» (бібліометрії, наукометрії, інформетрії, мережометрії, вебометрії, мережевої бібліометрії, інтернет-статистики, алтметрики та ін.). Проблема коректного використання методології цього підходу широко обговорюється науковою спільнотою [1, с. 3]. Наукометрія – інструмент моніторингу та експертного оцінювання й прогнозування розвитку науки. Об'єктом наукометрії є наукова діяльність, а предметом – її кількісні закономірності, які використовуються для вдосконалення наукової діяльності. Об'єктом інформетрії є наукова інформація і наукова комунікація, а предметом – їх об'єктивні кількісні закономірності, що використовуються для вдосконалення інформаційної діяльності. Об'єктом бібліометрії є бібліотечна справа, а предметом – їх об'єктивні кількісні закономірності науково-технічної літератури та бібліографії, які використовуються для удосконалення бібліотечної діяльності [1, с. 9].

Особливо важливого значення в діяльності бібліотеки набувають питання впровадження бібліометричних сервісів, вимірювання в бібліотеці та впливу на оцінку і якість роботи бібліотеки. Ще в 2010 р. Джон МакКолл, європейський директор із партнерства RLG/OCLC Research, рекомендував науковим бібліотекам підвищити свою роль в усіх напрямках з підтримки наукових досліджень, у т. ч. забезпечувати експертизу в бібліометрії. Бібліометрія – це комплекс кількісних методів вивчення потоків наукових документів та наукова дисципліна, що вивчає документи на основі кількісного аналізу. Бібліометрія включає бібліометричні, статистичні та експертні оцінки. Бібліометричні

показники, зокрема, кількість публікацій, їх цитованість, імпаکت-фактор наукового журналу, в якому опубліковано статтю, широко використовуються як критерії оцінки наукових досліджень.

З метою розповсюдження та збільшення відкритості наукових публікацій вищі навчальні заклади розвивають інституційні політики та стратегії щодо контролю за якістю результатів досліджень, доступності та наукового впливу, активно використовуючи при цьому різноманітні методи наукометричних вимірювань. Час потребує від наукових працівників не лише друкованих видань, а й відображення публікацій у відкритому просторі, впровадження та використання цих досліджень, про що свідчить індекс цитування публікацій.

До основних наукометричних показників належить індекс цитування – кількість посилань на публікації вченого в реферованих наукових періодичних виданнях, в т. ч. електронних (міжнародне позначення – SCI). Індекс Гірша (h-індекс) базується на кількості публікацій вченого та кількості цитувань цих публікацій за певний період. Індекс запропонований у 2005 р. американським фізиком Хорхе Гіршем з університету Сан-Дієго (Каліфорнія) і використовується як альтернатива класичному «індексу цитування» при порівняннях за окремими галузями. Наприклад, h-індекс, який дорівнює 10, означає, що вченим опубліковано 10 праць, кожна з яких була процитована 10 і більше разів. У науковому світі прийнято вважати, що хороший учений у галузі фізики володіє h-індексом більше як 10. У нобелівських лауреатів h-індекс становить 60 і вище.

Слід зазначити, що системна діяльність із моніторингу та відстеження тенденцій розвитку української науки здійснюється лише невеликою кількістю наукових бібліотек. Лідером у цьому, безумовно, слід вважати Національну бібліотеку України імені В. І. Вернадського, проект якої «Бібліометрика української науки» (<http://www.nbuviar.gov.ua/bpnu/>) являє собою інформаційно-аналітичну систему із надання суспільству цілісної картини стану вітчизняного наукового середовища на основі створених ученими в системі Google Scholar бібліометричних профілів. Проект функціонує на засадах конвергенції зі світовими системами (Scopus, Web of Science, Ranking Web of Research Centers) і може слугувати джерельною базою для отримання даних у процесі експертного оцінювання результатів професійної діяльності як окремих науковців і дослідницьких колективів, так і періодичних видань.

Google Scholar (Академія) – науковий сегмент Інтернет-гіганта Google, міжнародна наукометрична БД, яка забезпечує для авторів простий спосіб відслідковування посилань на свої статті. Реалізуючи гасло «Стоячи на плечах гігантів», Google Scholar віддає належне вченим, які зробили вклад у розвиток науки і забезпечили основу для нових відкриттів і досягнень [11, с. 12]. Google Scholar – некомерційна міжнародна бібліометрична платформа, покриває всі джерела з Scopus і WoS і додатково включає менш якісно контрольовані колекції наукових публікацій з різних типів веб-документів (системою індексуються ті документи, які не пройшли належної експертної оцінки (рецензування). Однак слід зазначити, що робот Google Scholar відвідує

тільки ті сайти, які стосуються науки, збирає у свій індекс інформацію про місцезнаходження і зміст наукових робіт. Google Scholar включає публікації, опубліковані в журналах, що зберігаються в репозитаріях, розміщені на сайті установи або вченого.

Цифровим ключем до публікацій науковця є ORCID – некомерційна організація, яка забезпечує створення і ведення реєстру унікальних ідентифікаторів наукових працівників та сполучної ланки між дослідницькими роботами та їх результатами і цими ідентифікаторами. ORCID (Open Researcher and Contributor ID) – єдиний міжнародний реєстр учених і наукових установ. Реєстр ORCID дає можливість поєднати дослідників з результатами їх роботи за рахунок впровадження ORCID ID в ключові процеси, такі, як оновлення досьє дослідника, розгляд рукописів та подання заявок на отримання грантів і патентів. Система обліку ORCID забезпечує реєстр, в якому можна отримати унікальний ідентифікатор і управляти записом результатів дослідницької роботи та Інтерфейси розробки (API), що призначені для забезпечення передачі даних між різними системами обліку та встановлення авторства наукових робіт в кожній з них. Індивідуальні дослідники отримують ORCID ID, управляють записом результатів своєї діяльності і шукають в реєстрі інших науковців. У реєстрі ORCID зберігається інформація неконфіденційного характеру: ПІБ, адреса електронної пошти, місце роботи і запис дослідницької діяльності. Колектив ORCID вживає заходів щодо захисту інформації відповідно до принципів, зазначених у Політиці конфіденційності, яку укладено на основі політики забезпечення конфіденційності за принципом «безпечної гавані» (Safe Harbor Principles), розробленої Міністерством торгівлі США.

Бібліотека Вінницького педуніверситету швидкими кроками просувається до того, щоб рівень наданих нею послуг відповідав європейським стандартам, активно розвиває новий напрям діяльності, бере на себе відповідальність за поширення результатів наукових досліджень учених ВНЗ, адаптує університетську науку до світового інформаційного простору. Це супроводжується впровадженням нових сервісів, які найбільш затребувані користувачами в процесі наукових досліджень. Інформаційно-бібліотечний сервіс перебуває у постійному інноваційному розвитку й вдосконаленні, сприяє науковій діяльності ВНЗ та передбачає:

- забезпечення інформаційної підтримки науково-дослідницької діяльності;
- впровадження нових моделей наукової комунікації (репозитарії, видавництво е-журналів, освітні платформи та ін.);
- інтеграцію результатів наукових досліджень до світових БД науково-технічної інформації (повнотекстові, реферативні, наукового цитування);
- моніторинг, аналіз і діагностування рівня видимості й впливовості результатів наукових досліджень ВНЗ та його періодичних видань у світовому науковому інформаційному просторі;
- надання допомоги науковцям у створенні (упорядкуванні) авторських профілів у БД Scopus, Google Scholar, бібліографічних менеджерах та

спеціалізованих соціальних мережах, реєстрах ідентифікаторів автора ResearcherID та ORCID;

- рекомендації щодо вдосконалення редакційних політик періодичних видань ВНЗ відповідно до міжнародних стандартів;
- аналіз відповідності періодичних видань ВНЗ вимогам наукометричних і реферативних БД;
- збирання, упорядкування та аналіз публікаційної активності авторів та їх наукової метрики;
- аналіз інформаційних потреб учених та рівня їх задоволення шляхом проведення соціологічних дослідницьких розвідок (експрес-опитування, міні-анкетування, опитування-інтерв'ю) та теоретико-прикладних досліджень;
- ознайомлення вчених з різними аспектами інформаційного пошуку, БД наукового цитування, соціальними науковими мережами та ін.;
- проведення бібліометричних досліджень щодо різних аспектів публікаційної активності науковців ВНЗ та ін.

Підвищення рейтингу ВНЗ спонукає до зміни принципових підходів у висвітленні результатів наукових досліджень, адже саме через публікації наукові розробки та дослідження можуть стати відомими у світі, зацікавити світову наукову спільноту, відкрити шлях до отримання грантів. Найпростішим шляхом є розміщення наукових публікацій у міжнародних авторитетних виданнях, що входять до наукометричних баз.

Певні здобутки в науковій діяльності науково-педагогічні працівники вже мають, однак дані бібліометрики української науки змушують визнати недостатню ефективність публікацій наших учених. Деяким науковцям не вистачає знань та поінформованості про умови публікацій, систему наукометричних показників у світі, можливості, перспективи і місце у цій системі фахових збірників. Лише дехто із наукових працівників мав змогу відвідати наукові конференції та семінари з цього питання.

На черговому засіданні Вченої ради університету розглянуто питання актуалізації оприлюднення результатів науково-дослідної роботи викладачів університету. Ухвалою Вченої ради на бібліотеку покладено завдання: організувати спеціальні тренінги, семінари за участю провідних спеціалістів, інформувати науковців з питань міжнародної наукометрики з метою підвищення рейтингу викладачів через електронні ресурси індексування.

З метою формування інформаційної культури молодих науковців бібліотека проводить заняття з основ інформаційних та бібліотечно-бібліографічних знань, ознайомлює з правилами користування довідково-бібліографічним апаратом, основними вимогами до оформлення результатів наукових пошуків. Фахівці бібліотеки організовують індивідуальні та групові заняття, тренінги, семінари, відеоуроки, презентації з базових питань інформетрії, зокрема бібліометрії, надають практичні консультації з культури публікації (оформлення наукових статей, визначення ключових слів, складання списків літератури), допомагають створити профіль вченого в наукометричних БД (Google Scholar, Scopus, WoS, Index Copernicus).

Бібліотекарі засвоїли складний інтегрований технологічний цикл, що включає послідовність наукомістких процесів комп'ютерного оброблення документних масивів: бібліографування, реферування, аналітико-синтетичне опрацювання документів, проведення статистичних досліджень, в т. ч. наукометричних та бібліометричних.

Ураховуючи вимоги часу, освітянська книгозбірня перебудовує власну діяльність на максимальний розвиток сервісів із підтримки наукових публікацій, надає інформаційну допомогу з інтегрування публікацій у світові БД, розвиває сервіси із підтримки наукових публікацій, ознайомлює з особливостями інтеграційних процесів з метою розвитку публікаційної активності та цитування наукових працівників університету. Відбулося зміщення вектора уваги до пріоритетності надання послуг автору-вченому. Фахівці бібліотеки надають консультації та практично допомагають зареєструватися у реєстрах ідентифікаторів автора ORCID, наукометричних БД (Google Scholar, Scopus), міжнародній наукометричній БД «Index Copernicus». Першочергове завдання полягало в тому, щоб фахові збірники увійшли до якомога ширшого кола реферативних і наукометричних баз наукової літератури, а в перспективі – до бази Scopus. Науковці університету активізували цю роботу та зареєструвалися в інформаційно-аналітичній системі (наприклад, «Бібліометрика української науки» в середовищі Google Академія), що містить інформацію про публікаційну активність і цитованість їхніх праць. Створено профілі вченого, установи та наукового фахового видання в «Бібліометриці української науки», надіслано списки щодо активізації авторських профілів та їх коригування. Усі наукові працівники університету зареєстровані в «Бібліометриці української науки».

Створення та підтримка в активному стані наукових профілів в онлайн мережі – запорука зростання наукової впливовості. Бібліотека систематично проводить моніторинг наукометричних БД, здійснює редакцію авторських профілів та наукових колективів (університету, факультетів, кафедр, наукових періодичних видань).

Сьогодні український вчений усвідомлює, що наукові публікації є не тільки формальною вимогою для отримання наукових ступенів та вчених звань, а базовим показником, що відображає його наукову діяльність. Підвищення якості наукових публікацій, актуальність тематики, а також рейтинг видання, в якому вони надруковані, та відображення їх у міжнародних наукометричних БД – вимога часу. Акценти університетської бібліотеки спрямовуються на формування електронних ресурсів, популяризацію ідей відкритого доступу, побудову загальнодоступних архівів наукової інформації, підвищення вебметричного рейтингу університету.

Одним з перших кроків до інтеграції у науковий світовий простір є підвищення якості наукових публікацій, а отже, й рівня наукових збірників через зміну редакційної політики. Публікаційна політика університету орієнтована на публікації в індексованих наукових журналах, електронних наукових журналах (наукометричних БД), Інституційному репозитарії, реєстрацію Інституційного репозитарію в OPEN DOAR або ROAR, реєстрацію в ORCID (установи та науковці) в DOAJ (наукові збірники).

Висновки. Питання інтеграції наукових публікацій та підвищення рівня представництва університетської науки в міжнародному інформаційному просторі становить стратегічно важливий напрям діяльності бібліотеки вищого навчального закладу. Впровадження в практику бібліотечної діяльності визначених напрямів сприятиме підвищенню якості українських наукових видань та авторитету української науки в цілому. Стратегія діяльності бібліотеки ВНЗ також передбачає інформаційно-аналітичний моніторинг та бібліометричний аналіз системи документальних комунікацій університету, створення передумов для представлення науковців у міжнародних реферативних базах і пошукових системах (Scopus, Web of Science, Google Scholar та ін.), сприяння впровадженню наукових періодичних видань до міжнародних баз даних [8, с. 24].

Формуючи модель сучасної бібліотеки ВНЗ, персонал бібліотеки займає активну позицію у створенні єдиного інтерактивного інформаційного середовища, пропонує нові бібліотечні послуги та продукти, прагне бути надійним партнером наукового працівника університету, сприяє підвищенню значимості бібліотеки та рейтингу навчального закладу.

Список використаних джерел

1. *Асеев Г.* Наукометрія, інформетрія, бібліометрія: визначення і розмежування / Георгій Асеев // *Бібл. вісн.* – 2016. – № 2. – С. 3–10.
2. *Білоус В. С.* Адаптація бібліотеки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського до реалій цифрового простору / В. С. Білоус // *Бібліотека університету на новому етапі розвитку соціальних комунікацій : Міжнар. наук.-практ. конф., 1–2 груд. 2016 р. / Дніпропетров. нац. ун-т залізничного трансп. ім. акад. В. Лазаряна.* – Дніпро, 2016. – С. 13–18.
3. *Білоус В. С.* Університетська наука у міжнародному інформаційному просторі / В. С. Білоус, Н. І. Лазаренко, А. М. Коломієць // *Матеріали XVI Міжнародної науково-практичної конференції «Макаренкознавчий вимір актуальних питань соціальної адаптації особистості» та Всеукраїнських науково-практичних семінарів «Управлінська майстерність керівника навчального закладу», «Управління проектами у сфері науки освіти, інновацій та інформатизації», «Управління інноваційною діяльністю в освіті та виробництві» (м. Полтава, 13–14 березня 2017 р.) : [тези] / за ред. проф. М. В. Гриньової.* – Полтава, 2017. – С. 11–12.
4. *Колесникова Т.* Бібліотека ВНЗ: відповідальність за поширення результатів наукових досліджень / Тетяна Колесникова // *Вища шк.* – 2014. – № 4. – С. 7–26.
5. *Колесникова Т. О.* Університетська наука: бібліометричні дослідження [Електронний ресурс] / Т. О. Колесникова, О. В. Матвеева // *Сучасні проблеми діяльності бібліотек в умовах інформаційного суспільства : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 10–11 верес. 2015 р., Львів / Нац. ун-т «Львівська політехніка».* – Текст. дані. – Львів, 2015. – Режим доступу: http://eadnurt.diit.edu.ua:8080/bitstream/123456789/4173/1/Kolesnykova_Matveyeva.pdf (дата звернення: 13.11.2017). – Назва з екрана.
6. *Колесникова Т. О.* Цифрові сервіси бібліотек ВНЗ із забезпечення розвитку науки / Т. О. Колесникова // *Бібліотеки ВНЗ України у процесі імплементації Закону «Про вищу освіту» та інформатизації суспільства : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., Івано-Франківськ, 16–19 черв. 2015 р. / Івано-Франків. нац. техн. ун-т нафти і газу, Наук.-техн. б-ка.* – Івано-Франківськ, 2015. – С. 147–160.

7. Мар'їна О. Контент-стратегія бібліотек у цифровому середовищі / Олена Мар'їна // Бібл. вісн. – 2016. – № 4. – С. 8–12.
8. Назаровець М. Служба інформаційного моніторингу як структурний підрозділ сучасної академічної бібліотеки / Марина Назаровець // Вісн. Кн. палати. – 2016. – № 8. – С. 24–26.
9. Наукометрія: методологія та інструментарій / Леонід Костенко, Олександр Жабін, Олександр Кузнецов [та ін.] // Вісн. Кн. палати. – 2015. – № 3. – С. 25–29.
10. Сербін О. Аспекти формування та вдосконалення сучасної бібліотечної освіти / Олег Сербін, Тетяна Ярошенко // Вісн. Кн. палати. – 2016. – № 8. – С. 12–15.
11. Симоненко Т. Бібліометричні системи Scopus і Google Scholar: сфери використання / Тетяна Симоненко // Бібл. вісн. – 2015. – № 2. – С. 10–13.

Bilous V.S.

Integration of science into global information space: the role and place of an academic library

The article reflects the innovative activities of library of Vinnitsa State Pedagogical University, development of library service in using research work of the University. Focused on the experience of the University library as an active partner in the stages of the life cycle of research scientists of the University. Noted the novelty and the role of the library in the process of increasing the representation of scientists of the University in the global space of science communication, implementation of bibliometric and scientometric methods of research.

Key words: *innovation in the library, information communication, digital space, scientometric methods, bibliometric, Google Scholar, Scopus, Web of Science, library of Vinnitsa State Pedagogical University.*

УДК 37.035:172.15]:001.4

Волобуєва І. І.

завідувач бібліотеки КЗ «Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти»

ПОНЯТТЯ ПАТРІОТИЗМУ В УКРАЇНСЬКІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ НАУЦІ

У статті на основі аналізу та порівняння наукових джерел розглянуто поняття патріотизму, розкрито його сутність у педагогічному контексті, критерії, рівні інтерпретації, різновиди, підходи до виховання.

Ключові слова: *патріотизм, патріотичне виховання, громадянське виховання.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі становлення громадянського суспільства в Україні проблема виховання патріотизму підростаючого покоління набуває особливого значення. Формування громадянина-патріота, виховання його свідомої громадянської позиції розглядають як пріоритетні в Державній національній програмі «Освіта» («Україна ХХІ століття»), законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ ст., Концепції громадянського виховання в умовах розвитку української державності, Програмі патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. Модернізація сучасної української освіти неможлива без реформування виховної системи, її спрямування на становлення свідомих громадян і патріотів незалежної української держави.

Проблема патріотичного виховання є однією з найважливіших, оскільки від її розв'язання залежить майбутнє держави. Ідея патріотизму завжди була і залишається основою консолідації суспільства. Патріотизм є джерелом духовних і моральних сил та здоров'я суспільства, його життєздатності, які найбільш яскраво виявляються в періоди важких випробувань.

Аналіз актуальних досліджень. Актуальність дослідження проблеми патріотичного виховання визначається низкою обставин – соціальною ситуацією, що склалася нині в нашій країні, перетвореннями в суспільному, політичному та економічному житті, переоцінці цінностей у свідомості людей. Теоретичні розробки проблеми патріотизму ґрунтовно висвітлені у публікаціях І. Бега, О. Вишневецького, М. Зубалій, Г. Коваль, К. Чорної та ін. Водночас упродовж останніх років спостерігається зростання інтересу до проблем національно-патріотичного виховання дітей та молоді й інших дослідників, зокрема, В. Гарнійчук, Г. Корж, С. Лопатюк, Н. Волкової, Н. Скотної, Є. Стех та ін.

Мета статті – розкрити сутність та зміст поняття «патріотизм» в українській педагогічній науці.

Виклад основного матеріалу. Поняття «патріотизм» у різні періоди розвитку соціуму трактувалося неоднозначно. Радянська педагогічна наука так і не змогла виробити єдиного підходу до розуміння суті патріотичного виховання. Серед багатьох сучасних учених, які досліджували поняття патріотизму, немає спільного розуміння його змісту.

У педагогічному словнику за редакцією М. Ярмаченка поняття «патріотизм» визначено як «суспільний і моральний принцип, що характеризує ставлення людей до своєї країни, яке виявляється в певних діях і складному комплексі суспільних почуттів, що звичайно називається любов'ю до батьківщини» [6, с. 356]. Наголошуючи, що виховання патріотизму є найважливішим завданням усієї системи освіти й виховання, прояви патріотизму трактуються як принципи моралі: «підкування про інтереси та історичну долю країни й готовність заради неї на самопожертви; вірність вітчизні, що бореться з ворогами; гордість соціальними та культурними досягненнями своєї країни; співчуття до страждання народу; повага до історичного минулого вітчизни і успадкування від нього традицій; прив'язаність до місця проживання – міста, села, області, країни в цілому» [6, с. 356].

В енциклопедії освіти патріотизм трактується як «суспільний моральний принцип діяльного ставлення до свого народу, що віддзеркалює національну гордість і любов до вітчизни, громадянську відповідальність за її долю, а також емоційне підпорядкування особистістю свого життя спільним національним інтересам і виявляється в готовності служити Батьківщині й захищати її від ворогів» [5, с. 633]. Для сучасної людини патріотизм став одним із перших обов'язків і одним із найпочесніших почуттів – це є те, чим патріот віддячує державі за все, що вона робить для нього, а держава є сукупністю громадянських інституцій, які забезпечують життя людини.

У концепції патріотизму незалежної України увага дедалі більше акцентується на національно усвідомленому ставленні до Батьківщини. Це означає прагнення культивувати в собі почуття, волю й життєві настанови в руслі патріотичної самосвідомості, творчо стверджувати в собі духовне життя свого народу – сприйняти українську мову й історію, державність і правосвідомість, світосприйняття, пісню, літературу й соціонормативну культуру тощо як свої власні [5, с. 633].

Н. Волкова зазначає, що виховання громадянина має бути спрямованим на розвиток патріотизму, національної самосвідомості, культури міжетнічних відносин, планетарної свідомості, правосвідомості, політичної культури, дбайливого ставлення до природи, моральності, культурної поведінки особистості. Науковець розкриває поняття «патріотизм» як складову громадянського виховання, тобто як «глибоке громадянське почуття, змістом якого є любов до свого народу, Батьківщини, усвідомлення своєї причетності до історії, традицій, культури свого народу, вболівання за його майбутнє» [3, с. 105]. Отже, патріотизм тлумачиться нею у співвіднесенні з національною самосвідомістю, що передбачає усвідомлення себе часткою національної (етнічної) спільноти, носієм національних (етнічних) цінностей, а також із полікультурним, правовим, екологічним і моральним вихованням.

Дослідниця В. Гарнійчук окреслює проблему патріотизму, визначаючи компоненти, критерії та показники його сформованості. Зокрема, вона виокремлює три критерії виховання патріотизму, а саме: емоційно-мотиваційний, когнітивний і діяльнісний [4, с. 123].

І. Бех і К. Чорна наголошують на ролі національної ідеї в становленні громадянина-патріота України: «патріотизм – це любов до Батьківщини, свого народу, турбота про його благо, сприяння становленню й утвердженню України як суверенної, правової, демократичної, соціальної держави, готовність відстояти її незалежність, служити і захищати її, розділити свою долю з її долею» [1, с. 17]. Науковці також виокремлюють два основних рівні інтерпретації цього багатогранного і складного поняття:

- особистісний, що є пріоритетною стійкою характеристикою людини, яка проявляється в її свідомості, моральних ідеалах та цінностях, у реальній поведінці та вчинках;
- суспільний – це суттєва частина суспільної свідомості, яка проявляється в колективних настроях, почуттях, ціннісному ставленні до свого народу, його способу життя, національних здобутків і достоїнств, культури, традицій, героїчного історичного минулого і сьогоденної розбудови держави як єдиної нації [1, с. 18].

Як зазначають дослідники І. Бех і К. Чорна, з патріотизмом поєднується етнічна самосвідомість громадянина, яка ґрунтується на етнічній ідентифікації, що вбирає в себе любов до свого народу, віру в його духовні сили, його майбутнє, готовність до праці на користь народу, знання та вміння осмислювати його моральні та культурні цінності, історію, звичаї, обряди, символіку; передбачає систему вчинків, які мотивуються любов'ю, вірою, звичками, знаннями, відповідальністю перед своїм народом [1, с. 19].

Отже, серед науковців немає єдиного розуміння педагогічного статусу категорії «патріотизм», хоча у визначенні цілей патріотичного виховання думки вчених значною мірою збігаються, тому визначення патріотизму потребує подальшого уточнення, адже багатозначність у тлумаченні терміна розмиває розуміння його значення.

О. Вишневський будує теорію виховання на таких цінностях: моральність (абсолютна вічна цінність), патріотизм (національна цінність), демократизм (громадянська цінність), родинність (сімейна цінність), характерність (цінність особистого життя), природосвідомість (валеоекологічні цінності).

Загалом, як свідчать наукові джерела, українські дослідники услід за О. Вишневським виокремлюють три основних різновиди патріотизму:

- етнічний, що ґрунтується на почутті власної причетності до певного етносу, його мови, культури, історії;
- територіальний, що ідентифікується з певною територією, її ландшафтом, кліматом тощо;
- державний, що передбачає вихованість громадянського світогляду [2].

З огляду на те, що патріотичні цінності є не раціональними абстрактними поняттями, а співвідносяться з конкретною етнонаціональною культурою, лише усвідомлюючи власну причетність до неї, особистість стає свідомим патріотом, носієм цієї культури.

І. Бех і К. Чорна виокремлюють теоцентричний, соціоцентричний та антропоцентричний підходи до формування патріотизму. Автори підтримують останній з них, найбільш співвіднесений із суб'єктом – особистістю як носієм патріотизму в соціумі, а метою патріотичного виховання вважають становлення громадянина – патріота України [1]. Прихильники гуманістичних виховних систем надають перевагу останньому, хоча не заперечують і двох попередніх підходів.

За визначенням Р. Петронговського, патріотизм – це здатність особистості ідентифікувати себе з українським народом, з громадянами Української держави та потреба в постійному самоствердженні з метою власного духовного й інтелектуального зростання, що сприяє прогресу самого суспільства [7].

Н. Скотна, аналізуючи сучасний стан та особливості патріотичного виховання в сучасному українському суспільстві, називає кілька причин важливості проблеми патріотичного виховання: системна криза ідентичності, економічна дезінтеграція та соціальна диференціація, відсутність єдиної оцінки і трактування найважливіших історичних подій. На сьогодні, на думку дослідниці, стан патріотизму в Україні територіально обмежений. Його об'єктом виступає не Вітчизна взагалі, батьківщина, тобто місце, де людина народилася [8, с. 19–25].

Висновки. Узагальнення розглянутих вище наукових джерел засвідчує, що дослідники виокремлюють такі складники патріотизму як любов до Батьківщини, відданість, готовність до її захисту, знання мови й історії, інтерес до національної культури загалом, до народних традицій.

Розбудова громадянського суспільства та утвердження демократичної правової держави потребують відповідного підходу до виховання патріотів України. Таким чином, метою виховання патріотизму має бути становлення громадянина – патріота своєї Батьківщини, готового піклуватися про народ, переконаного в необхідності розбудови країни як суверенної, незалежної, демократичної, правової соціальної держави, здатного сприяти зміцненню толерантних відносин у суспільстві, знати свої права та обов'язки, прагнути до самовдосконалення та самореалізації.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Національна ідея в становленні громадянина-патріота України: (програмно-виховний контекст) / І. Д. Бех, К. І. Чорна. – Київ : ІПВ АПН України, 2008. – 40 с.
2. Вишневецький О. Сучасне українське виховання: педагогічні нариси / О. Вишневецький ; Львів. обл. наук.-метод. ін-т освіти, Львів. обл. пед. т-во ім. Григорія Ващенко. – Львів, 1996. – 238 с.
3. Волкова Н. П. Педагогіка : посібник / Н. П. Волкова. – Київ : Академія, 2001. – 576 с.
4. Гарнійчук В. М. Сформованість патріотизму старших підлітків на етапі становлення української держави : компоненти, критерії та показники / В. М. Гарнійчук // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. / Ін-т проблем виховання НАПН України. – Кіровоград, 2014. – Вип. 18, кн. 1. – С. 123–132.
5. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; голов. ред. В. Г. Кремень. – Київ : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
6. Педагогічний словник / за ред. М. Д. Ярмаченка. – Київ : Пед. думка, 2001. – 514 с.
7. Петронговський Р. Р. Теорія і практика формування патріотизму старшокласників : монографія / Р. Р. Петронговський ; за ред. М. В. Левківського. – Житомир : Полісся, 2003. – 220 с.
8. Скотна Н. В. Патріотичне виховання в Україні: реалії та перспективи / Н. В. Скотна // Проблеми українського національного виховання : зб. наук. пр. / Дрогобиц. держ. пед. ун-т ім. Івана Франка. – Дрогобич, 2013. – С. 19–26.

Volobuieva I. I.

Interpretation of the concept *patriotism* in the ukrainian pedagogical science

The notion of «patriotism» is investigated in article on the basis of the analysis and comparison of scientific sources, considered and reveals its essence in a pedagogical context. A criterion, levels of interpretation, variety, approaches to the formation of patriotism is defined.

Key words: *patriotism, patriotic education, civic education.*

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ БІБЛІОТЕК

УДК 025.22-029:[37.035:172.15]

Бондар Л. М.

завідувач сектору наукового
комплектування фонду
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

ФОРМУВАННЯ ФОНДУ ШКІЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ ЛІТЕРАТУРОЮ З ПИТАНЬ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

У статті висвітлено аспекти комплектування фонду шкільної бібліотеки для забезпечення патріотичного виховання школярів.

Ключові слова: патріоти, національно-патріотичне виховання, шкільна бібліотека, українська ментальність, символи України, українська книжка.

Проблема патріотичного виховання молодого покоління не нова. Але особливої актуальності вона набула, коли в українському суспільстві спостерігаємо загострення проблеми розуміння значення для людини рідної мови, Батьківщини та її символів. Склалася ситуація, коли країна у всіх одна, проте ставлення до неї різне, а почуття патріотизму кожного українця зазнає серйозних випробувань.

Проблему патріотизму, сутності патріотичної свідомості особистості, любові до Батьківщини досліджували як класики педагогічної науки (Г. Ващенко, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський, Я. Чепіга та ін.), так і сучасні вчені, зокрема: І. Бех, Л. Березівська, Ю. Завалевський, М. Зубалій, О. Савченко, О. Сухомлинська, Г. Філіпчук, К. Чорна та інші знані науковці [1; 7; 12].

У процесі вивчення семантики поняття «національно-патріотичне виховання» у контексті сучасних дискусій виявлено відсутність єдиних термінологічних підходів до його визначення. Так, у своїй статті С. Зозуля, узагальнивши базові дефініції понять «патріотичне виховання», «національне виховання», «військово-патріотичне виховання» дає визначення, що «національно-патріотичне виховання є складовою частиною політики національної безпеки держави, являє собою системну й цілеспрямовану діяльність із формування високої патріотичної свідомості, почуття любові до України, пошани до видатних українських діячів, героїв АТО, готовності до виконання громадянських і конституційних обов'язків» [6].

Головною метою національно-патріотичного виховання на сучасному етапі є набуття молодим поколінням історичного й соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, що віками розвивається в річищі світової цивілізації й культури. Головним його завданням є формування патріотизму, що на сучасному етапі становлення української державності набуває особливого значення. Важливо, щоб кожен навчальний заклад став для учнів осередком становлення громадян-патріотів України, готових брати на себе відповідальність, самовіддано розбудовувати суверенну, незалежну, демократичну, правову, соціальну державу, забезпечувати її національну безпеку, сприяти єдності української політичної нації та встановленню громадянського миру й злагоди в суспільстві [8].

Шкільна бібліотека як важливий структурний підрозділ навчального закладу, використовуючи весь арсенал форм і методів бібліотечної роботи, має спрямовувати свою діяльність на створення ефективної системи бібліотечно-інформаційного забезпечення учасників навчально-виховного процесу, сприяти задоволенню особистісних інформаційних, інтелектуальних, духовних потреб користувачів. Бібліотекарі мають докладати всіх зусиль задля виховання читача-громадянина з високими моральними та патріотичними якостями, формування в учнів ціннісного ставлення до держави, суспільства, історії, духовних і культурних витоків свого народу.

Серйозним дороговказом на шляху модернізації національної системи патріотичного виховання підрастаючого покоління став Указ Президента України від 13 жовтня 2015 року № 580/2015 «Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки» [9]. На виконання Стратегії важливим напрямом діяльності шкільної бібліотеки стає цілеспрямоване комплектування фонду. З огляду на це, фонд шкільної бібліотеки повинен бути укомплектований літературою, в якій йдеться про повагу до Конституції держави, законодавства, державних символів – Герба, Прапора, Гімну; визнано духовну єдність населення всіх регіонів України, спільну культурну спадщину; розкрито героїчне минуле українського народу, його самовіддану боротьбу за свою незалежність; плекається любов до рідної мови як духовного коду нації; засобами художнього слова прищеплюється естетична краса української мови; втілено ідеї формування національно-культурної ідентичності, любові до рідного краю, народу, держави; висвітлюється толерантне ставлення до інших народів; містяться краєзнавчі дослідження про природу, населення, господарство, історичне минуле, пам'ятки матеріальної та духовної культури місцевого регіону; культивуються кращі риси української ментальності – працелюбності, свободи, справедливості, доброти, чесності, бережливого ставлення до природи.

Критерієм відбору видання до фонду за змістовим наповненням має стати його цінність, що визначають за такими параметрами: актуальність – книга є важливою, злободенною, значимою для сучасних умов; новизна – документ несе в собі інформацію, що з'явилася вперше; достовірність – інформація, представлена в документі, є обґрунтованою та беззаперечною; читацький попит – книга є затребуваною серед певного кола читачів; відповідність шкільній програмі; інформаційна безпека – книга не повинна пропагувати насилля, національну нетерпимість до інших народів, закликати до війни, насилля, агресії, тероризму тощо.

Відповідно до цільового призначення фонд шкільної бібліотеки має бути укомплектований офіційними, довідковими, науково-популярними, навчальними, літературно-художніми виданнями та виданнями для дозвілля.

Офіційні документи з питань освіти, соціального захисту та охорони прав дитини (Закони України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про охорону дитинства») у фонді шкільної бібліотеки можуть бути представлені окремими книжковими виданнями серії «Закони

України», що видає «Парламентське видавництво». Крім того, видавництво є видавцем періодичних видань: офіційного щотижневого нормативного бюлетеня «Відомості Верховної Ради України» та додатку до нього «Відомості Верховної Ради України» (зі змінами), які можна придбати через передплатні агенції. За відсутності коштів на купівлю або передплату таких видань варто звернутись до електронних версій документів на офіційному порталі Верховної Ради України (<http://zakon5.rada.gov.ua/laws>) або порталі Міністерства освіти і науки України (<http://mon.gov.ua>) з подальшим друком та взяттям на облік роздрукованих документів. Такі документи відповідно до Закону України «Про авторські та суміжні права» не є об'єктами авторського права, тому можуть бути обліковані відповідно до Інструкції з обліку документів, що зберігаються в бібліотечних фондах (<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0530-07>).

У духовному і політичному житті кожного народу є події й роки, які назавжди входять в його історію, свідомість, визначають характер буття, місце і роль у світових цивілізаційних процесах.

Система патріотичного виховання передбачає формування історичної свідомості молодого покоління українців, що базується на вивченні історії боротьби українського народу за державну незалежність протягом свого історичного шляху. Яскравий тому приклад – Запорізька Січ, що була і залишається нині синонімом свободи, незалежності, людської й національної гідності. Про Запорізьку Січ та славні подвиги козаків розкажуть книжки Олександра Зубченка «Перемагаючи долю», Андріана Кащенко «Славні побратими», Пантелеймона Куліша «Чорна рада», Юрія Мушкетика «Останній гетьман», Юрія Сороки «Іван Богун», Андрія Чайковського «Сагайдачний» Дмитра Яворницького «Історія запорізьких козаків» та інші літературні твори.

Історія України – це не тільки події, а й історичні та видатні постаті. Україні та українцям є ким та чим пишатися. Бібліотекарі разом із педагогами зобов'язані ознайомлювати підрастаюче покоління з іменами українських князів, козацтва, митців, учених-українців світової слави, щоб молодь усвідомлювала велич українського народу в історії людського існування. До прикладу, наведемо низку імен славних представників українського народу, які зробили значний внесок у світову науку: Володимир Вернадський, Іван Пулюй, Юрій Кондратюк, Борис Грабовський, Микола Пальчиков, Ілля Мечников, Микола Амосов, Олександр Богомолець, Сергій Корольов, Віктор Глушков, Євген Патон та багато інших. Ознайомитися з біографіями вчених та їхніми досягненнями допоможуть книжки «Вчені України: 100 видатних імен» Ігоря Шарова, «Видатні українці» Дмитра Ушакова, «100 великих українців» Сергія Шакули тощо. Вивчення такої літератури має великі виховні можливості українознавчого аспекту та сприятиме формуванню у старшокласників почуття гордості за свою країну та співвітчизників.

За роки незалежності України українськими вченими (Л. Березівська, І. Зайченко, О. Сухомлинська та ін.) введено до наукового обігу імена педагогів, діячів освіти, які у своїх працях надавали великого значення проблемі національно-патріотичного виховання, але діяльність і творчу спадщину яких

заборонялося вивчати в радянську добу (Дмитро Багалій, Борис Грінченко, Софія Русова, Георгій Челпанов, Євген Чикаленко, Яків Чепіга та ін.) [3; 4]. Найбільш повно акумульовано знання про це у колективному навчальному посібнику «Українська педагогіка в персоналіях», створеному провідними істориками педагогіки України (Л. Березівська, Н. Дічек, О. Сухомлинська та ін.) [11].

Національно-патріотичне виховання в сучасній школі передбачає взаємопов'язану діяльність учителя та батьків з розвитку в дітей моральних норм і рис поведінки, таких, як повага до Батьківщини, відданість їй, активна праця на благо України, примноження трудових звичаїв країни, любов до рідного краю, дружба з іншими народами. Тому обов'язковою складовою частиною фонду шкільної книгозбірні повинні бути документи, які б сприяли цьому. Насамперед це підручники та посібники з педагогіки, етнопедагогіки, родинного виховання. Доступними для педагогів і батьків має стати така література як «Батьківський всеобуч» Ірини Вовчук, «Курс юного патріота» Максима Колісниченка, «Як виховати патріота» Валентини Сухорукової, «Родинне сонце коло» Любомири Калуської, «Сім Я, або виховання в родині», «Родинне виховання: сучасні підходи» Тетяни Вороніної, «Педагогіка родинного виховання» Анатолія Кузьмінського, «Українська етнопедагогіка» Віталія Кононенка, «Етнопедагогіка дитинства» Неллі Лисенко тощо.

Український народ упродовж своєї багатовікової історії створив високохудожню літературу, яка посідає гідне місце у світовій культурі. Для реалізації завдання національно-патріотичного виховання учнів фонд шкільної бібліотеки повинен мати достатню кількість книжок української класичної літератури як великої України, так і української діаспори. Йдеться про твори Уласа Самчука, Івана Багряного, Євгена Маланюка, Василя Барки, Олега Ольжича, Олени Теліги, Володимира Винниченка, Богдана Лепкого, Докії Гуменної, Григорія Костюка та багатьох інших.

Народ України – це понад двісті різних народностей, які мають свою етнічну культуру. Саме тому сьогодні набувають особливої гостроти та надзвичайної важливості питання надання широких можливостей представникам усіх етносів для пізнання своєї історії, традицій, мови, культури, формування власної гідності. І через пізнання власної історико-культурної спадщини – здатність пізнати глибинність взаємозв'язків кожного з них з українською нацією, її державою, переконатися, що саме українська незалежна, суверенна держава охороняє національні права всіх її громадян [8]. Цій меті служать прислів'я, приказки, загадки, пісні, билини, в яких особливо знаходиться відображення народних ідеалів – патріотизму, розуму, винахідливості.

Не слід применшувати й роль зарубіжної літератури в контексті інтернаціонального складника патріотичного виховання. Моральні людські якості потрібно виховувати також і на її кращих зразках, зокрема, творах Вальтера Скотта «Айвенго», Еріха Марії Ремарка «Три товариші», Джека Лондона «Мартін Іден», Уільяма Шекспіра «Річард III», «Гамлет» тощо [5].

Фонди шкільних бібліотек повинні мати достатню кількість та поповнюватися творами таких сучасних письменників: Михайла Андрусика «Брати вогню», «Брати грому», «Брати просторів», Юрія Андруховича «12 обручів», Тетяни Белімової «Вільний світ», Івана Білика «Дикі білі коні», «Не дратуйте грифонів», Василя Босовича «Володимир, син Святослава», Юрія Винничука «Танго смерті», Василя Голобородька «Летюче віконце», Бориса Гуменюка «Вірші з війни», Юрія Горліс-Горського «Холодний Яр», Люко Дашвар «Село не люди», «Молоко з кров'ю», Наталки Доляк «Чорна дошка. Велика, страшна і голодна правда», Сергія Жадана «Ворошиловград», «Месопотамія», «Життя Марії», «Депешмод», Бориса Жолдака «УКРИ», Оксани Забужко «Музей покинутих секретів», «Диригент останньої свічки», «З мапи книг і людей», Андрія Кокотюхи «Червоний», «Справа отамана зеленого», Юрія Киричука «Історія УПА», Василя Кожелянка «Діти застою», Федора Кіндрата «Ми стали волі на сторожі», Ліни Костенко «Записки українського самашедшого», Богдана Лепкого «Крутіж», «Мотря», Володимира Лиса «Соло для Соломії», «Століття Якова», «Країна гіркої ніжності», «Маска», Сергія Лойка «Аеропорт», Марії Матіос «Солодка Даруся», «Майже ніколи не навпаки», «Нація», Василя Паливоди «Спогади українського повстанця», Миколи Рябого «Ще не вмерла Україна», Михайла Старицького «Останні орли», Світлани Талан «Розколоте небо», Олексія Чупи «10 слів про Вітчизну», Василя Шкляра «Залишинець», «Елементал», «Маруся», «Ключ», Юрія Щербака «Час смертохристів» та ін.

Варто звернути увагу на формування національної свідомості через казки Василя Сухомлинського, адже саме з казки починається пізнання дитиною такого таємничого і, на перший погляд, непізнаного світу. Великий педагог визначав провідну роль роботи дітей над казкою і стверджував, що читання оповідань і віршів про духовний світ людини, її відданість Батьківщині покликані збудити в школярів гордість за трудящу людину – людину праці, колективіста, інтернаціоналіста, борця за світ без експлуатації, без війн, за щастя всіх народів світу. Кожна казка невіддільна від краси. Вона сприяє розвиткові естетичних почуттів, без неї неможливе благородство, щира чуйність до людського нещастя й страждань. Завдяки казці дитина пізнає світ не тільки розумом, а й серцем. Образи казки благотворно впливають на формування національної свідомості молодших школярів. Опрацювання оповідань і науково-пізнавальних статей про нашу багатонаціональну Україну збудить в учнів почуття патріотизму. У фонді бібліотеки літературна спадщина Василя Сухомлинського може бути представлена низкою таких творів: «Народження громадянина», «Як виховати справжню людину», «Вітчизна у серці», «Серце віддаю дітям», «Вогнегривий коник», «Я розповім вам казку... Філософія для дітей» тощо [2; 10].

Вивчаючи сучасну літературу для дітей та юнацтва, констатуємо співіснування різних за темами, жанровими параметрами та якісними характеристиками текстів. Незважаючи на те, що маємо справу з художньою літературою, яка не пройшла випробування часом, не сформувала свого канону,

все ж можемо говорити про творчість письменників, які не тільки заявили про себе, а й зробили значний внесок у розвиток літератури для дітей з патріотичної тематики. Спираючись на такі критерії як мистецька цінність твору, суспільне визнання (відзначення книжок преміями, на різних конкурсах, за результатами опитувань тощо), активне обговорення в літературно-критичних колах (рецензування, полеміки, відгуки тощо) маємо підставу стверджувати, що сьогодні популярними є твори «Історія запорозьких козаків для веселих дітлахів» Олександра Виженка, «Таємниця козацької шаблі» Зірки Мензатюк, «Іван Сірко. Великий характерник», «Іван Сірко. Великий кошовий» Марії Морозенко, «Джури козака Швайки», «Джури-характерники», «Джури і підводний човен» Володимира Рутківського тощо.

Нині активізувався процес дослідження творчості літераторів, чії імена безпідставно забуті, визначення їхнього місця в літературі свого часу та духовній скарбниці сучасності. З цього питання стануть у нагоді «Історія українського письменства» Сергія Єфремова, «Історія української літератури» Дмитра Чижевського, літературознавчі праці Михайла Грушевського, Григорія Костюка, Михайла Возняка тощо.

Для ефективного формування фонду шкільної бібліотеки слід використовувати інтернет-ресурси, де можна знайти інформацію про авторів та їхні твори. Це насамперед:

- Проект підтримки дитячого читання «Барабука. Простір української дитячої книги» (barabooka.com.ua);
- «Краща Література Юним Читачам». – КЛЮЧ, веб-сторінка Національної бібліотеки України для дітей www.chl.kiev.ua/key;
- Освітній проект «EdEra» (ed-era.com);
- Блог «Казкарка» (kazkarka.com);
- Культурно-видавничий проект «Читомо» (chytomo.com);
- Сайт «Букмоль» (bokmal.com.ua);
- Онлайн-бібліотеки: «Читанка» (chytanka.com.ua) та «Весела абетка» (abetka.ukrlife.org)
- Сайт «ЛітАкцент» (litakcent.com)
- Сайт «Центр дослідження літератури для дітей та юнацтва» (urssyl.com.ua).

Для успішної реалізації завдань національно-патріотичного виховання значну увагу важливо приділяти і книгам з мистецтва. Вивчення художніх творів у тісних зв'язках зі світовим мистецтвом й історією сприятиме усвідомленню українця як повноцінної особистості з багатим духовним світом і неповторним колоритом.

Велике значення має укомплектованість фонду словниками – «Шкільний тлумачний словник», «Словник іншомовних слів», «Словник історичних термінів і понять», «Словник символів культури України». За допомогою словників учні можуть самостійно ознайомитись з науковим визначенням таких слів, як «патріот», «патріотизм», «нація», «батьківщина», «герой», «відвага», «доблесть» тощо.

Система патріотичного виховання передбачає формування історичної свідомості молодого покоління українців, що ґрунтується на вивченні історії боротьби українського народу за державну незалежність протягом свого історичного шляху, особливо у ХХ–ХХІ ст. Існування України сьогодні – це результат тисячолітньої боротьби українського народу за право мати свою національну державу, яка повинна стати запорукою успішного культурного і політичного розвитку суспільства. Здобути базові знання про розвиток України як держави допоможе учням 10-томне видання Інституту енциклопедичних досліджень «Енциклопедія історії України», «Енциклопедія Сучасної України» та ін.

Видання для дозвілля містять загальнодоступні відомості щодо організації побуту, різноманітних форм самодіяльної творчості, різних видів захоплень, відпочинку. Така література має значні можливості у вихованні в учнів національно-патріотичних почуттів та сприяє процесу набуття практичного досвіду з виготовлення предметів і речей, пов'язаних з народною культурою українців. З цією метою фонд шкільної бібліотеки доцільно укомплектувати відомою книжкою Олекси Воропая «Звичаї українського народу», що містить дослідження з побуту і звичаїв українців. Для фонду варто придбати також літературу, що пов'язана з традиційними народними ремеслами, і це можуть бути такі книги, як: «Українська лялька-оберіг» Галини Напиткіної, «Школа ремесел» Оксани Складенко, «Народна лялька. Технологія виготовлення» Алли Шушкевич, «Народні промисли», «Лозоплетіння» Зінаїди Лугової тощо.

Чільне місце у фонді шкільної бібліотеки мають посідати періодичні видання, в яких реалізований патріотичний потенціал. Безпосередньо для молодших школярів буде цікавим один з найвідоміших журналів «Барвінок», рекомендований шкільними програмами. У ньому друкують найкращі художні твори для дітей, які плекають любов до Батьківщини, повагу до батьків, мови. Всеукраїнський пізнавальний і культурно-розвивальний журнал «Дзвіночок» розповідає про життя школярів не лише з України, а й з усього світу. Журнал «Крилаті» має на меті не лише розвивати та навчати дітей, а й виховувати європейського, обізнаного й творчого українця-патріота. Питання національно-патріотичного виховання висвітлюється також у таких відомих журналах, як «Малютко», «Пізнайко», «Професор Крейд» тощо. Для учнів середніх і старших класів у пригоді стануть журнали «Колосок», «Країна знань», «Школа юного вченого».

З огляду на те, що формування патріотичних почуттів у дітей та молоді містить виховну складову навчального процесу, у фонді бібліотеки мають бути представлені періодичні видання і для вчителів. У сучасній періодиці відображено багатющий матеріал з питань національно-патріотичного виховання. Зокрема це досвід колег у вихованні патріотизму у школярів; методики викладання шкільних предметів з елементами народознавства; дидактичні матеріали, побудовані на найбільш значущих для українського народу цінностях; пошуково-ігрові завдання, вікторини, конкурси тощо. Такий

матеріал можна знайти на шпальтах газет «Освіта», «Освіта України», «Педагогічна газета», газет видавництва «Шкільний Світ».

Проблеми патріотичного виховання відображено на сторінках журналів «Рідна школа», «Дошкільне виховання», «Дивослово», у журналах видавництва «Педагогічна преса» («Всесвітня література в школах України», «Українська мова і література в школах України», «Історія в рідній школі», «Географія та економіка в рідній школі», «Математика в рідній школі», «Біологія і хімія в рідній школі», «Фізика та астрономія в рідній школі»), видавничої групи «Основа» («Виховна робота в школі», «Вивчаємо українську мову та літературу», «Зарубіжна література», «Історія та правознавство», «Мистецтво в школі», «Педагогічна майстерня», «Шкільний бібліотекар» тощо).

У країнах, де значення шкільних бібліотек усвідомлене суспільством, їхній розвиток підтримується на законодавчому, науковому та фінансовому рівнях. На жаль, українські шкільні бібліотеки не мають таких можливостей. Державні органи обмежуються комплектуванням навчальних закладів підручниками та навчальними посібниками. З огляду на це, для повноцінного задоволення зростаючих інформаційних потреб учасників навчально-виховного процесу бібліотекарі повинні використовувати всі доступні способи комплектування: купівлю, передплату, книгообмін, дарування, отримання документів від користувачів взамін загублених.

Отже, головною метою національного виховання на сучасному етапі є набуття молодим поколінням історичного і соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, що віками розвивається в річищі світової цивілізації і культури. Значний внесок для формування національно свідомої, духовно багатой учнівської молоді може зробити шкільна бібліотека, передаючи знання і традиції українського народу за допомогою книжки – духовного надбання людства.

Список використаних джерел

1. Березівська Л. Д. Ідея національно-патріотичного виховання школярів у добу Української революції: за матеріалами журналу «Вільна українська школа» (1917–1920) / Л. Д. Березівська // Рідна школа. – 2016. – № 1. – С. 57–62.
2. Березівська Л. Д. Василь Сухомлинський про джерела формування в школярів патріотичних почуттів / Лариса Березівська // Рідна школа. – 2016. – № 7. – С. 10–15.
3. Березівська Л. Д. Внесок Софії Русової у розбудову національної освіти: за матеріалами журналу «Вільна українська школа» (1917–1920) / Лариса Березівська // Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя] : зб. наук. пр. / Ніжин. держ. ун-т ім. М. Гоголя. – Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2016. – Вип 1. – С. 286–290.
4. Березівська Л. Д. Формування педагогічного світогляду Я. Чепіги (Зеленкевича) (1892–1895 рр.) / Л. Д. Березівська // Шлях освіти. – 2000. – №4. С. 38–41.
5. Військово-патріотичне виховання учнів у позакласній роботі : посібник / [уклад.: М. Зубалій, В. Івашковський, О. Остапенко, М. Тимчик, Б. Шаповалов, З. Діхтяренко, І. Білоцерківець]. – Київ : Паливода А. В., 2016. – 232 с.
6. Зозуля С. М. Національно-патріотичне виховання: семантико-термінологічний дискурс / С. М. Зозуля // Українські педагоги про національно-патріотичне виховання : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. семінару / ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського [та ін. ;

редкол.: Березівська Л. Д. (голова редкол.), Зозуля С. М., Філімонова Т. В. ; літ. ред. Редько-Шпак Л. В. ; рецензенти: Сухомлинська О. В., Коляда Н. М.]. – Київ, 2016. – С. 18–21.

7. Національно-патріотичне виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах : колект. монографія / [С. О. Моїсеєв, Л. О. Корецька, Г. М. Сагач та ін. ; під ред. А. М. Зубка, С. О. Моїсеєва]. – Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2017. – 248 с.

8. Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та Методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах : наказ М-ва освіти і науки України від 16.06.2015 р. № 641 // Інформ. зб. та комент. М-ва освіти і науки України. – 2015. – № 7. – С. 70–95 ; № 8. – С. 87–95. – Додатки : Методичні рекомендації щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах. – № 7. – С. 70–95 ; Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді. – № 8. – С. 87–95.

9. Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки : указ Президента України від 13 жовт. 2015 р. № 580/2015 // Офіц. вісн. України. – 2015. – № 83. – Ст. 2749. – С. 7–14.

10. *Савченко О. Я.* Літературна спадщина В. О. Сухомлинського як джерело патріотичного виховання молодших школярів / О. Я. Савченко // Пед. пошук. – 2016. – № 4. – С. 8–13.

11. Українська педагогіка в персоналіях : у 2 кн. : навч. посіб. / [Н. Б. Антонець, Л. Д. Березівська, Л. С. Бондар, Н. П. Дічек, Л. В. Пироженко, Т. О. Самоплавська, Б. М. Ступарик, О. В. Сухомлинська, О. А. Удод, Т. В. Філімонова та ін.] ; за ред. О. В. Сухомлинської. – К. : Либідь, 2005. – Кн. 1. – 624 с. (Рекомендовано МОН України, лист №1/11–530 від 11.02.04).; Кн. 2. – 552 с.

12. Українські педагоги про національно-патріотичне виховання : зб. матеріалів Всеукр. наук. – практ. семінару /ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського [та ін.] ; [редкол.: Березівська Л. Д. (голова редкол.), Зозуля С. М., Філімонова Т. В. ; літ. ред. Редько-Шпак Л. В. ; рецензенти Сухомлинська О. В., Коляда Н. М.] – Київ : [ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського], 2016. – 60 с.

Bondar L. M.

Formation of the reserve of the school library literature on national patriotic education

The article highlights the aspects of building up school library collection with literature on pupils' patriotic education.

Key words: *patriots, national-patriotic education, school library, Ukrainian mentality, Ukrainian symbols, Ukrainian book.*

УДК 025.7/9:09

Бондарчук О. Б.

завідувач відділу наукової організації
та зберігання фонду
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

БІБЛІОТЕЧНИЙ РЕСУРС – СКЛАДОВА ЧАСТИНА ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

У статті розглянуто досвід роботи Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського з питань збереження документного ресурсу бібліотеки, у т. ч. рідкісних видань, розкриття його змісту та введення у науковий обіг.

Ключові слова: бібліотечний фонд, збереження, національне надбання.

Збереження документного бібліотечного фонду України – матеріального і духовного надбання для майбутніх поколінь – важливе завдання і обов'язок бібліотек, пріоритетний напрям їхньої діяльності на сучасному етапі.

Особливо актуально це сьогодні, коли, як підкреслює видатний бібліотекознавець Ю. Столяров: «існує розуміння неминущої цінності документів, що дійшли до нас, і в той же час зростає небезпека їхнього руйнування через економічну і політичну нестабільність у світі, різкого погіршення екологічної обстановки, випадків вандалізму, стихійних лих, техногенних катастроф і недбайливого ставлення до них» [8].

Відома дослідниця історії книгознавства Ковальчук Г. сформулювала визначення понять: «Зберігання – процес, який забезпечує оптимальне розміщення та тривалу збереженість фондів; поняття охоплює всі дії, необхідні для того, щоб зробити документальний спадок доступним настільки довго, наскільки це буде можливо. Збереження – частина процесу зберігання: забезпечення умов цілісності й нормального фізичного стану документів, які зберігаються у фонді (оптимальні фізико-хімічні умови, охорона фондів, консервація і реставрація документів)» [3, с. 576].

З огляду на зазначене вище, в Україні на сучасному етапі діяльність бібліотек, зокрема зі збереження фондів, регламентується такими законодавчими актами: законами України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» (2000); «Про інформацію» (1998); «Про Національну програму інформатизації» (1998), програмами міжнародного і національного рівня, а саме: Програмою ЮНЕСКО «Пам'ять світу» (1999), вітчизняними «Документна пам'ять України» (1999), «Про охорону майна культурної спадщини» (2000); «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну вартість в Україні» (2001), «Програмою формування страхового фонду документації на історико-культурні пам'ятки Академії педагогічних наук України», яка розроблена відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України № 1709 від 19.12.2001 р. «Про затвердження переліку наукових об'єктів, що становлять національне надбання, та внесення змін до Положення, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 18 лютого 1997 р. № 174» та ін.

Головною метою діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського є формування на її базі повноцінного галузевого інформаційного ресурсу і розробка системи науково-інформаційного забезпечення розвитку вітчизняної педагогічної науки, освіти і практики. Отже, одним з основних завдань бібліотеки є збереження бібліотечного фонду, що тісно пов'язано з соціальними, технічними і природничими факторами. Тому, незважаючи на складні умови періоду становлення бібліотеки, за підтримки НАПН України, дирекцією та колективом бібліотеки прискіпливо вивчалися і створювалися умови збереження її документного фонду, який налічує близько 600 тис. одиниць зберігання на традиційних і електронних носіях інформації, хронологічні рамки якого – кінець XVIII – початок XXI ст. Значна частина фонду – галузеві документи психолого-педагогічної тематики українською, російською, англійською, німецькою, польською та іншими мовами. За змістом фонд бібліотеки універсальний, але пріоритет у його формуванні надається документам психолого-педагогічного та навчального спрямування. Адже головне завдання колективу бібліотеки – сформувати на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського фонд, який за своїм змістом становитиме універсум галузевого знання і оптимально буде забезпечувати інформаційні запити користувачів: наукових працівників і практиків освітньої галузі України.

Відповідно до завдань НДР упродовж 2006–2016 рр., було розроблено науково-методичні й організаційні засади формування фонду бібліотеки, зокрема тематико-типологічний план комплектування фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського як спеціальної; регламентуючі документи і технологічні інструкції з питань формування і збереження фонду. Водночас проводилася значна організаційна робота з оснащення приміщення фондосховища бібліотеки стелажми для розміщення документів, на яких розставлено 400 тис. одиниць фонду за відповідною системою, знепилено і перевірено його після десятирічного зберігання в непристосованому приміщенні. У фондосховищі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського створено оптимальний режим для безпечного збереження фондів відповідно до державних стандартів, підтримується санітарно-гігієнічний стан приміщень, встановлено кондиціонери, протипожежну сигналізацію; розширюється матеріально-технічна база. Згідно з завданнями НДР, які здійснює колектив бібліотеки, створюється страховий фонд документів; реставруються рідкісні видання.

У межах НДР проведено аналіз фонду, виявлено і сформовано ядро рідкісних видань ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, які є унікальною історико-культурною скарбницею і становлять близько 28000 прим. Усвідомлюючи величезну соціально-культурну значимість і цінність зібраних фондів та необхідність активізувати роботу з їхнього збереження і впровадження до наукового обігу, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського спільно з НАПН України звернулись до державних органів щодо надання вищезазначеній частині фонду статусу: об'єкт національного надбання України. З 2001 р. визначена частина фонду, а це документи психолого-педагогічного та

історико-культурного напрямку XIX – XX століття, які охоплюють рідкісні видання, згідно Постанови Кабінету Міністрів України від 19.12.2001 р. № 1709 отримали такий статус і сформовані у колекції: «Шкільні підручники і посібники», «Періодичні видання XIX – поч. XX ст.» «Видання XVII - поч. XX ст. іноземними мовами» та тематичні зібрання «Педагогіка», «Психологія». У зібранні «Педагогіка» представлено документи XIX – поч. XX ст. з історії освіти, педагогіки, методики навчання, професійної і вищої освіти, шкільні програми, твори відомих українських та зарубіжних педагогів: Я. Коменського, І. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, Д. Локка, Ф. Прокоповича, В. Каразіна, О. Духновича, К. Ушинського, М. Корфа, С. Русової, Г. Ващенко та ін. До зібрання «Психологія» ввійшли документи психологічного змісту, які знайомлять з історією, становленням і розвитком науки, з працями вітчизняних і зарубіжних психологів, а саме: прижиттєві видання В. Бехтерева, О. Богданова, О. Введенського, А. Бена, В. Вагнера, О. Гіляровського, М. Зеленського, М. Ланге, Т. Рібо, Г. Челпанова. Видання зазначених психологів безцінні за змістом і своєю значимістю. Колекція «Періодичні видання XIX – поч. XX ст.» вміщує комплекти періодичних видань XIX – поч. XX ст., кількість найменувань яких становить 190, серед яких журнали: «Вестник воспитания» (1890–1917), «Воспитание и обучение» (1877–1917), «Журнал Министерства народного просвещения» (1834–1917), «Педагогический листок» (1871–1917) та ін. Невід’ємною складовою фонду педагогічних бібліотек як спеціальних є шкільні підручники і навчальні посібники. Цей вид документів XVIII–XXI ст. сформовано у одноіменну колекцію, у структурі якої: підручники 1748–1917 рр. – 1174 прим., 1918–1945 рр. – 2223 прим.

Окрім зазначених, у фонді бібліотеки зберігаються особова колекція В. О. Сухомлинського, особисті колекції президентів НАПН України М. Д. Ярмаченка та В. Г. Кременя.

Фонд ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського – це база для глибокого вивчення розвитку не лише вітчизняної педагогічної науки та освіти, а й бібліотечної справи, це фундамент бібліотечно-бібліографічного та інформаційно-документного забезпечення фахових потреб спеціалістів освітньої галузі України. У зв’язку з цим, з 2008 р. діє «Програма зберігання бібліотечного фонду в Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського», яка має такі напрями:

- проведення науково-дослідної роботи з фондом і впровадження її в практику діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського і бібліотек освітньої мережі МОН України НАПН України;
- аналіз фонду з метою виявлення та обліку документів, що становлять національний культурний спадок;
- розроблення регламентуючих і методичних документів щодо збереження фонду, зокрема рідкісних видань;
- аналіз фізичного стану фонду рідкісних видань ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського з метою їх консервації та репрографії;
- забезпечення фізико-хімічних умов збереження фонду;

- використання сучасних технологій щодо збереження фонду;
- популяризація фонду та забезпечення широкого доступу до нього в традиційному та електронному вигляді;
- створення електронної бібліотеки на базі фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського;
- кадрове і технічне забезпечення щодо збереження бібліотечних і архівних фондів;
- підвищення фахового рівня співробітників ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та бібліотек мережі, які працюють з фондами.

Згідно з цією програмою, фахівці бібліотеки проводять системну роботу з фондом, зокрема виконується комплекс робіт з оцифрування видань, що одержали статус національного надбання України. Створення електронних копій документів надасть можливість запобігти втратам наукового, культурного та історичного надбання, а користувачам – можливість широкого доступу до інформації. Електронні копії рідкісних і цінних видань доступні користувачам у науково-педагогічній електронній бібліотеці ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Для вивчення та популяризації рідкісних видань у бібліотеці створено у 2016 р. створено кімнату-музей рідкісної книги як своєрідну творчу лабораторію, де здійснюється науково-дослідна, культурно-освітня та виставково-експозиційна діяльність [1].

Для збереження рідкісних видань, втрата або руйнування яких матиме негативні наслідки для розвитку зокрема і педагогічної науки, у національній програмі забезпечення збереження фондів, яка діє в бібліотеках України, впроваджено підпрограму щодо створення страхового фонду документів бібліотек, розроблено перспективний план мікрофільмування рідкісних видань, який забезпечується відповідним фінансуванням, що уможливить довготривале, надійне і компактне зберігання великих масивів документів у мікрокопіях. Процес мікрофільмування сприятиме створенню читабельних копій видань; можливості багаторазового використання однієї копії, її компактності і довговічності; одночасному доступу кількох осіб до матеріалів, що зберігаються на копії.

Як свідчать численні наукові праці, матеріали міжнародних конференцій та розроблені програми, збереження бібліотечних і архівних матеріалів нині стало нагальною проблемою не тільки вітчизняних, а й бібліотек усіх країн світу. Вирішення цієї проблеми до снаги лише професійно підготовленим фахівцям, адже консервація та реставрація – це високотехнологічні процеси, які ґрунтуються на глибоких знаннях хімічного складу матеріалів, що використовуються при виготовленні документів (папір, шкіра, пергамент, клей, фарби), на знаннях спеціальної техніки для відновлення книжкової продукції, методів контролю за режимом зберігання для протидії руйнівному впливу кислотності. У ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського цьому питанню також приділяється значна увага. Так, за останні роки відреставровано близько 200 рідкісних видань XVIII–XIX століття, при виконанні реставраційних робіт яких використовувалась шкіра, тканини, спеціальний папір. Робота виконувалась на базі Центру реставрації та консервації НБУ ім. В. І. Вернадського.

Важливе завдання ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського як головної бібліотеки мережі освітянських книгозбірень МОН України та НАПН України – розроблення і виконання науково-методичних завдань щодо зберігання та популяризації фондів, про що йдеться у «Стратегії розвитку Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського на 2017–2026 роки» (за редакцією Л. Д. Березівської) [8]. На допомогу бібліотечним працівникам підготовлено інструктивно-методичні рекомендації «Формування і зберігання фонду рідкісних і цінних видань в освітянських книгозбірнях Міністерства освіти, науки, молоді і спорту України і Національної академії педагогічних наук України». В інструктивно-методичних рекомендаціях викладено досвід роботи ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, запропоновано зразки інструктивно-управлінських документів у роботі з рідкісними виданнями.

Стрімкі процеси оновлення освітянської галузі, розвиток і застосування нових інформаційних і комунікаційних технологій, комп'ютеризація освіти, створення електронних засобів в освіті, упровадження нових програмних і обчислювальних технологій, формування інформаційного середовища в освіті вимагають застосування інновацій в роботі книгозбірень.

На часі є активізація діяльності із формування тематичних баз даних, документних масивів рідкісних видань галузевих книгозбірень, переведення їх в електронну форму. Сьогодні актуальним є створення Єдиного державного реєстру оцифрованої продукції, яка б була доступна у колективній електронній мережі для бібліотек; визначення структури, котра б акумулювала інформацію. На наше переконання, саме такі передумови для створення Національної галузевої цифрової бібліотеки. Тому необхідно не тільки ініціювати реалізацію програми електронної бібліотеки, в якій будуть концентруватись інформаційні ресурси рідкісних документів з усіх бібліотек держави, а розпочати формувати зведений електронний каталог як пошукову систему. Єдиний реєстр оцифрованих документів зокрема у мережі освітянських бібліотек стане складовою частиною Державного реєстру України. Спільна кооперативна координаційна робота бібліотечних установ виключає можливість дублювання оцифровки видань, а це, у свою чергу, економія матеріальних ресурсів та часу.

Розробка та реалізація комплексу наукових, організаційних, технологічних, адміністративно-господарських і культурно-виховних заходів сприятиме зберігання фонду. Така консолідація професійних зусиль, спільність думки, злагодженість дій дадуть можливість успішно втілити найновіші технології, досягти високого рівня зберігання документного спадку у фондах бібліотек України – справжньої перлини національної культури.

Список використаних джерел

1 Березівська Л. Д., Зозуля С. М., Лобановська І. Г., Хемчян І. І. Бібліотечно-інформаційне забезпечення освіти // Наукові праці Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського. Вип. 5. Організація і методика створення корпоративних інформаційних ресурсів для освітянської галузі України : зб. наук. пр. / НАПН України, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського ; [наук. ред.:

Т. В. Добко, І. Г. Лобановська ; редкол.: Л. Д. Березівська (голова), С. М. Зозуля (заст. голови), Т. В. Філімонова, Л. І. Страйгородська, Л. І. Самчук]. – Київ, 2016. – 181 с. : табл., рис. – Бібліогр. у кінці ст. – Засновано у 2008 р. – С. 7–14.

2. *Вергунов В.* Проблеми збереження фондів наукових бібліотек / Віктор Вергунов // Бібл. вісн. – 2007. – № 1. – С. 25–31.

3. *Ковальчук Г. І.* Книжкові пам'ятки (рідкісні та цінні книжки) в бібліотечних фондах / Г. І. Ковальчук. – Київ : [Наук.-вид. центр НБУВ], 2004. – 644 с.

4. *Мірошникова В.* Комплексна система консервації та репрографії бібліотечних фондів в Україні: принципи організації / В. Мірошникова // Бібл. планета. – 2006. – № 4. – С. 12–15.

5. Основные правила хранения и использования библиотечных фондов, разработанные ИФЛА / сост. Эдвард П. Эдкок. – М., 2000. – 72 с.

6. *Рогова П. І.* Роль освітянських бібліотек у формуванні інформаційного простору держави / П. І. Рогова // Пед. вісн. – Черкаси, 2009. – № 1. – С. 13–16.

7. *Рогова П. І.* Формування всеукраїнського галузевого інформаційного ресурсу на базі Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського: стан і шляхи розвитку / П. І. Рогова // Наук. пр. Держ. наук.-пед. б-ки України ім. В. О. Сухомлинського / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. – Київ, 2010. – Вип. 2 : Всеукраїнський інформаційний ресурс з питань психолого-педагогічної науки: сучасний стан та шляхи розвитку. – С. 10–27.

8. *Столяров Ю. Н.* Защита библиотечного фонда : учеб. пособие / Ю. Н. Столяров. – М. : ФАИР-ПРЕСС, 2006. – 503 с.

9. Стратегія розвитку Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського на 2017–2026 роки / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; за заг. ред. Л. Д. Березівської ; [авт.: Березівська Л. Д., Зозуля С. М., Страйгородська Л. І.]. – Київ, 2017. – 29 с.

Bondarchuk O. B.

Library resources – part of the informarion spase

The article deals with the experience of V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine in preserving the library document resource, including rare editions, disclosing its content and introducing it into academic circulation.

Keywords: *library collection, conservation, national heritage.*

УДК 025.31–026.452:(05):[026:37](477–25) ДНПБУ

Дунаєва Л. М.

молодший науковий співробітник відділу комплектування
та наукового опрацювання документів
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

РЕТРОСПЕКТИВНА КАТАЛОГІЗАЦІЯ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ У ДНПБ УКРАЇНИ ІМ. В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО: ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД

У статті розглянуто основні напрями роботи з рекаталогізації періодичних видань, висвітлено проблеми та способи їх розв'язання.

Ключові слова: карткові каталоги, електронні каталоги, інформаційно-пошукові системи, каталогізація, ретрокаталогізація, ретроконверсія каталогів, періодичні видання, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Постановка проблеми. У всьому світі бібліотеки є найдоступнішими установами, що реалізують право громадян на використання інформації. Володіючи величезним арсеналом знань, що зберігаються на різного роду носіях, бібліотека бере активну участь у формуванні інформаційного суспільства в процесі поширення інформації, доведенні документа до споживача, сама створює інформаційні ресурси, які, водночас, стають частиною єдиного інформаційного простору. Швидке, якісне та ефективне бібліотечне обслуговування неможливе без застосування новітніх комп'ютерних технологій. Автоматизація, що міцно увійшла в усі бібліотечні процеси, покликана допомогти найбільш ефективно організувати і використовувати наявну інформацію. Поява електронних каталогів змінює технологію звичних у бібліотечному середовищі процесів каталогізації. Спрощується опрацювання документів, відпадає потреба в тиражуванні, вливанні та вилученні карток, прискорюється пошук і відбір потрібної інформації. Електронний каталог (ЕК) стає основою для автоматизованої системи обслуговування користувачів, обліку використання фондів, різного роду статистичних досліджень у бібліотеці. Це одна із основних баз даних бібліотеки, яку представляють на Web-сторінках в Інтернеті. ЕК займає важливе місце серед новітніх систем бібліотеки, є ядром інформаційного середовища бібліотеки «нового покоління», на базі якого формуються сучасні сервіси. Відома дослідниця С. Плотникова визначає завдання електронного каталогу, що акумулює функції усіх видів каталогів: за призначенням (читацького, службового); за способом групування (алфавітного, систематичного, предметного); за видом відображених документів (книги, статті, нормативно-технічні документи тощо); за відображеними фондами (однієї чи кількох бібліотек). Крім того, дослідниця наводить додаткові функції, що надають ЕК переваги та відрізняють його від традиційних каталогів: електронний облік бібліотечного фонду, електронне замовлення видань, електронна книговидача, інформування про місце зберігання й доступність примірника документа в будь-який час, електронна перевірка фонду (інвентаризація) тощо [5].

Створення ЕК, що повною мірою відображав би зміст фонду, є актуальним завданням для бібліотеки, оскільки дає можливість оперативно здійснювати пошук інформації, організувати діяльність установи на якісно новому рівні. ЕК ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського організовано на основі системи автоматизації бібліотек САБ «ІРБІС64».

Електронний каталог забезпечує вільний доступ до інформаційних ресурсів бібліотеки, розкриває склад і зміст фонду. Завдяки ЕК реалізовано багатоаспектний інформаційний пошук і відбір документів, потрібних для наукової, практичної, навчальної діяльності, відображення та зберігання інформації як про кожний документ загалом, так і про його складові частини [8]. ЕК дає можливість користувачу за короткий час ознайомитись із значно більшою кількістю інформації, ніж з традиційних каталогів. Від його організації, повноти й якості значною мірою залежить якість обслуговування користувачів у процесі виконання запитів різних видів. Серед інших, ЕК містить базу даних «Періодика». У ній відображено періодичні видання (журнали і газети), зареєстровані в ЕК Бібліотеки.

Пошук у базі даних «Періодика» можна здійснювати за видом видання, а саме:

- газета (загальний опис);
- журнал (загальний опис);
- окремий випуск газети або журналу;
- випуск газети/журналу зі змістом;
- стаття з журналу;
- стаття з газети;
- аналітична стаття (без деталізації) – повний список статей із газет і журналів разом.

В результаті такого пошуку отримуємо повний список документів відповідно до обраного виду видання (газет, журналів, статей із газет і журналів, окремих випусків періодичних видань, випусків газети/журналу зі змістом), зареєстрованих в ЕК Бібліотеки у трьох форматах представлення:

- повний – містить повний бібліографічний опис документа; а також інформацію про наявність і кількість примірників документів по роках в БД «Періодика»;
- інформаційний – містить додаткову інформацію про документ, а саме: вид документа, шифр, вихідні дані тощо;
- короткий – містить короткий бібліографічний опис.

Мовою каталогізування є українська. Бібліографічний запис (БЗ) складається мовою оригіналу документа. Всі службові записи, що не є елементами БЗ, здійснюються виключно українською мовою. Окремі випадки використання інших мов обумовлюється окремо.

Об'єктами складання БЗ є періодичні видання (журнали, газети, альманахи, журнали української діаспори тощо), які знаходяться у фонді Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського.

Джерелом інформації для складання БЗ є документ в цілому. Головним джерелом інформації є елемент документа, що вміщує основні вихідні та аналогічні їм відомості – титульний аркуш випуску, за яким складається запис, а також його різновиди: поєднаний, паралельний, розворот; перша та остання смуги (для газет); обкладинка; авантитул; зворот титульного аркуша; колонтитул; сигнатура; випускні дані, надвипускні дані; остання частина документа; суперобкладинка. У разі необхідності, в записі можуть бути використані відомості, запозичені з джерел поза документом.

Цим обумовлена актуальність як роботи з фондом періодичних видань, так і розв'язання проблем, пов'язаних із цим.

Метою статті є розкриття технології ретрокаталогізації періодичних видань, а також висвітлення особливостей застосування її в ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Виклад основного матеріалу. Головною метою діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського є інформаційне забезпечення розвитку освіти, педагогічної науки і практики, фахових потреб науковців і практиків освітянської галузі України, сприяння здійсненню наукових досліджень у галузі педагогіки, психології, упровадження передового досвіду в практику роботи педагогічних навчальних закладів і їхніх структурних підрозділів – бібліотек через надання доступу до потрібних документів і даних. До послуг користувачів – універсальний фонд документів українською, російською та багатьма іноземними мовами на різних носіях інформації, який налічує близько 600 тисяч примірників. Доступ до нього забезпечує довідково-пошуковий апарат (ДПА), до складу якого входять традиційні каталоги й картотеки обсягом понад 1 млн карток та електронний каталог, який має понад 300 тисяч записів.

Значну частину фонду бібліотеки становлять періодичні видання – понад 900 назв журналів і газет переважно педагогічної тематики. Щорічно бібліотека передплачує близько 300 назв. Інформацію про них представлено в картковому Абетковому каталозі періодичних видань (АКП), який розкриває журнальну та газетну частини фонду бібліотеки. АКП містить зведені бібліографічні записи та специфікації періодичних видань із зазначенням років, номерів (для журналів) і місця зберігання наявних примірників (комплектів). Хронологічно він охоплює документи з кінця XIX ст. до сьогодні. За допомогою АКП можна встановити, чи є у фонді бібліотеки конкретне періодичне видання, повноту комплектів за певні роки й наявність певних номерів, відомості про зміну назви та періодичності виходу видання тощо.

В АКП записи видань українською й російською мовами поділено за видами документів (журнали та газети); у межах кожного виду картки розставлено за абеткою назв; у межах кожної назви – за прямою хронологією років видання. БЗ періодичних видань іноземними мовами відображено двома паралельними рядами: перший організовано за зведеною латинською абеткою, другий – за зведеною кириличною абеткою. Далі поділ відбувається за назвами в абетковому порядку, у межах кожної назви – за прямою хронологією років

публікації. Приписування річних комплектів видань здійснюють у специфікаціях зведеного запису раз на рік у першому кварталі року, наступного за передплатним. Поточні надходження періодичних видань оперативно відображають у реєстраційних картотеках відділів, які отримують їх для тимчасового або постійного зберігання. Вилучення карток з АКП або відомостей про видання відбувається на підставі актів про списання документів.

Сьогодні кількість бібліотек, що створюють електронний каталог і застосовують його в своїй практиці, стає дедалі більше. Але при цьому більшість обмежується введенням в ЕК бібліографічних записів, починаючи з моменту практичної експлуатації відповідного програмного забезпечення, тим самим реалізуючи облік поточних надходжень. Введення ж в електронний каталог бібліографічних записів за минулі роки, тобто часткова або повна ретроконверсія карткового каталогу, є складнішою проблемою, що вимагає особливого підходу й розв'язання.

Перетворення карткових каталогів в електронну форму здійснюють для підвищення якості інформаційного обслуговування користувачів і забезпечення зберігання бібліографічних даних. Для цього застосовують різні технологічні підходи. Одним з основних є клавіатурне введення інформації з каталожних карток в ЕК або переведення каталожної картки в цифрову форму, тобто створення її іміджу з подальшим розпізнаванням (або без нього) і модифікацією в машиночитний бібліографічний запис. Ця технологія називається «ретроспективна конверсія» або «ретроконверсія».

Ретроконверсія – це фахова промислова технологія перетворення інформації, що зберігається на паперових носіях, у машиночитну форму зі створенням електронної бази даних. Відомий бібліотекознавець Е. Р. Сукіасян дав таке визначення цього терміна: «Конверсія – (з лат. «конверсіо» перетворення) – це переведення бібліотечних каталогів із однієї форми в іншу, наприклад машиночитану» [10, с. 25]. Вона є однією з важливих частин автоматизованої технології в бібліотеці. Метою здійснення ретроконверсії є поповнення ЕК бібліографічними даними про ретроспективні фонди й розширення можливості переходу на сучасні форми обслуговування користувачів.

Ретроконверсія може відбуватися в різні способи:

- зображення з каталожних карток сканують і на їх підставі створюється імідж-каталог; надалі можливо розпізнавання їх, редагування зображень з подальшим введенням в ЕК;
- здійснюється ручне введення елементів БЗ з карток відповідно до прийнятого формату каталогізації.

Технологія ретроконверсії значно відрізняється від технології формування та ведення поточного електронного каталогу за рівнем організації, способами проведення, постановкою завдань, що виділяє її як самостійну проблему.

Для поліпшення інформаційного забезпечення користувачів у 2013 р. в ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського створено Імідж-каталог книжкових видань, доступ до якого надано через веб-портал бібліотеки [12]. Але інформація про періодичні видання в ньому відсутня. Для розв'язання цієї проблеми ухвалено рішення про переведення відомостей з карткового АКП до електронного каталогу.

Для раціонального використання фонду, забезпечення оперативного пошуку інформації читачами та працівниками бібліотеки має відбуватися постійна робота з удосконалення каталогу періодичних видань. Вона включає перевірку правильності опису і розстановки карток, наявність потрібних посилальних карток, видалення зайвих, встановлення зв'язку між виданнями, які вийшли під різними назвами тощо. Раніше для цього використовували «Летопись периодических изданий СССР», «Летопись периодических и продолжающихся изданий СССР», «Літопис журнальних статей», «Літопис газетних статей», «Літопис періодичних видань УРСР», «Літопис періодичних видань України», «Періодичні видання УРСР». На їхній основі створювали потрібні додаткові й посилальні картки, що давало змогу прискорити «вхід» в інформаційно-пошукову систему і скорочувало час пошуку інформації.

Існує й інший підхід, коли БЗ в електронному каталозі створюють у процесі опрацювання не карток, а самих документів. У такому разі терміни використовують у такому значенні: опрацювання нових надходжень називають «каталогізацією», а для процесів створення БЗ на документи минулих років (включаючи формування бібліографічного опису, систематизацію, предметизацію, анотування тощо) вживають термін «ретрокаталогізація» [6].

Ретроспективна каталогізація (ретрокаталогізація, рекаталогізація) передбачає створення бібліографічного запису документа, що зберігається у фонді, після його опрацювання *de visu*. Вона вимагає продуманої організації, часу, висококваліфікованої праці та супроводжується неабияким навантаженням працівників, особливо коли її виконують у поєднанні з іншими бібліотечними процесами.

Переваги вводу інформації безпосередньо з документа добре відомі – значно підвищується інформаційне наповнення пошукових полів, зокрема предметних рубрик і ключових слів. Відповідно, зростає якість створених записів. Проте, одночасно збільшується термін опрацювання й введення інформації про документ: якщо швидкість перенесення інформації з каталожної картки складає приблизно 10–15 записів у годину, то безпосередньо з документа – лише 3–5 записів. Одночасно збільшуються трудовитрати на складання пошукового образу документа (ПОД). Обираючи ту або іншу технологію, кожна бібліотека насамперед визначає мету роботи, оцінює свої можливості, виходячи з економічних, організаційних, технічних і технологічних аспектів.

Виходячи з цього, а також враховуючи якісний стан карткових каталогів і організацію фонду періодичних видань у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, ухвалено рішення про поєднання елементів різних технологій у

процесі відображення періодики в ЕК бібліотеки. Цей нестандартний підхід можна вважати новизною, оскільки бібліотеки, як правило, здійснюють або ретроконверсію каталогів (частіше) або ретрокаталогізацію. Ведення карткового АКП при цьому не припиняється, оскільки його й досі активно використовують. Поряд з основними принципами ретрокаталогізації, висунуто умову високої якості ЕК, тобто поставлено завдання поповнення ЕК записами на ретроспективний фонд, що не поступаються записам на нові надходження.

Ретрокаталогізація періодичних видань складається з таких процесів: бібліографічне описування, індексування та анотування документів і відображення їх у ДПА бібліотеки в традиційній та електронній формі. Її здійснюють поетапно.

I етап (підготовчий) – звіряння фонду періодичних видань з АКП на предмет виявлення наявності номерів (комплектів) і стану їх відображення в каталозі. У процесі роботи до АКП вносять потрібні зміни та доповнення, роблять виправлення [2]. Після звіряння періодичних видань з АКП працівники бібліотеки створюють БЗ на кожну відсутню назву видання в БД «Періодика» згідно з інструкцією «Заповнення полів у базі даних „Періодика” електронного каталогу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського» [1]. БЗ створюються на підставі карток АКП, а в разі їх відсутності – безпосередньо за виданням.

II етап (основний) – створення або редагування БЗ кожної назви видання в БД «Періодика» електронного каталогу, коли власне відбувається ретрокаталогізація [9]. Для цього БЗ аналізують, визначають послідовність ретрокаталогізації періодичних видань, що залежить від їхньої тематики, читацького попиту, наукової, культурної та історичної цінності, повноти комплектів тощо.

III етап (завершальний) – друкування карток і ведення АКП [3]. У специфікаціях зведеного опису міститься інформація про окремі номери видань за кожен рік, а також зазначається, де зберігається документ. На картках вже опрацьованих видань ставлять позначку «р» – ретрокаталогізація.

У ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського каталогізації підлягають усі періодичні видання: газети, журнали (часописи), бюлетені, календарі. Каталогізація періодичних видань поділяється на поточну (нових надходжень) і ретроспективну (видань, що надійшли раніше та зберігаються у фонді бібліотеки). Створення первинних БЗ і поточна реєстрація періодичних видань в БД «Періодика» здійснюється з 2006 р., тому інформація про значну частину видань в ЕК уже є. Вибірково з книгосховища замовляються окремі примірники документів (перший, що надійшов до бібліотеки, останній на час складання БЗ, проміжні в разі зміни назви, відомостей про відповідальність, вихідних даних, читацького призначення, серії, періодичності тощо). Якщо відсутні картки в АКП, на підставі останнього примірника видання, що надійшов до бібліотеки, складають БЗ в БД «Періодика», який доповнюють потрібними відомостями. Якщо БЗ наявний у БД «Періодика», перевіряють відповідність усіх елементів запису документа, вносяться зміни. Зі складанням БЗ одночасно відбувається

реєстрація всіх наявних у фонді бібліотеки примірників періодичного видання із зазначенням їхнього місця зберігання.

У бібліотеці, поряд із сучасними, є також документи, що належать до розряду унікальних – це рідкісні й цінні видання кінця XIX – поч. XX ст., що є невід’ємною складовою частиною національної культури, важливим джерелом історичної інформації. Ці рідкісні видання увійшли до наукового об’єкта «Документи психолого-педагогічного та історико-культурного напрямку XIX – поч. XX ст.» і становлять національне надбання України. На їхніх сторінках залишилося зафіксованим не лише соціально-політичне, економічне, культурне життя українства, а й чимала кількість цих матеріалів присвячена розвитку педагогічної думки та освіти. Їх було опубліковано у понад 200 періодичних виданнях психолого-педагогічного спрямування, які вийшли друком упродовж 1832–1917 рр.

Частина зазначених видань зберігається у фонді ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, зокрема «Вопросы философии и психологии» (1889–1918), «Воспитание» (1860–1863), «Журнал Министерства народного просвещения» (1878–1885), «Учитель» (1861–1870) тощо, відсутні в багатьох інших українських книгозбірнях. Періодичні видання, що є джерелом інформації та багатовекторно висвітлюють педагогічну та психологічну проблематику, до цього часу маловідомі читацькій аудиторії, зокрема освітянам України. Враховуючи час виходу у світ цих видань, зростає їх важливість і попит на них. Водночас зростає потреба у відображенні їх у довідковому апараті бібліотеки, тобто рекаталогізації видань.

У процесі ретрокаталогізації всі журнали описують мовою оригіналу, якою подано також основні елементи титульного аркуша. Бібліографічний запис складається з таких елементів: назва журналу, підзаголовки, місце видання, видавництво, роки видання, примітки. Подано відомості про назви томів, випусків, прізвища редакторів, також максимально враховано факультативні дані, що потребувало детального вивчення періодичного видання. Вихідні відомості журналів подано за наявними у фонді примірниками. Вперше наведена фактологічна інформація щодо редакційних колегій, місць видань, періодичності, також виявлено історико-функціональні особливості цих журналів (визначено чіткі межі виходу того чи іншого видання, встановлено імена фактичних редакторів, видавців, авторів). Опис виконано *de visu*.

У процесі ретрокаталогізації фахівці стикнулися з труднощами, пов’язаними як з формуванням бібліографічного запису, так і з ідентифікацією документів, а саме: у розподілі документів на види (періодичні або продовжувані) та відображення їх у різних каталогах, у бібліографічних описах різних років значні розходження порівняно з сучасними; відсутність частини важливих відомостей тощо. Перед початком ретрокаталогізації періодичних видань проведена робота з визначенням полів у САБ «ІРБІС», які б найточніше відображали такі видання, для чого було розроблено відповідну інструкцію [9].

Найчастіше для створення ретроспективного каталогу застосовують зворотньо хронологічний принцип введення документів до бази даних. Для нашої бібліотеки такий підхід виявився незручним і неактуальним, тому періодичні видання опрацьовували за систематичним (тематичним) принципом – від найбільш затребуваної частини фонду: педагогіка, психологія, наука і освіта, бібліотечна справа тощо.

Процес введення інформації в ЕК виявився досить трудомістким, адже його здійснювали з дотриманням вимог чинних стандартів, що регламентують правила складання бібліографічних записів, використання скорочень слів у записах українською, російською та іноземними мовами, нормативно-інструктивних і методичних документів з питань каталогізації [1–3, 5–7, 10].

З 2014 року активізувалася робота з цими виданнями. На сьогодні в результаті ретрокаталогізації у БД «Періодика» створено або доопрацьовано близько 300 БЗ журналів українською та російською мовами, 85 – іноземними, а також 60 назв видань української діаспори, з них – 3 до 1917 р. видання. Також зареєстровано понад 6000 номерів періодичних видань, наявних у фонді бібліотеки. Інформацію про них користувачі можуть знайти на порталі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського (http://www.dnrb.gov.ua/electronic_resources/elec_res/).

Наслідком ретрокаталогізації періодичних видань є ряд позитивних змін у роботі бібліотеки: доступ до інформації про фонд бібліотеки надається в режимі реального часу, зокрема віддаленим користувачам; розширюється спектр послуг, які надає бібліотека, серед них бронювання документів, замовлення їх через МБА та ЕДД, відповідно поліпшується якість і оперативність задоволення запитів користувачів; збільшуються можливості використання у внутрішній роботі бібліотеки (оформлення виставок, каталогів, перевірка фонду тощо).

У результаті рекаталогізації періодичних видань створено вихідну основу майбутнього повноцінного електронного каталогу на весь фонд бібліотеки. Опрацьований певним чином, ретроспективний бібліографічний масив у майбутньому стане базою для корпоративної взаємодії бібліотек зі спільного створення й використання електронних інформаційних ресурсів країни.

Періодичні видання у фондах бібліотек є найбільш оперативним засобом надання наукової інформації. Вплив зовнішніх чинників істотно позначається на комплектуванні фонду періодики. Навіть сучасна велика бібліотека самостійно не може забезпечити виконання більше 50-60% запитів користувачів. Тому об'єднання діяльності різних бібліотек для виконання запитів істотно підвищує повноту й достовірність наданої інформації. Повноцінний ЕК – основа кооперації між бібліотеками під час створення зведених каталогів та баз даних (зокрема, з аналітичного опрацювання періодичних видань).

Висновки. Вважаємо, що нетрадиційний підхід до ретроспективного каталогізування періодичних видань і досвід нашої бібліотеки стане в пригоді бібліотечним фахівцям, у першу чергу – освітянських книгозбірень. Кожна

бібліотека перед початком аналогічних робіт має ухвалити рішення про вибір способу його здійснення з урахуванням своїх особливостей: інформаційних потреб користувачів, організації фонду та його стану, наявності або відсутності карткових каталогів, повноти й якості бібліографічних записів, послідовності опрацювання документів, матеріального й кадрового забезпечення тощо.

Список використаних джерел

1. Заповнення полів у базі даних «Періодика» електронного каталогу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського : інструкція / [уклад. Огер Ю. М.] // Організаційно-управлінські, нормативно-інструктивні і методичні документи для освітянських бібліотек Міністерства освіти і науки України та Національної академії педагогічних наук України (2011–2013 рр.) : [практ. посіб.] / НАПН України, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського ; [уклад.: І. І. Хемчян, А. В. Копилова ; наук. ред. П. І. Рогова]. – Київ, 2013. – С. 303–313.
2. Звіряння фонду з каталогами й каталогів між собою : інструкція / Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського ; [уклад. Дубова Л. Г.]. – Київ, 2005. – 2 с. – Рукопис.
3. *Огер Ю. М.* Ретрокаталогізація як засіб відображення фонду періодичних видань у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського / Ю. М. Огер // Наук. пр. Держ. наук.-пед. б-ки України ім. В. О. Сухомлинського : зб. наук. пр. / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. – Вінниця, 2014. – Вип. 4 : Інтегрований галузевий інформаційний ресурс: стан, проблеми, перспективи створення та забезпечення доступу. – С. 246–253.
4. Організація й ведення абеткових каталогів документів українською та російською мовами Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського : інструкція / Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського ; [уклад.: Гаврилюк Р. П., Помчалова О. Г., Гузняєва І. А.]. – Київ, 2005. – 24 с. – Рукопис.
5. *Плотникова С. В.* Электронный каталог – основное звено в информационно-поисковой системе библиотеки / Плотникова С. В. // Университетский комплекс как региональный центр образования, науки и культуры : материалы Всерос. науч.-метод. конф., 1–3 февр. 2012 г., г. Оренбург / Оренбург. гос. ун-т. – Оренбург, 2012. – С. 1955–1959.
6. *Поліщук О.* Ретрокаталогізація фонду: труднощі та переваги процесу / О. Поліщук // Бібл. форум України. – 2012. – № 4. – С. 2–4.
7. Положення про абетковий каталог періодичних видань Державної науково-педагогічної бібліотеки України // Організаційно-управлінські документи для освітянських бібліотек Міністерства освіти і науки України та Академії педагогічних наук України (2000–2005 рр.) : [практ. посіб.] / АПН України, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського ; [уклад.: І. І. Хемчян, В. П. Здановська ; наук. ред.: П. І. Рогова, Т. Ф. Букшина]. – Київ, 2006. – С. 129–131.
8. Положення про електронний каталог Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського // Організаційно-управлінські, нормативно-інструктивні і методичні документи для освітянських бібліотек Міністерства освіти і науки України та Національної академії педагогічних наук України (2011–2013 рр.) : [практ. посіб.] / НАПН України, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського ; [уклад.: І. І. Хемчян, А. В. Копилова ; наук. ред. П. І. Рогова]. – Київ, 2013. – С. 212–218.
9. Ретроспективна каталогізація періодичних видань у Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського : інструкція / [уклад. Огер Ю. М.] // Організаційно-управлінські, нормативно-інструктивні і методичні документи для освітянських бібліотек Міністерства освіти і науки України та Національної академії педагогічних наук України (2011–2013 рр.) : [практ. посіб.] / НАПН України, Держ. наук.-пед. б-ки України ім. В. О. Сухомлинського ; [уклад.: І. І. Хемчян, А. В. Копилова ; наук. ред. П. І. Рогова]. – Київ, 2013. – С. 294–297.

10. Сукиасян Э. Р. Библиотечные каталоги : метод. материалы / Э. Р. Сукиасян. – М. : Профиздат, 2001. – 192 с. – (Соврем. б-ка).

11. Традиційні каталоги наукових бібліотек освітянської галузі: організація, ведення й редагування : метод. рек. / [Лобановська І. Г. та ін. ; за заг. ред. Лобановської І. Г.] ; Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського. – Київ, 2006. – 166 с.

12. Ушакова Л. М. Ретроспективна конверсія карткових каталогів і створення імідж-каталогу: технологічний підхід / Л. М. Ушакова // Наук. пр. Держ. наук.-пед. б-ки України ім. В. О. Сухомлинського : зб. наук. пр. / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. – Вінниця, 2014. – Вип. 4 : Інтегрований галузевий інформаційний ресурс: стан, проблеми, перспективи створення та забезпечення доступу. – С. 254–259.

13. Чабан К. А. Рекаталогізація: технологія і організація проведення в бібліотеці ХНУ / К. А. Чабан // Б-ка в освіт. просторі. – 2006. – № 3. – С. 58–63.

14. Черкасова И. Ю. Ретроконверсия каталогов: новый подход / И. Ю. Черкасова // Библиография. – 2000. – № 4. – С. 38–45.

Dunayeva L. M.

Retrospective cataloging of periodicals at the V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine: Technological Approach

The article deals with the main directions of work on re-cataloging of periodicals, the problems and methods of their solution are highlighted.

Key words: *V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine, electronic catalogues, card catalogues, Information retrieval systems, cataloging, retro cataloging, catalog retroconversion, periodicals.*

УДК 025.4.036:004.65:025.342/.343]-044.64

Зоріна Н. Є.

науковий співробітник відділу комплектування
та наукового опрацювання документів
ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського

Коваленко С. Г.

науковий співробітник відділу комплектування
та наукового опрацювання документів
ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського

АВТОРИТЕТНІ ФАЙЛИ: МІСЦЕ І РОЛЬ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ ЄДИНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

Розглянуто питання створення й використання авторитетних файлів в умовах формування єдиного інформаційного простору. Обґрунтована важливість застосування авторитетного контролю в провідних освітянських бібліотеках України в умовах міжбібліотечної взаємодії, що сприятиме уніфікації у створенні бібліографічних записів і забезпечить здійснення ефективного пошуку в електронних каталогах мережі освітянських бібліотек. Представлено результати дослідження щодо створення й використання баз даних авторитетних файлів. Розглянуто застосування авторитетних файлів колективних та індивідуальних авторів як засіб наукометричних досліджень.

Ключові слова: *авторитетні файли, авторитетний контроль, колективні автори, індивідуальні автори, предметні заголовки, точки доступу, інформаційні ресурси, електронні каталоги, корпоративна співпраця, наукометрія.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах наукові бібліотеки посідають провідні позиції в розв'язанні глобального завдання побудови суспільства знань. Інтенсивне впровадження інформаційних технологій і засобів у процеси опрацювання бібліотечних фондів, збереження інформації та надання доступу до інформаційного ресурсу сприяє розвитку інноваційних напрямів та форм бібліотечної роботи, відкриває нові можливості й перспективи щодо організації повноцінного інформаційно-бібліографічного обслуговування користувачів і забезпечення їхніх інформаційних потреб на якісно новому рівні. В умовах ринкової економіки якість та ефективність бібліотечної роботи оцінюють за реальними результатами, яких досягають з розробленням нових проектів, зокрема і на засадах кооперування. Однією з умов ефективності таких проектів прийнято вважати співпрацю бібліотеки в кооперації й взаємодії з іншими бібліотеками, інформаційними та культурними установами тощо. Упровадження й розвиток корпоративних бібліотечних технологій створює умови для переорієнтування діяльності наукових бібліотек у напрямі формування єдиного інформаційного простору на основі об'єднання й взаємного використання ресурсів й інтегрування в регіональний, національний, європейський і світовий простір. Такий напрям діяльності бібліотек є актуальним і перспективним, оскільки дає змогу об'єднати їхні зусилля для створення спільного інформаційного ресурсу та надання до нього вільного й багатоаспектного доступу [11].

Упровадження різних форм міжбібліотечної співпраці надає бібліотекам можливість вийти за межі своїх електронних каталогів (ЕК), розповсюджувати бібліографічні записи (БЗ) власної генерації та використовувати інформацію, накопичену іншими бібліотеками. Однак результат корпоративної співпраці бібліотек залежить від виконання певних умов, які й забезпечують рівень її ефективності. Одним із головних показників якості масивів бібліографічної інформації, створених з використанням автоматизованих бібліотечних інформаційних систем, є ступінь стандартизації під час формування основних полів БЗ, зокрема пошукових. Створення зведених ЕК, обмін бібліографічними базами даних (БД), розвиток корпоративних мереж, взаємне надання бібліотеками доступу до своїх інформаційних ресурсів потребують ведення автоматизованої каталогізації в єдиному форматі з дотриманням єдиних для всіх правил каталогізування. Завдання стандартизації кожна окрема бібліотека вирішує через створення й використання довідників різної структури, що містять нормативну інформацію, – так званих нормативних БД. Проте в процесі інтегрування інформаційних ресурсів окремих бібліотек постає проблема їх уніфікування.

Якість бібліографічного запису визначають не тільки дотриманням державних стандартів у процесі його створення, а й, насамперед, забезпеченням ефективного пошуку документів, що можливо лише за умови чіткої організації зберігання документів і відомостей про них, тобто дотримання визначеного порядку розміщення документів у фондосховищах та їхніх БЗ у пошукових масивах через групування за певними ознаками (класифікаційний індекс,

прізвище автора, назва документа, рік видання, вид документа, формат, носій інформації тощо). В умовах корпоративної співпраці бібліотек уніфікація набуває особливо важливого значення для забезпечення максимальної точності в процесі створення БЗ і пошуку документів в ЕК і БД як у межах однієї бібліотеки, так і в об'єднаних інформаційно-бібліотечних ресурсах [7, 8, 15].

Невід'ємною складовою частиною роботи з організації електронного каталогу і важливим засобом забезпечення його якості є формування авторитетних файлів (АФ) і авторитетний контроль (АК). Створення системи авторитетного контролю навіть у межах однієї бібліотеки потребує системного підходу в напрямі науково-інформаційного, методичного та організаційного забезпечення. Що стосується впровадження АК на рівні бібліотечної мережі – це питання має вирішуватися централізовано. Зокрема, важливість цієї роботи відзначена в Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України». Серед стратегічних напрямів розвитку бібліотечної справи, визначених у цьому документі, є й «Інтенсивний розвиток та актуалізація документно-інформаційних ресурсів бібліотек на традиційних та електронних носіях і забезпечення доступу до них» [18]. Одним із заходів, спрямованих на досягнення цієї мети, є «... створити корпоративну базу даних авторитетних національних файлів на осіб, організації, предметних/галузевих».

Авторитетний файл – це машиночитний список встановлених і прийнятих як нормативні дані імен індивідуальних авторів, назв колективних авторів, предметних рубрик, індексів УДК тощо. Створення й застосування АФ сприяє розв'язанню таких проблем: забезпечення якості опрацювання документів; уніфікування введення інформації, у результаті чого досягається одноманітність вводу, скорочується кількість помилок; здійснення релевантного пошуку в ЕК і базах даних; прискорення опрацювання документів завдяки багаторазовому використанню раніше створених авторитетних записів; організація міжбібліотечного обміну авторитетними записами на різних рівнях співпраці; коректне відображення інформації в наукометричних базах даних, що впливає на пошук і визначення цитованості публікацій; зменшення трудових і фінансових витрат на опрацювання документів [15].

Застосування авторитетного контролю розпочато задовго до створення електронних каталогів. Практично всі великі бібліотеки вели постійну роботу з формування довідкових картотек до алфавітного каталогу, робочих картотек до предметного каталогу тощо, які отримали назву авторитетних і в роботі каталогізатора слугували для уніфікації представлення певних елементів БЗ. З часом прийшло принципово нове розуміння потреби в такому засобі для забезпечення єдності пошукових ознак документів для їх відображення в інформаційно-пошукових системах.

Процеси корпоратизації й АК взаємопов'язані. З одного боку, ефективне функціонування корпоративних бібліотечних мереж неможливе без застосування АК, з іншого – створення й функціонування мереж дає змогу бібліотекам отримувати якісні БЗ та уніфікувати точки доступу за рахунок використання авторитетних записів (АЗ), що значно полегшує роботу бібліотек.

Проблеми уніфікації та стандартизації, авторитетного контролю в електронних каталогах досліджували І. П. Антоненко [1], В. Ю. Гаркавець [5], Н. В. Стрішенець [19], Т. В. Масхулія і Ю. Г. Селіванова [12] та ін. У праці І. П. Антоненко розглянуто авторитетний контроль як інтегруючий елемент інформаційно-бібліотечного комплексу електронного каталогу НБУВ [1]. Значення авторитетного контролю бібліографічних записів для ефективного пошуку інформації та кооперованої каталогізації розкрито в працях О. В. Ісаєвої [9], Н. Є. Зоріної [7, 8], Н. В. Стрішенець [19]. Питання створення і підтримки авторитетних файлів в електронних каталогах бібліотек в Україні та зарубіжних країнах також досліджували Н. В. Стрішенець [19], О. В. Ісаєва [9], Т. М. Бикова [2] та ін. Проблема створення національних авторитетних файлів в Україні та зарубіжних країнах розглянуто в працях Н. В. Стрішенець [19], І. Антоненко [1], Ю. Г. Селіванової та В. Г. Войскунського [16], О. В. Ісаєвої [9], М. В. Стегаєвої [17] та ін. Досвід створення авторитетних файлів у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського висвітлено в працях С. Г. Коваленко [10], Н. Є. Зоріної [7, 8], О. Г. Помчалової [14].

Метою статті є висвітлення питання створення та використання авторитетних файлів «Коллективні автори», «Індивідуальні автори», «Предметні заголовки» у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського і провідних освітянських бібліотеках України, а також дослідження можливостей взаємодії освітянських бібліотек України в цьому напрямі. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю активізації застосування авторитетного контролю в умовах міжбібліотечної співпраці, зокрема з'ясування можливостей провідних освітянських бібліотек України щодо створення й використання авторитетних файлів у процесі аналітико-синтетичного опрацювання документів і відображення їх в електронних каталогах.

Виклад основного матеріалу. Рівень стандартизації форми й змісту точок доступу БЗ є одним з основних показників якості бібліографічних баз даних, зокрема електронних каталогів. Точки доступу – це елементи бібліографічних та авторитетних записів, які містять ім'я, назву, термін, код або інші відомості, за якими можуть бути знайдені та ідентифіковані бібліографічні або авторитетні записи чи посилання. Точки доступу мають бути сформульовані відповідно до правил каталогізації, забезпечувати достовірний результат пошуку бібліографічних та авторитетних записів і пов'язаних з ними бібліографічних ресурсів, а також обмежувати результати пошуку [6].

Завдання стандартизації представлення точок доступу вирішується через створення, підтримку та подальше використання авторитетних файлів. Без АК неможливий бібліографічний контроль, тобто організація та підтримка систем ідентифікації та пошуку бібліографічної інформації, якими є електронні каталоги та бібліографічні бази даних [1].

Авторитетний контроль означає постійне відстеження й підтримання у процесі каталогізації послідовних форм заголовків, інших елементів бібліографічного запису (точок доступу), а також зазначення зв'язків між їх основною, стандартизованою, авторитетною формою та іншими відомими

варіантами і поширюється на назви колективних авторів (установ і організацій), імена авторів, предметні рубрики, географічні рубрики, уніфіковані назви документів тощо [15]. Авторитетний контроль передбачає операції авторитетної роботи, а також загальний контроль над точками доступу; щодо вітчизняної термінології можна сказати, що це контроль за уніфікованим використанням пошукових ознак. Система авторитетного/нормативного контролю є одним з найважливіших інструментів ЕК. В сучасних умовах завдання АК передбачають інтегрування авторитетних/нормативних файлів в єдину базу нормативних даних як у межах одного ЕК, так і для об'єднаних галузевих, національних і міжнародних АФ.

Освітнянські бібліотеки також активно долучаються до цього процесу. Зокрема, одним з пріоритетних напрямів діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського як головного галузевого науково-інформаційного, методичного і координаційного центру є робота з формування інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу (ІГР) з провідними освітянськими бібліотеками України. У межах цієї роботи на базі електронного каталогу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського створено кілька зведених БД галузевої тематики, зокрема дисертацій, збірників наукових праць з питань освіти, педагогіки та психології. Крім того, складником роботи з формування ІГР є створення баз даних авторитетних файлів (АФ): «Колективні автори» (АФ «КА»), «Індивідуальні автори» (АФ «ІА»), «Предметні заголовки» (АФ «ПЗ»). Опрацювання документів з використанням такого засобу уніфікації як АФ та їх підтримання в актуальному стані сприяє підвищенню рівня якості та, відповідно, релевантності пошуку в ЕК, гарантує його точність і повноту, є важливою умовою успішного функціонування автоматизованої системи пошуку. Отже, сьогодні, коли міжбібліотечна співпраця розширює межі й нарощує темпи розвитку, питання уніфікації є особливо актуальним, а потреба в застосуванні авторитетного контролю для забезпечення її якісного результату не викликає сумніву.

Формування авторитетних файлів у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського розпочато у 2006 р. зі створення авторитетного файлу «Колективні автори». Назви установ та організацій мають підлягати контролю, оскільки функціонування значних за обсягом БЗ породжує множину варіантів формулювань одного й того самого заголовка, що негативно впливає на результат бібліографічного пошуку. АФ «КА» призначено для забезпечення якості опрацювання документів, виданих установами й організаціями, пошуку видань певних колективів і забезпечення методичної єдності в роботі із заголовками колективних авторів. Формування й ведення авторитетного файлу «Колективні автори» гарантує уніфікацію назв колективів і організацій поряд з варіантними формами назв, повноту відомостей про назви, а також створення єдиної системи посилань з відповідними поясненнями [10]. В записі зазначена основна (уніфікована) назва установи (поле 210) і всі інші назви, пов'язані з основною (поле 510), оскільки назву установи протягом тривалого часу її існування неодноразово змінювали. Пошук в ЕК можна здійснювати за будь-якою з цих назв.

Крім того, якщо в документах основну (уніфіковану) назву колективу наведено кількома мовами, у процесі формування заголовка заповнюють поле 710: Зв'язані основні назви колективу/заходу іншими мовами:

710: Национальный педагогический университет им. М. П. Драгоманова

710: National Pedagogical Dragomanov University

На 01.07.2017 р. АФ «КА» налічує близько 800 авторитетних записів назв наукових установ, навчальних закладів, провідних бібліотек України і зарубіжних країн тощо.

Авторитетний файл «Індивідуальні автори» – це файл, який містить важливу, багатоаспектну, перевірену, записану з дотриманням відповідних норм і правил інформацію про автора. Крім того, АФ «ІА» є надійним засобом ідентифікації, що пропонує варіанти різночитань, містить довідкові відомості [14]. Авторитетні записи на кожную особу містять усі форми імені особи (псевдоніми, справжнє прізвище, варіанти написання різними мовами, світські прізвища духовних осіб тощо), дати життя та іншу інформацію. Таким чином, користувач електронного каталогу може здійснити додатковий пошук, зокрема в разі збігу імен різних авторів.

АФ «Індивідуальні автори» в ЕК ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського містить на 01.07.2017 р. майже 550 записів на прізвища сучасних науковців і видатних діячів минулого в галузі науки, освіти, педагогіки, психології, культури, літератури тощо.

Авторитетні файли «Колективні автори» й «Індивідуальні автори» каталогізатори активно застосовують у процесі формування бібліографічних записів в електронному каталозі. Ці авторитетні файли постійно актуалізують.

Авторитетний файл «Предметні заголовки» – це машиночитний словник предметних рубрик, представлений у комунікативному форматі для авторитетних даних, з установленними взаємозв'язками між предметними заголовками, вираженими елементами довідкового апарату, введений як база знань у підсистему лінгвістичного забезпечення ЕК та задіяний у процесі предметизації документів і пошуку інформації. Він є потужним інструментом не тільки для предметизації документів, але й, що більш важливо, для організації тематичного пошуку в ЕК. За наявності такого стандартизованого словника читачеві не потрібно самому здогадуватися, як правильно сформулювати запит, використовувати однину чи множину або якийсь з можливих синонімів. Застосування АФ предметних заголовків як стандартизованого словника в предметизації документів сприяє підвищенню якості ЕК і, відповідно, оптимізації пошуку, що особливо важливо для забезпечення інформаційних потреб віддалених користувачів. Робота з формування галузевого авторитетного файлу «Предметні заголовки» з питань освіти, педагогіки та психології, що розпочато в ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, є першою в Україні спробою створення такого інформаційного продукту. Опрацювання документів з використанням такого засобу уніфікації, а також їх підтримання в актуальному стані гарантує точність і повноту тематичного пошуку через встановлення зв'язків від прийнятих і

затверджених форм написання предметних заголовків до відхилених. Це є обов'язковою умовою успішного функціонування автоматизованої системи пошуку документів, а також сприяє інтегруванню освітянських бібліотек і розвитку міжбібліотечної взаємодії [7, 8].

Аналіз публікацій свідчить, що в окремих бібліотеках авторитетні файли й авторитетний контроль можуть бути організовані по-різному, з урахуванням власних традицій і методик ведення довідкового апарату і технології каталогізації, що склалися в кожній з них. Така тенденція сьогодні чітко простежується в Україні. Проте, за таких умов «самостійний» АФ кожної окремої бібліотеки є авторитетним лише для неї самої і стає на перешкоді розвитку кооперації в напрямі опрацювання документів, взаємообміну БЗ, створенню зведених баз даних тощо. Тенденції інтеграції, стандартизації та уніфікації, характерні для розвитку методик і технологій каталогізації, все більше проявляються у формуванні саме національних авторитетних файлів, які слугують досягненню однаковості при формуванні точок доступу до записів електронного каталогу. Отже, створення кожною окремою бібліотекою своїх авторитетних файлів не є раціональним підходом, оскільки цей процес потребує значних трудовитрат і матеріальних ресурсів. Крім того, одним із завдань авторитетного контролю є уніфікування введення інформації, у результаті чого досягається одноманітність у представленні точок доступу і скорочується кількість помилок. Наявність багатьох АФ в різних бібліотеках суперечить цьому принципу і не сприяє розвитку кооперативної співпраці бібліотек [1, 9].

Однією з умов ефективності корпоративної міжбібліотечної співпраці бібліотек є єдиний формат представлення точок доступу і загальні настанови щодо створення авторитетних записів. Налагодження корпоративної взаємодії ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського з провідними освітянськими бібліотеками України з формування зведених баз даних ставить нові завдання, одним з яких є впровадження в цю роботу авторитетного контролю. Для підвищення ефективності міжбібліотечної співпраці фахівці ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського провели дослідження з формування галузевих авторитетних файлів та їх використання в процесі опрацювання документів, а також проблем, які виникають у ході цієї роботи.

Фактично вперше досліджено питання формування й застосування АФ «Коллективні автори», «Індивідуальні автори», «Предметні заголовки» в провідних освітянських бібліотеках України. Дослідження проведено методом анкетування, для чого розроблено анкету, що містить такі запитання:

1. Яке програмне забезпечення Ви використовуєте для організації електронного каталогу?
2. Чи знайомі ваші фахівці з технологією авторитетного/нормативного контролю для уніфікування заголовків бібліографічних записів?
3. На вашу думку, чи дасть змогу використання авторитетних файлів:
  - уніфікувати введення інформації
  - поліпшити якість опрацювання документів
  - прискорити опрацювання документів

- поліпшити рівень інформаційного забезпечення користувачів
- оптимізувати пошук документів в ЕК

4. Чи створюєте (використовуєте) ви авторитетні файли в процесі формування ЕК вашої бібліотеки: АФ колективних авторів; АФ індивідуальних авторів; АФ предметних заголовків?

5. Чи хотіли б ви використовувати авторитетні файли: АФ колективних авторів; АФ індивідуальних авторів; АФ предметних заголовків?

6. Чи хотіли б ви отримувати від ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського авторитетні файли для використання в процесі створення БЗ у власному ЕК?

7. Які саме: АФ колективних авторів; АФ індивідуальних авторів; АФ предметних заголовків?

У ході дослідження було надіслано анкети до 35 бібліотек вищих педагогічних навчальних закладів України і деяких національних університетів України; відповіді надіслали 32 бібліотеки. З них 30 бібліотек створюють електронні каталоги, використовуючи різне програмне забезпечення (табл. 1).

Таблиця 1

Формування й використання авторитетних файлів у бібліотеках

Програмне забезпечення	Створюють ЕК	Знайомі з технологією АК	Створюють АФ			Хотіли б використовувати АФ			Хотіли б отримувати АФ			
			КА	ІА	ПЗ	КА	ІА	ПЗ		КА	ІА	ПЗ
САБ «ІРБІС»	11 (37%)	так – 7 (64%) ні – 4 (36%)	2	4	3	9	9	8	8	7	6	7
УФД-Бібліотека	14 (47%)	так – 6 (43%) ні – 8 (57%)	1	3	1	5	8	6	10	5	9	4
Інші програми	5 (16%)	так – 4 (80%) ні – 1 (20%)				5	5	4	5	3	4	4
УСЬОГО:	30	так – 17 (57%) ні – 13 (43%)	3	7	4	19	22	18	23	15	19	15

За результатами дослідження встановлено, що 17 з 32 опитаних бібліотек знайомі з технологією створення авторитетних файлів. Більшість респондентів вважають, що використання авторитетних файлів дасть змогу уніфікувати введення інформації (22), поліпшити якість опрацювання документів (12), прискорити опрацювання документів (17), поліпшити рівень інформаційного забезпечення користувачів (14), оптимізувати пошук документів в ЕК (19).

Проте, створюють авторитетні файли лише кілька бібліотек. Переважно це бібліотеки, що застосовують програмне забезпечення САБ «ІРБІС». Але за результатами опитування більшість бібліотек хотіли б використовувати авторитетні файли. Загалом 23 бібліотеки виявили бажання отримувати авторитетні файли від ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Можливість

надання авторитетних файлів бібліотекам, які працюють не в САБ «ІРБІС», на сьогодні є проблемною і потребує окремого дослідження.

Результати анкетування свідчать про те, що більшість опитаних бібліотек не створюють авторитетні файли. Це цілком зрозуміло, оскільки робота зі створення авторитетних файлів та їх підтримки в актуальному стані потребує часу, кваліфікованих кадрів, матеріальних витрат, яких бібліотекам часто бракує. Втім переважна більшість бібліотек бажає використовувати авторитетні файли, і ми вбачаємо в цьому позитивні зрушення. За результатами анкетування простежується певна закономірність: бібліотек, які хотіли б отримувати АФ від ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, дещо менше, ніж тих, які хотіли б застосовувати їх. А це може означати, що деякі бібліотеки ще й досі спрямовані на використання лише власних ресурсів, або вказує на недостатнє розуміння проблеми. У будь-якому випадку розвиток міжбібліотечної взаємодії потребуватиме упровадження уніфікації у процес електронної каталогізації, а це можливо лише за умови використання авторитетних файлів.

Розглянемо ще один важливий аспект застосування авторитетних файлів, зокрема колективних та індивідуальних авторів, оскільки вони є ефективним засобом уніфікації у створенні електронних інформаційних ресурсів. Упровадження інформаційних технологій сприяє формуванню й розвитку єдиного інформаційного простору, одночасно відбувається стрімке накопичення інформаційних ресурсів, значну частку яких займають публікації результатів наукових досліджень. Вагу вченого в науковому співтоваристві нині багато в чому визначають тим, наскільки повно, конструктивно й органічно представлені результати його досліджень в Інтернет-мережі. Використання web-орієнтованих ресурсів і сервісів як засобів оприлюднення та розповсюдження забезпечує публікування продукції за результатами наукового дослідження та доступ до неї, а також автоматизує процеси збирання, опрацювання та подання інформації щодо кількісних і якісних характеристик такого публікування [4]. Крім того, однією з найважливіших характеристик якості наукової праці є її бібліографічна культура, що слугує критерієм наукової етики дослідника, показником його поваги до здобутків інших авторів і до інституту інтелектуальної власності [3].

Невід'ємним елементом будь-якої наукової праці є її бібліографічний апарат – бібліографічні посилання, а також прикнижкові списки, завданням якого є ознайомлення читача з джерелами цитат і запозичень, інформування про публікації на подібні теми тощо. Такий апарат певною мірою є виявом наукової етики і культурою наукової практики. Проте бібліографічні відомості в документах мають також наукометричне значення. Актуальність і важливість окремої публікації не може бути визначено без урахування кількісної динаміки бібліографічних посилань на неї в наступних наукових дослідженнях [3]. Від правильності складання списків використаних джерел в науковій статті, насамперед, правильності зазначення імен і прізвищ індивідуальних авторів, назв колективних авторів залежить адекватність оцінки цитованості наукових публікацій.

Останнім часом підвищена увага приділяється моніторингу наукового потенціалу та оцінювання ефективності діяльності вчених. Потужним інструментом розповсюдження, оприлюднення та аналізу використання результатів наукових досліджень є міжнародні наукометричні бази даних наукових публікацій – бібліографічні та реферативні бази даних з інструментами для відстеження цитованості статей, опублікованих у наукових виданнях. Наприклад, наявність власного профілю автора в Google Академії дає йому можливість відстежувати бібліографічні посилання на свої статті. Тому створення особистого профілю вченого в наукометричних БД сьогодні є важливим чинником представлення результатів його наукової діяльності в інформаційному просторі. Інформація в профілі вченого має бути точною та максимально повною, ідентифікувати автора особисто, а також його належність до певної наукової установи. Наукові установи також створюють у наукометричних БД свої профілі, що дає змогу презентувати в інформаційному просторі наукову діяльність як установи загалом, так і окремих її працівників. Наприклад, система Google Академія автоматично групує профілі дослідників, які зазначили в них належність до певної установи, вживаючи її офіційну назву, підтвердили це через офіційну поштову скриньку в домені установи та зробили власний профіль загальнодоступним. Одним із найбільш важливих чинників самопрезентації наукової установи у спеціалізованих системах і базах даних є застосування науковцями офіційної назви установи у процесі створення індивідуальних профілів та у супровідній інформації до публікацій результатів досліджень у наукових журналах, збірниках наукових праць, матеріалах наукових конференцій тощо. Правильне визначення належності до установи, з одного боку, дає змогу краще ідентифікувати автора, з іншого – сприяє виконанню точних наукометричних розрахунків результатів його наукової діяльності [13].

Для коректної ідентифікації окремих авторів і наукових установ можуть стати в пригоді авторитетні файли «Індивідуальні автори» та «Коллективні автори», оскільки містять перевірену, багатоаспектну, записану з дотриманням відповідних норм і правил інформацію про авторів.

Висновки. Ефективність використання інформаційних ресурсів бібліотек і якість бібліотечного обслуговування як на локальному рівні, так і в умовах міжбібліотечної взаємодії значною мірою залежить від якості використовуваних лінгвістичних засобів пошуку в електронних каталогах. Застосування такого засобу уніфікації як авторитетні файли в процесі опрацювання документів створить умови для забезпечення максимальної точності, конкретності, чіткості, розкриття їхнього змісту, а також розширить можливості для досягнення максимальної ефективності пошуку в електронних каталогах (базах даних).

Більшість освітянських бібліотек України знайомі з технологією АФ, бажають отримувати їх від ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського і хотіли б застосовувати в процесі роботи, що є важливою умовою успішного функціонування автоматизованої системи пошуку документів, розвитку міжбібліотечної взаємодії й інтегрування освітянських бібліотек в єдиний інформаційний простір.

Використання авторитетних файлів як засобу уніфікації в процесі формування бібліографічних записів документів в електронних каталогах є важливим чинником високого рівня якості бібліотечних інформаційних ресурсів, адекватної презентації наукової діяльності автора або наукової установи в інформаційному просторі та її кількісної оцінки у наукометричних базах даних.

Список використаних джерел

1. *Антоненко І. П.* Авторитетний контроль в інформаційному електронному ресурсі НБУВ: стан та проблеми впровадження / Ірина Антоненко // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського [та ін.]*. – Київ, 2012. – Вип. 34. – С. 17–28.
2. *Бикова Т. М.* Специфіка редагування бібліографічних записів в електронному каталозі: з досвіду НБ ОНУ імені І. І. Мечникова / Т. М. Бикова // *Вісн. Одес. нац. ун-ту. Серія: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство*. – 2016. – Т. 21, вип. 1. – С. 137–149.
3. Бібліографічне оформлення наукових робіт : метод. рек. / уклад.: Лобановська І. Г., Помчалова О. Г., Грудініна Н. Д. ; [наук. ред. І. Г. Лобановська] ; НАПН України, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського. – Київ : [б. в.], 2015. – 90 с. – (Серія «На допомогу професійній самоосвіті працівників освітянських бібліотек» ; вип. 12).
4. *Гальчевська О. А.* Використання міжнародних наукометричних баз даних відкритого доступу в наукових дослідженнях [Електронний ресурс] / Гальчевська О. А. // *Інформаційні технології в освіті : зб. наук. пр. / Херсон. держ. ун-т*. – Текст. дані. – Херсон, 2015. – № 23. – С. 115–126. – Режим доступу: http://ite.kspu.edu/webfm_send/837 (дата доступу: 05.07.2017). – Назва з екрана.
5. *Гаркавец В. Ю.* Авторитетний/нормативний файл предметних рубрик как основное средство тематического поиска в электронном каталоге ХГНБ им. В. Г. Короленко [Электронный ресурс] / Гаркавец Виктория Юрьевна. – Текст. дан. – [Россия], 2013. – Режим доступа: <http://uchebilka.ru/informatika/44537/index.html> (дата обращения: 29.03.2017). – Загл. с экрана.
6. Декларация о международных принципах каталогизации (Statement of international cataloguing principles) [Электронный ресурс] // IFLA : [офиц. сайт]. – Текст. дан. – [Б. г.], 2009. – Режим доступа: http://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/icp/icp_2009-ru.pdf (дата обращения: 17.01.2017). – Загл. с экрана.
7. *Зоріна Н. Є.* Авторитетний файл предметних заголовків як засіб організації тематичного пошуку в електронному каталозі / Наталія Зоріна // *Вісн. Кн. палати*. – 2015. – № 9. – С. 29–34.
8. *Зоріна Н. Є.* База даних Авторитетного файлу «Предметні заголовки» – важливий елемент інтеграції освітянських бібліотек [Електронний ресурс] / Зоріна Наталія Євгенівна // *Інформаційні технології і засоби навчання : електрон. наук. фах. вид. / Ін-т інформ. технологій і засобів навчання, Ун-т менеджменту освіти*. – Текст. дані. – Київ, 2014. – №. 1. – С. 182–192. – Режим доступу: <http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/922> (дата звернення: 26.01.2017). – Назва з екрана.
9. *Ісаєва О. В.* Місце авторитетної роботи в пріоритетних напрямках діяльності наукової бібліотеки [Електронний ресурс] / Ісаєва Ольга Володимирівна // *Міжнародна наукова конференція «Бібліотека. Наука. Комунікація: формування національного інформаційного простору»*, м. Київ, 4–6 жовтня 2016 р. – Текст. дані. – Київ, 2016. – Режим доступу: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/830> (дата звернення: 03.01.2017). – Назва з екрана.
10. *Коваленко С. Г.* Створення авторитетного файлу «Колективний автор» на базі АБІС «ІРБІС» для електронного каталогу Державної науково-педагогічної бібліотеки

України імені В. О. Сухомлинського [Електронний ресурс] / Коваленко С. Г., Гаврилук Р. П. // Інформаційні технології і засоби навчання : електрон. наук. фах. вид. / Ін-т інформ. технологій і засобів навчання, Ун-т менеджменту освіти. – Текст. дані. – Київ, 2009. – Вип. 2. – Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/7953/1/591-2019-1-PB.pdf> (дата звернення: 26.01.2017). – Назва з екрана.

11. *Лобановська І. Г.* Корпоративні бібліотечні проекти як засіб формування інформаційних ресурсів / Інна Лобановська // Бібл. форум: історія, теорія і практика. – 2017. – № 1. – С. 38–41.

12. *Масхулія Т. Л.* Стандартизація и кооперація / Татьяна Масхулія, Юлія Селиванова // Библ. дело. – 2004. – № 6. – С. 18–21.

13. *Назаровець М.* Використання офіційної назви установи для репрезентації університету в системі Google Академія / Марина Назаровець // Вісн. Кн. палати. – 2017. – № 5. – С. 33–36.

14. *Помчалова О. Г.* Авторитетні записи заголовків індивідуальних авторів – основа поліпшення якості електронного каталогу наукової бібліотеки / Олена Помчалова // Бібл. вісн. – 2015. – № 1. – С. 12–16.

15. Предметизація документів з питань освіти, педагогіки, психології : практич. посіб. / уклад.: І. Г. Лобановська, Н. Є. Зоріна ; наук. ред. І. Г. Лобановська // Наук. пр. Держ. наук.-пед. б-ки України ім. В. О. Сухомлинського : зб. наук. пр. / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. – Вінниця, 2014. – Вип. 4 : Інтегрований галузевий інформаційний ресурс: стан, проблеми, перспективи створення та забезпечення доступу. – С. 401–538.

16. *Селиванова Ю. Г.* Проблемы создания национального авторитетного файла предметных рубрик в России [Электронный ресурс] / Селиванова Ю. Г., Войскунский В. Г. // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества : III Междунар. конф. «Крым-96», Форос, Ялта, Автономная республика Крым, Украина, 1–9 июня 1996 г. : материалы конф. : [в 2 т.] / Гос. публич. науч.-техн. б-ка России. – Текст. дан. – М., 1996. – Т. 2. – Режим доступа: <http://www.gpntb.ru/win/inter-events/crimea96/report/DOC1/58.html> (дата обращения: 29.03.2017). – Загл. с экрана.

17. *Стегаева М. В.* Национальный авторитетный файл наименований организаций: теоретические и технологические аспекты формирования и ведения : дис. ... канд. пед. наук : 05.25.03 / Стегаева Мария Витальевна ; науч. руководитель Серебрянникова Татьяна Олеговна ; Санкт-Петербург. гос. ин-т культуры. – СПб., 2016. – 387 с.

18. Стратегія розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року „Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України” [Електронний ресурс] : розпорядж. Кабінету Міністрів України від 23 берез. 2016 р. № 219-р. // Урядовий портал : єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. – Текст. дані. – [Київ], 2016. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248924865> (дата звернення: 03.04.2017). – Назва з екрана.

19. *Стрішенець Н.* Авторитетний контроль: необхідність координованого підходу / Надія Стрішенець // Бібл. вісн. – 2014. – № 5. – С. 12–15.

Zorina N. Y., Kovalenko S. Gh.

Authorized files: location and role in the context of a common information space

The questions of creation and use of authorized files in the conditions of formation of a common information space are considered. The importance of applying authoritative control in the leading educational libraries of Ukraine in the conditions of inter-library interaction is substantiated, which will promote unification in the creation of bibliographic records and will ensure the effective search in electronic catalogs of the network of educational libraries. The results of research on creation and use of authoritative files databases are presented. Application of authoritative files of collective and individual authors as a means of scientific research is considered.

Keywords: *authorized files; authorized control; collective authors; individual authors; subject headings; access points; information resources; electronic catalogues; corporate cooperation, scientometrics.*

УДК 027.8:025.7/.9

Мацібора Н. Г.

науковий співробітник відділу комплектування
та наукового опрацювання документів
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

ШКІЛЬНА БІБЛІОТЕКА: ОРГАНІЗАЦІЯ ДОКУМЕНТНОГО РЕСУРСУ

У статті розглянуто питання зберігання інформаційного ресурсу шкільної бібліотеки. Подано інформацію про обладнання приміщення бібліотеки, розміщення фонду, забезпечення відповідних умов збереження документів.

Ключові слова: шкільна бібліотека, бібліотечний фонд, зберігання фонду, збереження фонду, температурно-вологісний режим, фізико-хімічні ушкодження документів, санітарно-гігієнічні вимоги.

На новому етапі розвитку інформаційного суспільства дедалі зростає роль шкільної бібліотеки і бібліотекаря-педагога. Головне завдання бібліотеки – виховати освічену, інтелектуальну, творчу, морально стійку особистість, здатну жити в інформаційному суспільстві й суспільстві знань. Інформаційно-навчальна діяльність шкільних бібліотек реалізує право учня на інформацію та освіту, захищає його права в умовах глобальної інформатизації суспільства, убезпечує несформовану особистість від недостовірної, шкідливої і агресивної інформації. Самоосвіта й саморозвиток особистості стають пріоритетним напрямом в освіті. Освіта перетворюється на неперервний процес, що сприяє вихованню в кожній людині свідомої потреби в підвищенні рівня знань. Час пред'являє особливі вимоги до особистих якостей школяра, висуває на перше місце уміння швидко орієнтуватись в інформаційному просторі, здатність знаходити, аналізувати й узагальнювати інформацію. Інформаційна культура учнів формується в закладах освіти через систему шкільних бібліотек.

Шкільна бібліотека – це структурний підрозділ школи, що організовує обслуговування учнів і педагогічного колективу, здійснює інформаційне забезпечення навчального процесу [6].

Функціями шкільної бібліотеки є інформаційна підтримка навчального процесу, залучення учнів до читання, проведення заходів на допомогу розвитку інформаційної культури користувачів тощо [3]. Пріоритетом для шкільної бібліотеки є насамперед інформаційний супровід навчально-виховного процесу. Вона, як індикатор освітнього простору швидко реагує на нові вимоги до якості інформаційного забезпечення предметів, зобов'язана сформулювати політику підтримки освіти. Шкільна бібліотека залучає дітей і підлітків до читання, сприяє вихованню освіченої, інтелектуальної, творчої особистості, здатної жити в суспільстві знань, підвищувати рівень навчальних досягнень.

Важливим є навчання користувача ефективно використовувати не тільки друковану, а й електронну інформацію. Сучасна шкільна бібліотека є інформаційним центром, що забезпечує акумуляцію і доступ до інформаційних ресурсів, здійснює обслуговування користувачів у локальному й віддаленому

режимах з використанням комп'ютерних технологій. У її фонді поряд із традиційними друкованими носіями інформації мають бути аудіо-, відео- й електронні видання: підручники, довідники, енциклопедії, навчальні й розвивальні програми, електронні зібрання художньої літератури за шкільною програмою, додаткова література [7].

Провідною соціальною функцією бібліотечного фонду є меморіальна, що полягає у збереженні документів у часі й просторі. Виконанню цієї функції сприяють кумулятивна (збирання документів) й утилітарна (їх використання). Фонд шкільної бібліотеки має бути організований з урахуванням виховних, освітніх, культурологічних й інформаційних завдань, що стоять перед бібліотекою навчальної установи.

Бібліотечний фонд – це впорядковане зібрання документів, що зберігаються в бібліотеці [11]. Бібліотечні ресурси – упорядковані бібліотечні фонди документів на різних носіях інформації, бази даних, мережні інформаційні ресурси, довідково-пошуковий апарат, матеріально-технічні засоби опрацювання, зберігання та передачі інформації [4].

Формування фонду є неперервним процесом створення, оновлення, розвитку й підтримки його в робочому стані. Забезпечення довготривалого зберігання фонду – одне з важливих завдань бібліотеки, від успішного розв'язання якого залежить повнота задоволення запитів користувачів [1, с. 27–43].

Збереження – це процес, що передбачає фізичну наявність документа, цілісність його складових, їх незмінність. Зберігання – процес, що забезпечує оптимальне розміщення, довготривале збереження й використання бібліотечного фонду [11, с. 11].

Зберігання бібліотечних фондів організовують відповідно до вимог державних стандартів України. Книжки та інші документи зберігають у фондосховищі – ізольованому сухому приміщенні, що відповідає санітарно-гігієнічним вимогам і нормативам розміщення документів. Воно має бути просторим і зручним для роботи з документами (у розрахунок в середньому 400 книг на 1 м² підлоги) та розташуванням обладнання. Не можна зберігати фонди у вологих підвалах, на горищах та в інших непридатних для цього приміщеннях. Не дозволено об'єднувати книгосховище і робочі приміщення будь-якого призначення [6].

Основним обладнанням фондосховища є стелажі. Вони можуть бути дерев'яні або металеві: одно- і двосторонні, шести- і семиполичні. Висота стелажа – 180 см і 210 см, глибина полиці – 22,5 см, ширина – 100 см. Стелажі розміщують по-різному. Односторонні стелажі розставляють уздовж стін, двосторонні – посередині фондосховища. Стелажі та елементи конструкцій приміщень розділяють проходами, ширина яких не повинна бути меншою, ніж:

- 0,75 м – між стелажими;
- 0,75 м – між стіною та стелажем, паралельним стіні;
- 0,45 м – між стіною і торцем стелажа;
- 1,20 м – між торцями стелажів (ширина головного проходу).

Відстань від підлоги до нижніх полиць стелажів має бути не меншою ніж 0,15 м, а на цокольних поверхах – ніж 0,3 м, що потрібно для зручності прибирання приміщень та запобігання замоканню документів у разі виникнення аварійних ситуацій [4].

Документи на стелажах розміщують зверху вниз, а на кожній полиці – зліва направо. Книжки розставляють вертикально та обов'язково залишають вільне місце на кожній полиці (до 25%) для розміщення нових надходжень [1, с. 27–43]. Газети та інші документи великого формату, висота яких перевищує 41 см, розставляють у горизонтальному положенні на спеціальних стелажах (глибина полиці – 41 см, ширина – 100 см, відстань між полицями 15 см). Періодичні видання зберігають окремо від книжок. Журнали та газети розставляють за абеткою назв, а всередині назв – за роками видання й номерами.

Документи основного фонду розставляють за систематично-абетковим порядком згідно з шифром документа. Твори художньої літератури розміщують в абетковій послідовності прізвищ авторів або назв книжок. Для творів окремих відомих авторів рекомендується застосовувати персональні роздільники. Фонд літератури іноземними мовами виділяють окремо, поділяють за віковими групами – для учнів початкових класів та учнів середніх і старших класів.

Підручники відокремлюють від основного фонду. Їх розставляють предметно за класами, у межах класу – за абеткою за прізвищем автора. У розстановці підручників однієї назви, але різних років видання використовують хронологічні роздільники. Якщо підручник розрахований на 2–3-річний навчальний термін, його розміщують у тому класі, з якого починається вивчення предмета.

Довідкові видання (словники, енциклопедії) розставляють на окремих полицях. Науково-методичну й педагогічну літературу для вчителів розміщують окремо від книжок, призначених учням. Книжки з навчальних предметів розставляють за галузями знань у систематично-абетковому порядку [14, с. 63–68].

Документи на електронних носіях зберігають у спеціально створених гермозонах з підтримкою необхідних санітарно-гігієнічного і температурно-вологісного режимів, оскільки електронні носії інформації досить чутливі до пилу, сонячного світла, зміни температури та магнітних впливів. У фонді шкільної бібліотеки можуть бути мікрофільми. Їх виокремлюють і зберігають у закритих коробках або конвертах для мікροстрічок з 1–2 кадрами [12, с. 215]. Документи фоновідеограм зберігають у касетах, розставляючи їх за видами: платівки, магнітні стрічки, магнітні диски тощо. Вертикально розміщені касети з фоновідеограмами зберігають у спеціальних закритих шафах. Фондосховище має бути непроникливим для магнітних хвиль, пилу, зміни температури й підвищеної вологості. Для продовження терміну зберігання документів стрічки перемотують, диски перезаписують.

Картографічні документи, твори образотворчого мистецтва (географічні й історичні карти, плани, атласи, плакати, художні репродукції), що є засобами наочної інформації та художньо-естетичного виховання, зберігають у горизонтальному положенні [13, с. 140–153].

Заборонено зберігати документи в транспортній тарі або в штабелях, складати їх на підлозі, підвіконнях, поблизу опалювальної мережі, водопровідних труб та в інших не призначених для цього місцях. Не можна розміщувати в сховищі зайві меблі, обладнання, сторонні предмети (засоби прибирання, пакувальні матеріали, вазони з квітами); зберігати продукти харчування, одяг, взуття. Заборонено входити до приміщення у верхньому одязі, вносити валізи з особистими речами; застеляти килимові покриття. Сторонні особи до книгосховища не допускаються.

Бібліотечні фонди мають виняткову духовну й матеріальну цінність, тому одна з основних функцій бібліотеки полягає у забезпеченні довготривалого збереження інформаційних ресурсів на будь-яких носіях.

На збереження фонду впливають соціальні, фізичні, хімічні й біологічні чинники. До соціальних факторів належить виховна робота з читачами щодо бережливого ставлення до фондів, а також відповідальність бібліотечних працівників за їх збереження.

Фізико-хімічні ушкодження фонду виникають унаслідок негативного впливу на документи світла, пилу, температури та вологості повітря, порушень працівниками санітарно-гігієнічного режиму, механічних пошкоджень або природного старіння документів, невиконання протипожежних заходів у бібліотеці.

Найпростішим засобом захисту документів від шкідливого впливу сонячних променів є повна ізоляція фондосховища від денного світла. Для цього застосовують світлорозсіювальне скло для вікон, жалюзі, щільні штори тощо. Для віддзеркалювання світла стіни книгосховищ фарбують у світлі теплі кольори. Стелажі розставляють перпендикулярно до вікон. При штучному освітленні застосовують переважно матові лампи. Світильники мають бути пожежобезпечними і непроникливими для пилу та вологи. Електропроводку вкладають у спеціальні трубки, вимикачі герметично закривають.

Документи дуже чутливі до температури та вологості повітря. Для забезпечення оптимальних умов зберігання фонду в книгосховищах потрібно постійно підтримують температуру $18\pm 20^{\circ}\text{C}$ і відносну вологість $55\pm 5\%$. Контроль за температурою та вологістю здійснюють за допомогою термометра й психрометра. Вологість визначають за допомогою психрометричної таблиці на основі різниці температур сухого і вологого термометрів [2, с. 118–133].

Стан бібліотечного фонду значною мірою залежить від дотримання в книгосховищі санітарно-гігієнічних умов зберігання документів: підтримання чистоти підлоги, стін, стелажів, документів.

Усі документи, що складають бібліотечний фонд, при довготривалому зберіганні та використанні зазнають фізико-хімічних змін. Папір і матеріали палітурок (оправ) старіють, втрачають механічну міцність, стають крихкими,

швидко фізично зношуються. Механічні пошкодження документів виникають внаслідок неохайного користування читачами. Оскільки механічним пошкодженням легше запобігти, ніж їх потім ліквідувати, бібліотечні працівники мають насамперед самі ощадливо ставитися до документів, а також прищеплювати учням-користувачам навички культурного поводження з книжками. Механічно ушкоджені документи підлягають ремонту або реставрації.

Бібліотечний фонд – постійне джерело підвищеної пожежної небезпеки. Рівень протипожежної безпеки приміщення залежить від забезпечення своєчасних профілактичних заходів, а також знання й дотримання бібліотечними працівниками і читачами правил протипожежної безпеки. Бібліотека має бути забезпечена вогнегасниками з розрахунку один на 100 м² площі підлоги, але не менше одного на окреме приміщення [5].

Великої шкоди документам завдають біологічні пошкодження: цвіль, грибки, комахи та гризуни. Захист від них потребує систематичних запобіжних профілактичних заходів та знищення шкідників. Виявлення ушкоджених документів проводять за допомогою їх вибіркового або суцільного перегляду, огляду приміщення. Уражені документи негайно ізолюють, вилучають із фондосховища, а потім піддають дезінфекції (знищення грибків і бактерій, що спричиняють пошкодження документів, а також організмів, патогенних до людини) або дезінсекції (знищення шкідливих комах спеціальними засобами) [4]. Появі цвілі та грибків сприяють різкі коливання температури та вологості повітря. Грибки, що руйнують книжки, найактивніше розвиваються при температурі 22–27°C та вологості повітря 65% і вище. Комахи заводяться в документах, що рідко використовують, а також внаслідок поганого догляду за фондом. Розповсюдженню шкідників сприяють щільна розстановка документів на полицях, розміщення фондосховища поблизу місць громадського харчування. У боротьбі з комахами та гризунами слід звертатися до санепідемстанцій та пунктів дератизації (дератизація – знищення гризунів, що пошкоджують документи) [4].

Санітарний день у бібліотеці проводять один раз на місяць. У цей день бібліотека не обслуговує користувачів. Санітарний день використовують за призначенням: здійснюють вологе прибирання приміщення книгосховища з використанням двопроцентного розчину формаліну і миючих засобів, а також знепилення документів.

За збереження фонду шкільної бібліотеки відповідають директор школи, завідувач бібліотеки, всі бібліотечні працівники, які мають доступ до документів. Користувачі в разі втрати (пошкодження) книжок або інших документів, зобов'язані замінити їх аналогічними чи рівноцінними (за згодою бібліотекаря), або відшкодувати їхню ринкову вартість у розмірах, визначених правилами користування бібліотекою. За втрату й пошкодження книжок та інших документів неповнолітніми читачами відповідають їхні батьки (опікуни) [12].

Шкільна бібліотека – центр з виховної і навчальної роботи з учнями, невід’ємна частина освітньої системи, джерело задоволення читацьких потреб користувачів. Бібліотека надає широкий доступ до інформаційних ресурсів, навчає свідомо, критично і ефективно їх використовувати, сприяє творчому розвитку особистості. Школярі набувають позитивного досвіду комунікації в сучасному суспільстві.

Список використаних джерел

1. Библиотечные фонды / под ред. Ю. Н. Столярова, Е. П. Арефьевой. – М. : Книга, 1979. – 295 с.
2. Васильченко М. П. Бібліотечні фонди / М. П. Васильченко, Н. М. Кушнарченко, В. А. Мільман. – Харків : Основа, 1993. – 150 с.
3. Громова О. К. Типичные модели школьных библиотек / О. К. Громова. – М. : Чистые пруды, 2006. – 32 с.
4. ДСТУ ГОСТ 7.50–2006. Консервація документів. Загальні вимоги. – Чинний від 2007–07–01. – Київ, 2008. – III, 9 с. – (Національний стандарт України).
5. Збереження бібліотечних і архівних фондів у несприятливих умовах : інстр.-метод. рек. / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2005. – 33 с.
6. Краткий справочник школьного библиотекаря / [под. общ. ред. Г. И. Поздняковой]. – СПб. : Профессия, 2001. – 346 с.
7. Крук Н. В. Модель современной школьной библиотеки : дис. ... канд. пед. наук : 05.25.03 / Крук Наталья Валерьевна ; науч. руководитель Паршукова Галина Борисовна ; Гос. публич. науч.-техн. б-ка Сибир. отд-ния Рос. акад. наук. – Новосибирск, 2007. – 233 с.
8. Мацибора Н. Г. Научно-педагогическое книжное наследие: сохранение и использование / Н. Г. Мацибора // Вестник БАЕ. – 2013. – № 4. – С. 76–78.
9. Про бібліотеки і бібліотечну справу [Електронний ресурс] : Закон України від 27 січ. 1995 р. № 32/95 : [станом на 28.01.2016 р.] // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2016. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 22.08.2017). – Назва з екрана.
10. Справочник школьного библиотекаря / [под. ред. Ю. Н. Столярова]. – М. : Шк. б-ка, 2006. – 448 с.
11. Столяров Ю. Н. Как сохранить библиотечный фонд (Секреты старого книгохранителя) : учеб.-метод. пособие / Ю. Н. Столяров. – М. : Профиздат, 2001. – 256 с.
12. Стрілець Н. О. Електронний архів у бібліотеці: проблеми та можливості використання / Н. О. Стрілець // Вісн. Харків. держ. акад. культури / Харків. держ. акад. культури. – Харків, 2011. – Вип. 32. – С. 215–222.
13. Терешин В. И. Библиотечный фонд : учеб. пособие / В. И. Терешин. – М. : Профиздат, 2000. – 173 с.
14. Шепелева І. О. Настільна книга шкільного бібліотекаря / І. О. Шепелева, Г. М. Іващенко. – Харків : Основа, 2012. – 126 с.

Matsibora N.H.

School library: organization of information resource

The article covers the questions concerning the storage of school library information resource. It gives the information on library equipment, allocation of library holdings, maintenance of appropriate conditions for document storage.

Key words: school library, library holdings, storage, custody, temperature-humidity conditions, physicochemical damage of documents, sanitary and hygienic requirements.

УДК 017/019:027.64:[37:001.32](477-25)ІП

Помчалова О. Г.

науковий співробітник відділу комплектування
та наукового опрацювання документів
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

ДОВІДКОВО-ПОШУКОВИЙ АППАРАТ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНСЬКОГО НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО ІНСТИТУТУ ПЕДАГОГІКИ: ІСТОРІЯ Й СЬОГОДЕННЯ

У статті висвітлено досвід організаційного становлення каталогів, історичний шлях розвитку та вдосконалення системи абеткових каталогів разом з розвитком і функціонуванням науково-педагогічної бібліотеки Українського науково-дослідного інституту педагогіки.

Ключові слова: бібліотека, каталоги, бібліографічний запис, абетковий каталог, систематичний каталог, «авторські комплекси», абеткове розташування карток, електронний каталог, імідж-каталог, Український науково-дослідний інститут педагогіки, УНДІП, Інститут педагогіки НАПН України, Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського, освітянські бібліотеки.

Бібліографічна характеристика документів, представлених у фондах бібліотек, здійснюється за допомогою бібліотечних каталогів, адже саме вони ідентифікують документи, багатоаспектно розкривають їхній зміст, надають до них доступ. У 2016 році було відзначено 90-ту річницю з дня заснування Українського науково-дослідного інституту педагогіки (УНДІП, нині – Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук України). Майже одночасно заснована й педагогічна бібліотека цього інституту, фонди якої з часом стали основою створеної в 1999 р. Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського. Її перший директор-організатор П. І. Рогова, досліджуючи історію головної освітянської бібліотеки України, писала: «Я хочу нині вклонитися пам'яті членів Харківського товариства поширення в народі грамотності, які у 1869 році започаткували в його структурі довідково-педагогічну бібліотеку і з великою любов'ю й відданістю справі збирали відповідні видання з усієї Російської імперії. Ця бібліотека, як і Харківське товариство поширення в народі грамотності, проіснувала п'ятдесят років» [3].

Вивчаючи історію створення, становлення й розвитку бібліотеки УНДІПу, неможливо оминати історію бібліотечних каталогів. На жаль, довоєнний період функціонування каталогів не досліджено через брак інформації. Відомо лише, що у 1938–1941 рр. книгозбірня видала 10 випусків бібліографічного бюлетеня «Педагогічна та методична література». Великою подією стало створення систематичного каталогу, який розкривав перед читачами багатство фонду бібліотеки, допомагав їм зорієнтуватися і знайти потрібну інформацію. Таким чином, умовно часом організації карткових каталогів визначено 1945 р.

На початку 20-х рр. ХХ ст. спеціальні педагогічні бібліотеки, що діяли поза навчальними закладами і були успадковані від Російської імперії, вважалися уособленням буржуазних цінностей освіти, у зв'язку з чим їх було розформовано або знищено. У фаховій терміносистемі цього періоду поняття «педагогічна бібліотека» практично відсутнє, частіше використовували термін «учительська», який уживали в першу чергу до бібліотек навчальних закладів та профспілки Робос. У 1921 р. було розпочато заснування науково-учбових бібліотек, прикладом яких є новостворена ЦНУБ м. Харкова (1921), що забезпечувала фахові інформаційні потреби науковців та фахівців з різних освітніх установ, вищої школи та студентів. Уряд планував у кожному регіоні відкрити подібні бібліотеки, але через об'єктивні причини цього не сталося, тож до 1934 р. функціонувала лише одна. У 1926 р. в УСРР було створено УНДІП і в його структурі – науково-педагогічну бібліотеку, яка в 1928 р. отримала статус всеукраїнської науково-педагогічної книгозбірні. Метою даної бібліотеки було забезпечення фахових інформаційних потреб працівників освітньої галузі УРСР та даної науково-дослідної установи. Профспілка освітян УСРР – Робос не лише консолідовувала вчительство й виховувала їх як «агітпропів», а й сприяла підвищенню кваліфікації вчителів, засновуючи книгозбірні при новостворених культурно-освітніх закладах – Будинках працівників освіти, клубах. Це позитивно вплинуло на динаміку вищезначених бібліотек. Дослідженням встановлено, що мережа профспілкових бібліотек спілки Робос в УСРР у цей період була досить розгалуженою й належала до системи масових книгозбірень. Отже, в зазначений період в Радянській Україні педагогічні бібліотеки розвивалися за такими видами: навчально-педагогічні, науково-учбові; науково-педагогічні та профспілки Робос, які належали до масових бібліотек.

Основою фонду Бібліотеки стали видання з різних книгозбірень Харківського товариства поширення в народі грамотності, яке проіснувало від 1869 до 1920 р., а саме: бібліотеки при правлінні цього товариства, книгозбірні при Довідково-педагогічному комітеті Харківського товариства поширення в народі грамотності, яка була заснована у 1899 р., та з фондів безкоштовних народних бібліотек-читалень. З встановленням в Україні радянської влади, педагогічні книгозбірні поступово знищують. Яскравим прикладом було заборона діяльності Харківського товариства поширення в народі грамотності.

До 1917 р. книжковий фонд бібліотеки складав лише 8645 примірників. В 1919 р. книгозбірню перетворено в Центральну бібліотеку народної освіти м. Харкова. Протягом 1920–1921 рр. вона переходить до Губнаросвіти і стає Центральною педагогічною бібліотекою Харківського відділу.

Книгосховище установи поповнюється книжками, що надходили від приватних осіб. Нарком освіти Г. Ф. Гринько дуже уважно ставився до проблем книгозбірні, а саме: установі надавалася матеріальна допомога, збільшився штат працівників (від одного до восьми) [6, с. 183]. Для вивчення потреб та інтересів дитини, виховання культури читання, добору книжок у 1922 р. при книгозбірні було створено дитячий педагогічний відділ, який обслуговував

близько 300 маленьких читачів. Бібліотека проводила велику роботу щодо інформаційного обслуговування вчителів. Поступово обсяг роботи бібліотеки поширювався на всю Україну.

У 1926 р. на засіданні Пленуму Української науки було прийнято рішення про організацію Всеукраїнського інституту педагогіки, головним напрямом якого було завдання розв'язувати на науковій основі насущні педагогічні проблеми. У 1926 р. фонди бібліотеки було передано до новоствореного Українського науково-дослідного Інституту педагогіки (УНДІП) у Харкові (нині Інститут педагогіки НАПН України) [3].

Згідно з «Положенням про науково-педагогічну бібліотеку» (схваленого Укрнаукою 21 травня 1927 р. і затвердженого Наркомпросом УРСР 17 лютого 1927 р.) було розроблено основні завдання книгозбірні : створити книжкову базу для забезпечення науково-дослідної роботи Інституту. У 1928 р. Укрнаука надала книгозбірні статус Всеукраїнської науково-педагогічної бібліотеки. З 1928 до 1991 р. бібліотека УНДІПу отримувала безкоштовний обов'язковий всесоюзний примірник видань з педагогіки та психології. У зв'язку з перенесенням у 1934 р. столиці УРСР з Харкова до Києва переїжджає і УНДІП разом зі своєю бібліотекою. Праця з організації діяльності бібліотеки невпинно тривала, складалися каталоги, інформаційні картотеки на допомогу вчителям і науковцям. На початок 1941 р. її книжковий фонд становив 70 тис. книжок [1].

У роки Другої Світової війни УНДІП разом з Наркомпросом УРСР було евакуйовано до Харкова і він фактично не працював. Бібліотеку Інституту залишили у Києві. У цей період за розпорядженням заступника міністра освіти Є. А. Лобера, завідувачці бібліотеки Е. О. Івановій було доручено зберегти фонд педагогічної літератури. Треба віддати належне жінкам-бібліотекарям – вони взяли на себе таку відповідальну справу, таким чином, дякуючи зусиллям працівників бібліотеки, було збережено основний її фонд, на жаль, цього не можна сказати про каталоги. У жовтні 1943 р., після звільнення значної частини території України від німецької окупації, Інститут поновив свою діяльність спочатку в Харкові, а з 4 січня 1944 р. розпочалось нормальне відновлення роботи бібліотеки у Києві. Директором УНДІПУ на той час був відомий український психолог П. Р. Чамата [5]. В повоєнні та наступні роки швидко збільшуються та розширюються за змістом її фонди за рахунок фахових видань (книжок, періодики) як вітчизняних, так і зарубіжних. Зокрема, від 1950 до 1991 р. Бібліотека продовжувала отримувати обов'язковий платний примірник педагогічної літератури з Центрального колектора наукових бібліотек м. Москви. Про це дбала завідувачка бібліотеки І. П. Рожківська (1950–1981 рр.). Можливо зробити висновок, що в УРСР у повоєнний період була створена єдина спеціальна наукова бібліотека, яка повноцінно формувала галузевий фонд. У ньому було представлено зібрання документів з питань педагогіки, дидактики, організації й системи освіти, навчання і виховання, школознавства, шкільної педагогіки, методики викладання шкільних предметів, спеціальної педагогіки тощо. Вона поступово набула статусу універсальної.

Метою створення бібліотек є організація колективного користування друкованими й іншими документами, тобто надання можливості використовувати документи, які зберігаються в їхніх фондах. Для забезпечення інформаційного запиту читачів у бібліотеках існують карткові каталоги, які являють собою цілісну систему, що виконує єдину функцію, функцію обліку й реєстрації фонду та враховують державну й регіональну приналежність видань, їхню типологію, мову, цільове призначення та хронологічну характеристику. Вони будуються на засадах принципів науковості, інформативності, доступності та надійності, розкриваючи склад і зміст фонду, забезпечуючи користувачів бібліографічною інформацією.

Сьогодні у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського зберігається ряд каталогів, виданих за сприяння Харківського товариства поширення в народі грамотності з печатками товариства та науково-педагогічної бібліотеки УНДПУ педагогіки. У ході пошуку виявлено відповідність переліку літератури з каталогів сучасним фондам бібліотеки. Зокрема, значна кількість видань фонду аналогічна зазначеним у каталогах і містить печатки та штампи Харківського товариства поширення в народі грамотності, а також Довідково-педагогічного комітету.

Абеткові каталоги УНДПУ за широтою й різноманітністю своїх функцій відносяться до основної важливої частини довідкового апарату. Вони відображають з найбільшою повнотою фонд бібліотеки в цілому і є одночасно єдиним довідковим апаратом, який розкриває авторський склад фонду.

Формування структури алфавітних каталогів відбувалося протягом довгого історичного шляху розвитку та вдосконалення всієї системи каталогів. Детально прослідкувати процес створення та розвитку каталогів бібліотеки практично неможливо через брак архівних матеріалів та відсутність публікацій з даного питання, але у статті здійснена спроба відобразити період створення та організаційного становлення каталогів. Робота з пошуку інформації про каталоги УНДП триває й сьогодні.

Термін «Каталог» грецького походження і означає «збори», «зосередження» чого-небудь, перелік творів та інших документів, наявних в бібліотеці, складений за певним принципом, який розкриває склад і зміст фонду. Бібліотечний каталог – це упорядкований за певними правилами перелік бібліографічних записів документів, які має бібліотека. Каталоги містять бібліографічні записи різних видів документів, що надходять до бібліотеки, незалежно від того, на яких носіях інформації вони представлені. У них відображаються книги, брошури, періодичні й продовжувані видання, альбоми, атласи та ін. У каталогах представлені всі наявні в бібліотеці передруки й повторні видання. Каталоги бувають найрізноманітніші. За призначенням вони поділяються на службові та читацькі; за способом угруповання матеріалу – алфавітні, систематичні; за видами документів (CD-диски, відеокасети). Усі традиційні карткові каталоги бібліотеки за формою представлення інформації про документи поділяються на абеткові та систематичні, а за мовною ознакою – на каталоги документів українською та російською мовами і документів іноземними мовами.

Абеткові каталоги (АК) – це бібліотечні каталоги, в яких бібліографічні записи розташовані за абеткою прізвищ або імен індивідуальних авторів, назв колективних авторів або творів друку та інших документів [4].

Систематичні каталоги (СК) – це каталоги, в яких бібліографічні записи розміщуються за галузями знань відповідно до певної системи бібліотечно-бібліографічної класифікації. Вони розкривають зміст бібліотечного фонду у галузевому аспекті, інформуючи про наявність у фонді бібліотеки певних видань.

Бібліографічні картотеки – це систематизована за певною ознакою сукупність БЗ про документи певного виду, типу чи змісту, переважно тих, що входять до складу інших багатокомпонентних документів, незалежно від їх наявності в бібліотеці.

Абетковий каталог в системі каталогів і картотек бібліотеки займає видне місце і має першочергове значення в житті установи. Записи книг і інших творів друку, наявних у бібліотеці, розташовуються в каталозі в алфавіті прізвищ індивідуальних авторів, колективних авторів, а саме, найменувань установ і організацій, та документів, які описані під назвою.

Завдання абеткового каталогу полягає в тому, щоб дати відповідь на два основні питання: 1) чи є у бібліотеці визначена, задалегідь відома читачеві книга? і 2) які книги цього автора є у бібліотеці?

До абеткового каталогу читач і бібліотекар звертаються в тих випадках, коли їм необхідно отримати відповідь з деяких приватних питань, наприклад, якими саме виданнями представлена певна книга, в яких виданнях та або інша особа брала участь в якості співавтора, редактора, укладача, які праці видаються тією або іншою установою і т. д.

Абетковий каталог здійснює пропаганду документів своїм особливим шляхом. Специфіка його побудови дозволяє зосередити в одному місці усі твори певного автора, тієї або іншої установи, тобто створювати авторські комплекси. Таким чином, можливо зробити висновок, що в абетковому каталозі картки мають комплексне розташування.

Яскравими прикладами розташування авторських комплексів у абетковому каталозі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського можуть слугувати бібліографічні записи на першого Президента Академії педагогічних наук України М. Д. Ярмаченка, директора Науково-дослідного інституту педагогіки УРСР у 1944–1956 рр. С. Х. Чавдарова, директора УНДП у складний період Великої Вітчизняної війни (1943–1945 рр.) П. Р. Чамати, заступника директора УНДП у 1949–1953 рр. М. П. Ніжинського, М. М. Грищенка, керівника УНДП з 1956–1959 рр., Б. С. Кобзара, директора УНДП у 1971–1973 рр. та багато інших видатних українських вчених.

Абетковий каталог не без підстав має назву авторського, оскільки ні в одному із існуючих бібліотечних каталогів авторський склад фонду не розкривається з такою повнотою, як в абетковому. Тільки у цьому каталозі записи видань певного автора незалежно від їх змісту збираються разом. Завдяки цьому абетковий каталог по праву вважається основним довідковим апаратом будь-якої бібліотеки. Він широко використовується при обслуговуванні читачів і на усіх інших ділянках діяльності кожної бібліотеки.

Само собою зрозуміло, що термін «авторський комплекс» слід розуміти умовно, оскільки в абетковому каталозі вказуються далеко ні всі автори, праці яких наявні у фонді і відображені в каталозі.

У абетковому каталозі фахівці здійснюють довідки про книги, які були замовлені читачами на абонементі, в читальних залах, по міжбібліотечному і заочному абонементам. До абеткового каталогу бібліотекар звертається при комплектуванні фондів. У абетковому каталозі він перевіряє наявність у фондах видань, намічених до придбання, встановлює їх бібліографічні дані, кількість наявних примірників тієї або іншої книги. Без використання абеткового каталогу неможлива правильна обробка нових надходжень. Абеткові каталоги розкривають фонд бібліотеки за авторською ознакою, інформуючи про наявність у фонді конкретного документу, автора і (або) назву, які відомі користувачеві, а також про всі твори певного автора, що є в бібліотеці. Абеткові каталоги дозволяють визначити, якими виданнями представлений той чи інший документ, в якій кількості примірників і в яких підрозділах бібліотеки він знаходиться.

В абеткових каталогах документів українською та російською мовами картки розташовані за зведеною українсько-російською абеткою:

А Б В Г Д Е (Ё) Є Ж З И І Й К Л М Н О Р С Т У Ф Х Ц Ч Ш Щ Ъ Ы Ь Э Ю Я

Апостроф (') під час розстановки карток до уваги не береться.

Каталог документів іноземними мовами складається з двох частин: одна з них містить записи документів, виданих мовами, що користуються латинською абеткою; друга – мовами, що застосовують кирилицю.

Абетковий ряд каталогу, організований на основі кириличної абетки, складається з 42 літер, розташованих за таким порядком:

А Б В Г Д Е Ж З И Й К Л ЛЬ М Н Ъ О П Р С Т Ѓ У Ф Х Ц Ц Ч Ш Щ Ъ Ы Ь Э Ю Я

У тій частині каталогу документів іноземними мовами, котра побудована на основі латинської абетки, особливості абеток окремих мов (неоднакова послідовність розташування літер, літери з діакритичними знаками) під час розстановки карток до уваги не беруться:

A B C D E F G H I J K L M N O P Q R S T U V W X Y Z

В АК містяться картки всіх видів: основні, додаткові (на співавторів, укладачів, редакторів тощо), а також допоміжні (довідкові й посилальні) [2, с. 5–9].

Велике значення абеткового каталогу в довідково-бібліографічній роботі, зокрема, при складанні рекомендаційних списків та покажчиків літератури і т. д. Застосування в алфавітному каталозі допоміжних записів підсилює його значення у бібліографічній роботі. Так, наприклад, за допомогою додаткових описів надається нагода виявити серед творів того або іншого автора інші його праці, у яких він брав участь в якості співавтора, редактора або укладача. Особливо слід зазначити роль абеткового каталогу у великих бібліотеках, в яких він є основним бібліографічним джерелом.

До усіх цих властивостей абеткового каталогу слід додати ще і таку якість, як простоту його використання. Читачеві, що розшукує в нім потрібне видання, немає потреби орієнтуватися в схемі класифікації, без чого не обійтися при користуванні систематичним каталогом, або формулювати зміст книги у формі предметних рубрик, як цього вимагає звернення до предметного каталогу. Знання основних бібліографічних відомостей про книгу, що цікавить, цілком вистачає для швидкого її розшуку. Навіть у тому випадку, коли читач не має в розпорядженні усіх необхідних даних про книгу, він знайде її за допомогою наявних в каталозі допоміжних описів і допоміжних карток.

З метою створення повноцінного електронного каталогу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, у бібліотеці впродовж 2013 р. було розпочато та продовжено роботу з ретроспективної каталогізації фондів. На першому етапі створювався імідж-каталог, у якому відображено понад 230 тис. карток, які буде переведено в електронний каталог бібліотеки. Імідж-каталог (ІК) є складовою інформаційно-пошукової системи бібліотеки та представлений у вигляді електронних копій карткових абеткових каталогів. Імідж-каталог складається з центрального абеткового каталогу документів українською й російською мовами, абеткового каталогу документів іноземними мовами, абеткового каталогу філії. Особливістю імідж-каталогу є те, що у його структурі не містяться відомості про такі спеціальні види документів, як дисертації та автореферати дисертацій. У ньому представлено лише основні картки (на першого автора або назву твору, якщо авторів більше трьох). Також, імідж-каталог дозволяє здійснювати пошук та замовлення документів, не відображених в електронному каталозі. Друга особливість імідж-каталогу у тому, що він не поповнюється новими надходженнями. Інформація про них незалежно від року видання відображаються винятково в електронному каталозі. Останнє поповнення карткових каталогів, що знайшло своє відображення в ІК, здійснено в серпні 2013 р. Пошук в імідж-каталозі, як і в будь-якому картковому каталозі, здійснюється за роздільниками, у межах роздільника – методом послідовного перегляду карток натисканням на їхнє зображення праворуч або ліворуч від роздільника.

Безперервне та масштабне збільшення інформації стало приводом для впровадження й використання в роботі бібліотек електронних ресурсів. Сьогодні електронний каталог поступово витискає традиційний, котрий виконує аналогічні довідково-бібліографічні та пошукові функції. Електронний каталог ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського почав існувати з 2003 р. та на початок липня 2017 р. він налічує 368849 бібліографічних записів. Електронний каталог є складовою частиною Системи каталогів і картотек ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, працює в реальному режимі часу і надається в розпорядження користувачам. ЕК поєднує в собі функції абеткового, систематичного і предметного каталогів. Розкриває склад і зміст документів різними мовами, які становлять фонд Бібліотеки, незалежно від того, на яких носіях інформації (друкованих, аудіовізуальних, електронних тощо) вони представлені. Слугує для забезпечення вільного доступу до фондів Бібліотеки і

реалізації багатоаспектного пошуку інформації. Складається з окремих баз даних, організованих за видами відображуваних документів або тематикою. Для індексування документів використовується Універсальна десяткова класифікація (УДК), предметизація, координаційне індексування. Електронний каталог організується й ведеться відділами, що формують бази даних ЕК. Створення ЕК сприяє підвищенню якості інформаційного обслуговування шляхом оперативного і повного задоволення інформаційних запитів усіх категорій користувачів бібліотеки. Фахівці відділів згідно з функціональним розподілом обов'язків забезпечують комплекс процесів, від наукової систематизації літератури до створення системи електронного каталогу. Частота відновлення бази даних ЕК – постійно в міру надходження бібліографічних описів. Тематика каталогу – універсальна. Інформування про ЕК є складовою бібліотечно-бібліографічного інформування, всієї системи заходів з виховання інформаційної культури користувачів бібліотеки. Досвід нашої бібліотеки підтверджує, що електронні та карткові картотеки взаємно доповнюють один одного, сприяють якісному бібліографічному обслуговуванню користувачів.

Список використаних джерел

1. Інститут педагогіки АПН України // Інститут педагогіки, 80 / Акад. пед. наук України, Ін-т педагогіки АПН України ; [голов. ред. В. М. Мадзігон ; редкол.: М. Д. Ярмаченко, Н. М. Бібік, М. І. Бурда та ін.]. – Київ, 2006. – С. 21–22.
2. Каталоги й картотеки Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського : пам'ятка користувача / Акад. пед. наук України, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського ; [уклад.: Р. П. Гаврилюк, Ю. Ю. Мишина ; наук. ред.: Т. Ф. Букшина, В. А. Зотова ; відп. за вип. І. Г. Лобановська]. – Київ, 2004. – 32 с.
3. *Рогова П. І.* Бібліотека імені В. О. Сухомлинського – модерний Всеукраїнський науково-інформаційний, освітній та культурний центр // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Традиції та інновації менеджменту навчальних закладів і реалізація управлінських проектів», Всеукраїнського науково-практичного семінару «Менеджмент у педагогічній системі А. С. Макаренка та його використання в освітньому просторі України», Всеукраїнського науково-практичного семінару «Стратегії розвитку сучасного менеджменту та управління проектами» (м. Полтава, 11–12 березня 2010 р.) / Полтав. нац. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка. – Полтава, 2010. – С. 22–24.
4. *Рогова П. І.* Мріємо перетворити бібліотеку на модерний всеукраїнський науково-інформаційний, освітній та культурний центр : [розмова з директором ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського Павлою Іванівною Роговою / записала Лідія Рапіна] // Пед. газета. – 2009. – Груд. (№ 12). – С. 4–5.
5. *Рогова П. І.* Педагогічні бібліотеки України (II пол. XIX – 20-ті рр. XX ст.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» / Рогова Павла Іванівна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2004. – 20 с.
6. *Самборська М. О.* Становлення і розвиток науково-педагогічної бібліотеки Українського науково-дослідного інституту педагогіки / Майя Самборська // Історія освітянських бібліотек України : наук. зб. / АПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. – Київ, 2006. – С. 183–190.

7. Ярмаченко М. Д. Управління і керівництво Інститутом педагогіки / М. Д. Ярмаченко // Інститут педагогіки: погляд через роки : до 75-річчя від дня заснування Укр. НДІ педагогіки / АПН України, Ін-т педагогіки. – Київ, 2002. – С. 108.

Pomchalova E. H.

Reference and searching apparatus of the scientific library of the Ukrainian Research Institute of Pedagogy: history, present, future.

The aspects of the organizational becoming of catalogues are reflected in the article, historical way of development and perfection of the system of alphabetic catalogues together with development and functioning of scientifically of Ukrainian Research Institute of Pedagogy.

Key words: *library, catalog, bibliographic record, alphabetical catalogues, systematic catalogues, author's complexes, complex map layout, electronic catalogues, image catalogues, Ukrainian Research Institute of Pedagogy, UNDP, Institute of Pedagogics of National Academy of Sciences of Ukraine, V. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine, educational libraries.*

ІНФОРМАЦІЙНО- БІБЛІОГРАФІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ. БІОБІБЛІОГРАФІЯ ТА БІОГРАФІСТИКА

УДК 001.811

Грудініна Н. Д.

молодший науковий співробітник відділу комплектування
та наукового опрацювання документів
ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ЧАСТИНА НАУКОВОЇ ПУБЛІКАЦІЇ

У статті представлено результати дослідження означеної теми на основі аналізу публікацій вітчизняної та зарубіжної літератури, пов'язаних з бібліографічним оформленням використаних джерел до наукових праць. Обґрунтовано актуальність і недостатню розробленість питання бібліографічного оформлення наукових праць на сучасному етапі. Окреслені основні підходи щодо ліквідування «білих плям» у загальній проблемі складання прикнижкових й пристатейних списків використаних джерел.

Ключові слова: бібліографічний апарат, бібліографічні посилання, прикнижкові списки, пристатейні списки.

Постановка проблеми. Важливим елементом будь-якої наукової праці є її бібліографічний апарат – бібліографічні посилання та прикнижкові й пристатейні списки. Завдання бібліографічного апарату видання – ознайомити читача з джерелами цитат, запозичень і дати йому можливість знайти документи, що розглядаються в тексті; проінформувати про літературну базу написаного, допомогти у виборі літератури за темою дослідження, повідомити про публікації на подібні теми, дати можливість автору стиснути виклад, відіславши читача до публікацій, де висвітлюванні ним питання розглянуто повніше, докладніше або з іншого погляду.

Бібліографічні відомості в документах мають також наукометричне значення. Актуальність і значення окремої публікації не можуть бути визначені без урахування кількісної динаміки бібліографічних посилань на неї в подальших наукових дослідженнях. З одного боку, бібліографічні відомості є невід'ємною частиною довідкового апарату документа. Вони нерозривно пов'язані з конкретними фрагментами тексту документа, тому дають можливість визначити джерелознавчу базу дослідження, показати зв'язок нової публікації з попередніми, скласти уявлення про наукові позиції автора, перевірити достовірність наведених даних, розкрити пріоритет і наукову цінність здобутих результатів, захистити авторські права, боротися з плагіатом. З другого боку, бібліографічні відомості – це важливе джерело бібліографічної інформації за темою дослідження, тому представлені у вигляді прикнижкових або пристатейних списків літератури можуть бути використані як самостійні тематичні бібліографічні посібники. Крім того, такий апарат певною мірою є виявом наукової етики і культурою наукової практики. Бібліографічні посилання та списки як обов'язкову складову наукових публікацій широко використовують і в інших видах видань, а також застосовують в інформаційному забезпеченні наукових досліджень, у навчальній і виробничій діяльності, самоосвіті та бібліотечному обслуговуванні.

Аналіз досліджень і публікацій. В Україні сьогодні існує чимало публікацій, присвячених бібліографічному описуванню різних видів документів, але бібліографування в них розглянуто переважно в контексті каталогізації. Бібліографічному оформленню наукових праць, зокрема складанню прикнижкових і пристатейних списків літератури й бібліографічним посиланням, приділялося значно менше уваги. Найбільший внесок у розроблення цієї проблеми свого часу зробили Ю. В. Альберт [1 ; 2], І. Я. Госін [2], Г. П. Калініна [10], А. Е. Мільчін [2], Н. А. Нікіфоровська, М. С. Тимошик, М. І. Женченко [8; 9], О. М. Збанацька та ін. Сучасних ґрунтовних вітчизняних досліджень з цього питання, крім праці М. І. Женченко [9], мною виявлено не було. Публікації, в яких наведено приклади оформлення бібліографічних записів, підготовлені фахівцями бібліотек, окремими дослідниками і навіть Вищою атестаційною комісією України, на жаль, містять прикрі помилки, що дезорієнтують авторів. Докладний аналіз помилок, що трапляються в оформленні наукових публікацій, також зроблено М. І. Женченко [9]. Зокрема, автором зазначено, що дещо упереджене ставлення до вимог чинного стандарту частково пов'язано з тим, що ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 не містить прямих указівок щодо поширення цього стандарту на оформлення бібліографічних посилань, які регламентує міжнародний стандарт ISO 690:2010 «Інформація та документація. Керівництво з бібліографічних посилань та цитування інформаційних ресурсів». У Росії нормативним документом, який визначає загальні вимоги і правила складання бібліографічного посилання, є ГОСТ Р 7.0.5-2008 «Бібліографічні посилання. Загальні вимоги та правила складання», але в Україні цей документ не має чинності, а відповідний національний стандарт відсутній. Разом з тим, у ДСТУ 7152:2010 «Видання. Оформлення публікацій у журналах і збірниках» [5] прямо зазначено, що бібліографічний опис у бібліографічних посиланнях, розміщених у примітках, складають згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1. Таким чином, у вітчизняних наукових, навчальних, бібліографічних, редакційно-видавничих та інших установах і організаціях для оформлення прикнижкових і пристатейних списків і бібліографічних посилань слід використовувати відповідні стандарти [5–8].

Складанню бібліографічних записів різних видів документів, зокрема і в списках джерел до наукових праць, присвячено низку публікацій, провідне місце серед яких посідають методичні рекомендації: «Упровадження в практику роботи бібліотек освітянської галузі ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання» та ДСТУ ГОСТ 7.80:2007 «Бібліографічний запис. Заголовок. Загальні вимоги та правила складання», підготовлені фахівцями ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського [11; 13]. Проте, незважаючи на активне впровадження нового стандарту, більшість авторів продовжують оформлювати наукові праці за старими правилами, ігноруючи вимоги чинних стандартів або просто не знаючи про їх існування.

Уніфікація бібліографічних описів означає здійснення на практиці однієї з основних вимог, які до них висувають, зокрема вимоги одноманітності, що означає впорядкування записів, сформованих у межах одного списку, покажчика, каталогу. Сьогодні ця проблема набуває особливої актуальності у зв'язку із збільшенням обсягу публікацій, упровадженням у бібліотечно-бібліографічні та видавничі процеси інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), створенням електронних каталогів (ЕК) і баз даних (БД), здійсненням обміну бібліографічною інформацією не тільки в країні, а й за її межами, визначення індексу наукового цитування тощо. Незважаючи на наявність стандартів, що врегульовують правила бібліографування документів, редакційно-видавничої підготовки, поліграфічного або електронного виконання різних видів видань, до цього часу зберігається різнобій в описах, що вміщуються в покажчики і списки літератури, нерідко навіть у межах одного покажчика або списку не витримується уніфікація записів. Цей різнобій і значна кількість помилок у записах, зумовлена недбалістю укладачів, призводять до ускладнень у роботі як бібліографів і бібліотекарів, так і читачів.

Актуальність і недостатня розробленість цієї важливої проблеми зумовили вибір теми статті, метою якої є висвітлення питання бібліографічного оформлення наукових праць на сучасному етапі та основних підходів до ліквідування «білих плям» у загальній проблемі складання прикнижкових і пристатейних списків використаних джерел.

Виклад основного матеріалу. Бібліографічний список використаної літератури (джерел) є важливою складовою будь-якої науково-дослідної праці, культура якої передбачає й культуру її бібліографічного апарату, зокрема прикнижкового або пристатейного бібліографічного списку. Бібліографічний список відображає самостійну творчу роботу її автора і тому дає змогу оцінити ступінь фундаментальності проведеного дослідження.

Список використаної літератури (джерел) – це тематично дібраний систематизований перелік бібліографічних відомостей використаної, цитованої або рекомендованої літератури, що пов'язана з основним текстом документа цифровими порядковими номерами. Він є реєстром використаних джерел за темою дослідження в найширшому значенні, який дає змогу авторові документально підтвердити достовірність і точність цитованих матеріалів (таблиць, ілюстрацій, фактів, текстів пам'яток і документів), характеризує ступінь вивченості конкретної проблеми автором, представляє самостійну цінність як довідково-пошуковий апарат для інших дослідників.

Складання бібліографічного списку є досить тривалим процесом, що починається з моменту визначення теми наукової публікації. Він полягає у виявленні й ретельному доборі документів, які згодом включають до списку, раціональному їх розташуванню, визначенні форми зв'язку джерел зі списку з текстом твору, забезпеченні повноти й достовірності бібліографічних джерел, а також дотриманні вимог стандартів, інших нормативних і методичних документів, наявності пояснень, приміток тощо. Для бібліографічних списків також важливими є чіткість і виразність їх редакційно-технічного оформлення й поліграфічного виконання.

Вважається, що вивчення джерел інформації з обраної теми слід починати із загальних робіт, щоб мати уявлення щодо основних питань, близьких до теми дослідження, а потім вести пошук нових видань спеціальної літератури. Для цього на першому етапі дослідники намагаються охопити якомога більше джерел, а потім поступово «відсіювати» зайві. Однак продуктивнішою є методика, за якою від самого початку роботи свідомо обмежують коло джерел, а вивчення починають саме з тих, які безпосередньо відносяться до теми наукового дослідження. Як показує досвід, надмірне коло джерел інформації може гальмувати вивчення конкретної наукової проблеми. У процесі опрацювання джерел рекомендується використовувати лише наукові факти. Бажано добирати найавторитетніші джерела, що містять останні дані, і точно зазначати джерело інформації. Звернення до праць певного вченого, автора, письменника широко застосовується в текстах наукових, науково-навчальних і навчальних праць, тому не слід обмежуватися лише цитованою літературою, а включати в список всі матеріали, що були прочитані, переглянуті, проаналізовані. Бажано виявляти джерела якомога повніше, адже бібліографічний список до наукової праці є підсумком вивчення проблеми і передумовою подальших наукових досліджень

Головну допомогу в пошуку необхідної літератури надають бібліотечні каталоги та картотеки. В першу чергу, науковець чи студент працює з довідково-бібліографічним апаратом наукових бібліотек. Слід пам'ятати і про те, що на сайтах провідних бібліотек України та зарубіжжя представлені електронні каталоги, які відображають їх фонди. Робота з ними дає можливість значно розширити коло виявлених джерел до вибраної теми наукової праці. Допомогу в пошуку літератури нададуть також довідкові видання, бібліографічні покажчики, реферативні журнали.

Результатом роботи з каталогами, картотеками, довідковими, бібліографічними та реферативними виданнями стане в нагоді особиста абеткова картотека, яка містить картки з бібліографічними записами видань, що мають відношення до теми наукового дослідження. Картотека може бути картковою або електронною. При ознайомленні з кожним джерелом бібліографічні дані перевіряються і уточнюються.

Прикнижкові й пристатейні списки були б ще ефективнішими, якби їх складали на більш якісному рівні й використовували стандартизовані бібліографічні записи. Це давало б можливість застосовувати ці списки в довідкових апаратах різних інформаційних установ і бібліотек, вводити в бази даних автоматизованих інформаційно-пошукових систем (АІПС) без додаткових перевірок точності зазначених відомостей. На жаль, бібліографічні посилання та списки часто бувають неточними, різняться за повнотою бібліографічних відомостей, послідовністю й формою їх наведення.

Не буде перебільшенням сказати, що надзвичайно важко знайти таке наукове або науково-популярне видання, в якому всі бібліографічні записи були б складені правильно й одноманітно. На жаль, автори зазвичай мало зважають на якість бібліографічних записів, а рецензенти наукових публікацій

звертають увагу лише на основний зміст, незважаючи на довідково-бібліографічний апарат. А ось рецензент за списком літератури мав би скласти уявлення про наукові позиції автора за такими критеріями:

- наскільки відповідально автор поставився до завдання;
- уміння правильно добирати матеріал до питання;
- здатність мислити аналітично;
- вміння складати список літератури, тобто грамотно оформлювати

опрацьовані джерела.

При оформленні списку до наукової роботи необхідно дотримуватися основних правил бібліографічних відомостей, закріплених до вимог державних стандартів. Разом з тим, у ДСТУ 7152:2010 «Видання. Оформлення публікацій у журналах і збірниках» прямо зазначено, що бібліографічний опис у бібліографічних посиланнях, розміщених у примітках, складають згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1: 2006 [6]. Таким чином, у вітчизняних наукових, навчальних, бібліографічних, редакційно-видавничих та інших установах і організаціях для оформлення прикнижкових/пристатейних списків і бібліографічних посилань слід використовувати стандарти, названі вище.

Недостатня розробленість цього важливого питання зумовила вибір теми дослідження, результатом якого стали методичні рекомендації «Бібліографічне оформлення наукових робіт», підготовлені фахівцями відділу наукового опрацювання документів і організації каталогів Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського.

Укладачі посібника ставили перед собою мету: сприяти підвищенню компетентності й умінь авторів з добору й аналізування джерельної бази дослідження; уніфікувати бібліографічне описування документів різних видів; полегшити авторам роботу зі стандартами та іншими нормативними і методичними документами для бібліографічного оформлення їхніх публікацій.

Завдання цього посібника – у зручній формі подати відомості про те, як потрібно оформляти бібліографічні відомості в небібліографічних виданнях, як укладати списки використаних джерел у дисертаціях й інших наукових, науково-виробничих, науково-практичних, науково-популярних, навчальних виданнях, а також списки опублікованих робіт в авторефератах дисертацій, що мають відповідати вимогам чинних в Україні стандартів.

У посібнику подано правила бібліографічного описування документів, наведено типові приклади оформлення бібліографічних записів різних видів документів, їхніх складових частин, а також груп документів з дотриманням вимог стандартів, чинних в Україні за станом на 1 вересня 2014 р. Викладено особливості основних видів прикнижкових і пристатейних списків, наведено рекомендації з їх наповнення й структури, висвітлено взаємозв'язки з основним текстом видання, що передбачає ефективніше використання списків як бібліографічних посібників за темою дослідження. Це завдання, що виникає під час складання прикнижкових і пристатейних списків, не завжди береться до уваги авторами й редакційно-видавничими працівниками. Розглянуто особливості оформлення й застосування внутрішньотекстових, підрядкових і

затекстових бібліографічних посилань, прийоми скорочення повторних посилань, різницю в призначенні й функціях між списками літератури й посиланнями.

Рекомендації щодо складання й оформлення прикнижкових і пристатейних списків літератури в наукових виданнях з численними прикладами бібліографічного опису різних видів документів наведено в цьому джерелі. Бібліографічний опис окремих видів видань, вміщених у списку літератури цього посібника, можна використати як зразок.

Теоретичну частину посібника ілюстровано великою кількістю прикладів, що дасть змогу використати їх як зразки на відповідних етапах підготовки публікацій. Це допоможе скласти бібліографічні записи документів, вибрати форму й оформити список джерел до наукової роботи, правильно застосувати цитати і зробити посилання по тексту, відредагувати бібліографічні списки; уможливить дотримання таких важливих вимог, як фактична достовірність і точність бібліографічних відомостей, їхня уніфікація.

Наприкінці посібника наведено основні терміни й визначення за темою дослідження з посиланнями на стандарти, з яких вони запозичені. Переклади з російськомовних стандартів подано в авторській редакції.

Методичні рекомендації будуть корисними науковцям, аспірантам, здобувачам наукових ступенів, викладачам, студентам, редакторам видавництв, а також усім, хто займається науковою, педагогічною, науково-методичною й редакційно-видавничою діяльністю під час підготовки монографій, дисертацій, наукових статей, студентських рефератів, курсових, дипломних, кваліфікаційних робіт тощо, які обов'язково мають супроводжувати бібліографічні списки. Основну увагу зосереджено на розкритті тих питань, які можуть виникнути в авторів і працівників видавництв (видавничих організацій), але відповіді на які важко знайти.

Посібник не призначено для укладання окремих бібліографічних видань, а також самостійних бібліографічних покажчиків, уміщених у книгах і журналах і не пов'язаних із текстом інших публікацій. Більшості авторів небібліографічних видань, на яких, власне, і розраховано цей посібник, не потрібні рекомендації з тих питань, які можуть цікавити лише фахівців, оскільки вони розв'язують складніші завдання, що вимагають професійної підготовки і для цього існують спеціальні видання.

Висновки. Дослідження інформаційних джерел і складання бібліографічних списків – це важлива складова процесу написання наукової праці. Важливо усвідомити, що в усьому світі до списку використаних джерел висувають високі вимоги. Стаття з представницьким списком літератури демонструє професійний світогляд і якісний рівень досліджень її авторів. Узагальнення результатів дослідження дає підстави для формулювання певних висновків, що проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми підготовки до складання прикнижкових і пристатейних списків літератури. Подальшого вивчення потребують чинники накопичення певного досвіду з розв'язання цієї проблеми. Слід також зазначити, що більшість описаних

проблем виникло через несвоєчасність розроблення відповідних вітчизняних стандартів та їх застосування в процесі бібліографічного оформлення наукових праць.

Список використаних джерел

1. *Альберт Ю. В.* Списки литературы в научных изданиях: составление и оформление / Ю. В. Альберт. – Киев : Наук. думка, 1988. – 151, [1] с. – Библиогр.: с. 128.
2. Библиографические сведения в изданиях : справ.-метод. пособие для изд. работников и авт. / И. Я. Госин, М. Н. Смирнова, Л. Е. Черняк [и др.] ; под общ. ред. А. Э. Мильчина. – М. : Книга, 1981. – 192 с. – Библиогр.: с. 191–192.
3. Вимоги до оформлення дисертацій та авторефератів дисертацій (розроблено на підставі ДСТУ 3008-95 «Документи. Звіти у сфері науки і техніки. Структура і правила оформлення») // Бюл. Вищ. атестац. комісії України. – 2011. – № 9/10. – С. 2–6.
4. ДСТУ 3582-97. Інформація та документація. Скорочення слів в українській мові у бібліографічному описі. Загальні вимоги та правила. – Чинний від 1997–07–04. – Київ : Держстандарт України, 1998. – 26 с. – (Державний стандарт України).
5. ДСТУ 7152:2010. Видання. Оформлення публікацій у журналах і збірниках. Уведено вперше (зі скасуванням в Україні ГОСТ 7.5-88). – Чинний від 2010–10–01. – Київ : Держстандарт України, 2010. – IV, 13 с. – (Національний стандарт України).
6. ДСТУ ГОСТ 7.1:2006. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання (ГОСТ 7.1–2003, IDT). – Чинний від 2007–07–01. – Київ : Держстандарт України, 2007. – 58 с.
7. ДСТУ ГОСТ 7.80:2007 (ГОСТ 7.80–2000, IDT). Бібліографічний запис. Заголовок. Загальні вимоги та правила складання. – Вперше ; чинний з 1.04.08. – Київ : Держстандарт України, 2008. – 16 с. – (Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи).
8. *Женченко М. І.* Оформлення публікацій у наукових журналах і збірниках: вимоги стандартів та видавничі реалії (на прикладі наукових видань НАН України) / М. І. Женченко // Наука України у світовому інформаційному просторі : зб. ст. / НАН України. – Київ, 2011. – Вип. 5. – С. 125–137.
9. *Женченко М. І.* Складання та оформлення бібліографічних записів у списках літератури до наукових робіт : навч.-метод. посіб. / Марина Женченко ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. – 4-те вид., допов. – Київ : Жнець, 2013. – 63 с. : табл.
10. *Калинина Г. П.* Библиографический аппарат курсовых, дипломных работ и диссертаций / Г. П. Калинина // Библиография. – 2012. – № 1. – С. 50–55.
11. *Лобановська І. Г.* Новий стандарт на бібліографічне описування документів / І. Г. Лобановська, О. Г. Помчалова // Шк. б-ка плюс. – 2004. – Листоп. (№ 21/22). – С. 2–5.
12. Методичні рекомендації щодо складання списку використаної літератури / Держ. наук. установа «Книжкова палата України імені Івана Федорова», НТУУ «Київський політехнічний інститут», Наук.-техн. б-ка ім. Г. І. Денисенка ; [уклад.: Мельник Н. А., Устіннікова О. М.]. – Київ : [б. в.], 2010. – 23 с.
13. Упровадження в практику роботи бібліотек освітянської галузі ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання» та ДСТУ ГОСТ 7.80:2007 «Бібліографічний запис. Заголовок. Загальні вимоги та правила складання» : практ. посіб. / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського; [уклад.: І. Г. Лобановська, О. Г. Помчалова, І. С. Хибник ; наук. ред. І. Г. Лобановська]. – Київ, 2010. – 95 с. – (Шк. б-ка плюс ; 2010, Серпень (№ 15/16)) (Серія «На допомогу професійній самоосвіті працівників освітянських бібліотек» ; вип. 6).

Hrudinina N. D.

List of sources cited as important component of scientific publication

The results of the abovementioned research topics based on the analysis of publications domestic and foreign literature relating to bibliographic registration of references to scientific papers. The study found that the worldwide list of sources used high demands as bibliographic information in the documents have scientometric value. Urgency and importance can not be determined without taking into account the dynamics of quantitative citation for her next

doslidzhenniah. Na research based on analysis of professional literature and practical experience revealed no clear theoretical grounds and methodological support of bibliographic registration papers.

Actuality and lack of elaborated design issues bibliography of scientific papers today. The basic approaches to the elimination of «white spots» in the general problem and drawing up prystateynyh prystateynyh lists of sources.

Established that despite the presence of certain standards and rules regulating bibliographic documents, there is still inconsistency in the description list of references and citations.

Summary results of the study give grounds for formulating certain conclusions, including the fact that most of the described problems arose because of untimely development and implementation of relevant national standards and their application in the design of bibliographic publications.

Keywords: *bibliographic apparatus, citations, lists of sources cited in books and articles.*

КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕК

УДК 027.625:021.2:[37.035:172.15]

Гордієнко А. І.

генеральний директор
Національної бібліотеки України для дітей

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ У БІБЛІОТЕЦІ ДЛЯ ДІТЕЙ: ТРАДИЦІЇ, ДОСВІД ТА СУЧАСНИЙ СТАН

У даній статті розглянуто проблему формування патріотичних поглядів у громадян та акцентовано увагу на необхідності нових підходів до патріотичного виховання молоді. Висвітлено основні нормативно-правові документи, що визначають напрям виховання патріотизму у молоді. Зроблено акцент на відмінності сутності понять «патріотизм» та «націоналізм» у термінології незалежної України та радянських часів. Підкреслено важливу роль спеціалізованих бібліотек для дітей у вихованні юних патріотів та розглянуто основні заходи, які проводилися дитячими бібліотеками у напрямі національно-патріотичного виховання за останні роки.

Ключові слова: патріотизм, націоналізм, національно-патріотичне виховання, спеціалізовані бібліотеки для дітей.

Тема національно-патріотичного виховання, тема традицій і наступності поколінь не є новою, адже за роки незалежності України створювалися передумови для поновлення змісту та методик виховання з формування громадянської позиції дітей та молоді, а у бібліотеках для дітей виховний процес завжди спрямовувався на визначення гуманістичних цінностей та прищеплення любові до Батьківщини в підростаючого покоління.

Проте сьогодні, у часи, коли історія активно твориться за нашої безпосередньої участі, коли від правильності обраного шляху залежать не тільки долі громадян нашої держави, й визначення пріоритетів у розвитку суспільства, постало питання активізації та якісного оновлення підходів до формування системи цінностей юних громадян, нового розуміння традиційної термінології та впровадження кращого досвіду як національного, так і зарубіжного.

Сутність поняття «патріотизм», здавалося б, зрозуміла кожному. Це любов до Батьківщини, відданість своєму народові та гордість за його досягнення. Але міра сприйняття цієї любові та ступінь віддачі залишаються надто різними й донині. Це зумовлено як історичними подіями, через які пролягала доля нашої держави, так і «ідеологічними емоціями», що, безумовно, залишають слід у самосприйнятті та самоусвідомленні власного місця у суспільстві різних поколінь наших співвітчизників. Формування патріотичних поглядів за радянських часів домінувало у своєму інтернаціональному початку, де під егідою об'єднання в єдину «радянську націю» національні традиції окремих народів, що входили до складу Радянського Союзу, розглядалися лише як частина єдиного моноліту радянської спільноти. Тому виховання дітей та молоді мало інтернаціонально-патріотичне забарвлення. Зрозуміло, що за таких умов національно-патріотичне виховання не мало жодного шансу на існування.

За роки незалежності нашої країни ситуація змінилася. Ми почали шанувати рідне коріння, національні традиції та духовні цінності. Протягом останніх десятиліть державою розроблено низку концепцій, що мали сприяти підвищенню рівня національного самоусвідомлення юних громадян у патріотичному векторі. Це Концепція національної системи виховання (1996 р.), Концепція національно-патріотичного виховання (2009 р.), Концепція громадянської освіти та виховання в Україні (2012 р.) та Концепція Загальнодержавної цільової програми патріотичного виховання громадян на 2013–2017 рр. Але жодна з цих концепцій не стала рушійною силою для зміни напрямів виховання на державному рівні. Навіть більше, визначення патріотизму через призму національного сприйняття й спрямування національно-патріотичного виховання молоді відбувалося вкрай повільно. Зумовлено це складним перехідним періодом ставлення до нашої власної національної самобутності, до «націоналізації» виховних процесів, до усвідомлення такої складової патріотизму, як «націоналізм» – адже тривалий час, знову-таки, не без впливу відлуння радянської ідеології, це поняття сприймалося переважно в негативному розумінні, оскільки визвольний націоналізм народів Радянського Союзу вважався загрозою режиму. З набуттям незалежності в Україні поняття «патріотизм» набуло нового значення, а от все, що прямо чи побічно мало відношення до поняття «націоналізм», усе ще сприймалося, як щось надто радикальне. Безперечно, важливо з'ясувати, який саме зміст ми вкладаємо у поняття «націоналізм» сьогодні. Наведемо, визначення, яке дали українські політологи М. П. Вавринчук та М. В. Яруш: «Націоналізм — це усвідомлення приналежності до нації, свідоме прагнення до вирішення завдань, які стоять перед нацією, сповідування ідей, які є національними; природний закономірний рух на захист і утвердження своєї самобутності...» [1, с. 424]. Одразу стає очевидною нагальність активізування у виховному процесі саме поняття «Національний патріотизм», що визначає ставлення до української нації як до цілісного об'єднання, а не роздробленої сукупності людей. І цілком очевидно, що на часі запровадження оновлених методик національно-патріотичного виховання як однієї з найважливіших складових культурного та громадянського розвитку дітей та молоді на основі національної ідеї, самоусвідомлення себе як частини українського народу, через героїчне минуле рідного краю, через вікову культуру, через подвиги та досягнення земляків. Віримо, що цього разу, зважаючи на сумні передумови новітньої історії, що викликали реальне пробудження громадянської свідомості, усі державні ініціативи, спрямовані на зміни в патріотичному вихованні, справді стануть міцним підґрунтям для формування нового покоління громадян України.

Так, 12 червня 2015 р. Президентом України Петром Порошенком підписано Указ «Про заходи щодо поліпшення національно-патріотичного виховання дітей та молоді» [3], метою якого є забезпечення системної взаємодії державних органів із громадськістю в питаннях, пов'язаних із національно-патріотичним вихованням дітей та молоді на прикладах героїчної боротьби українського народу за незалежність, суверенітет та територіальну цілісність

України, відстоювання демократичного вибору України, консолідації дій державних органів, громадських об'єднань патріотичного спрямування щодо проведення відповідної роботи у дитячому та молодіжному середовищі. 16 червня 2015 р. Міністерством освіти та науки України затверджено Концепцію національно-патріотичного виховання дітей та молоді [2], в основу якої покладено ідею розвитку української державності як консолідуючого чинника розвитку українського суспільства та української політичної нації, а також наголошено на особливому значенні ознайомлення підростаючого покоління з історією героїчної боротьби українського народу за державну незалежність, зокрема з діяльністю ОУН, УПА, дисидентського руху, студентською Революцією на граніті, Помаранчевою революцією, Революцією Гідності. А 13 жовтня 2015 р. вийшов Указ Президента України № 580/2015 «Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки» [4], що визначає механізми системної взаємодії органів державної влади, органів місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства у питаннях національно-патріотичного виховання.

Разом із тим, національно-патріотичне виховання пропагує та відшуковує нові, гуманістичні риси, що допомагають відповідати сучасним запитам, не допускаючи жодної агітації щодо переваги своєї нації над іншими, адже патріот завжди поважає і визнає патріотизм і досягнення інших народів, об'єднуючи національні та етнічні групи, що проживають на території України задля процвітання української державності. І важливим підґрунтям для цього є толерантність і, зокрема, здатність бачити в іншій системі цінностей ті позитивні відмінності, що здатні допомогти у розв'язанні загальноукраїнських проблем.

В умовах, що продиктовані нині нелегким часом та неоднозначними обставинами мають приділяти увагу таким завданням національно-патріотичного виховання:

- утвердження в свідомості та почуттях юних громадян патріотичних цінностей, переконань і поваги до культурного та історичного минулого України;
- виховання шанобливого ставлення до Конституції України та державної символіки;
- орієнтація на військово-патріотичне виховання дітей та підлітків;
- сприяння в усвідомленні молодим поколінням зв'язку між індивідуальною свободою, правами та патріотичною свідомістю;
- формування толерантного ставлення до інших культур і традицій [2, с. 11].

Разом з тим, основним важелем виховання патріотизму в дітей та молоді є усвідомлення гордості за свою Батьківщину, – а пишатися нам є чим! Родючі землі, талановиті люди, народні звичаї та промисли, що стали складовою унікального явища – української культури.

Нині наше покоління вперше зіткнулося з реальною війною. Це істотно впливає на сприйняття дійсності та сприйняття себе як патріота нашими співвітчизниками, оскільки окрім «теоретичної» любові до рідної країни перед громадянами України постало питання реальної готовності пожертвувати власним життям заради Батьківщини. І сьогодні це питання зовсім не риторичне. Події, що тривають на Сході нашої країни, змушують більш зважено та відповідально ставитися до військово-патріотичного виховання дітей, адже саме військово-патріотична складова обумовлює формування в підростаючого покоління прагнення до захисту своєї Батьківщини та свідомого бажання опанувати військові професії. За Концепцією національно-патріотичного виховання дітей та молоді Міністерства освіти і науки України зміст військово-патріотичного виховання, що визначається національними інтересами України, покликаний забезпечити активну участь громадян у збереженні її безпеки від зовнішньої загрози. А тому необхідно підвищувати престиж військової служби в очах юних громадян та культивувати ставлення до солдата як до захисника Вітчизни. Така робота має проводитися спільно та всебічно дитячими закладами і громадськими організаціями, і тим важливішим та дієвішим засобом професійного впливу на формування ціннісних пріоритетів дітей постають нині спеціалізовані бібліотеки для дітей. Оскільки саме бібліотекарі-професіонали ненав'язливо, але переконливо, переймаючи щоденну виховну естафету від батьків, вихователів і вчителів, сприяють чіткому усвідомленню громадянської позиції користувачів-дітей через методичні напрацювання, що застосовуються у бібліотечних заходах, серед яких різноманітні творчі конкурси, родинні свята, уроки мужності та шанування героїв-земляків. Будь-яка інформація, будь-який фактаж, особливо історичний, найкраще засвоюється та запам'ятовується тоді, коли його відчують крізь власні емоції. Саме тому серед конкурсів воєнно-патріотичної тематики популярністю користуються ті їх різновиди, що допомагають учасникам творчо розкритися, виявити свій талант художника й артиста, певною мірою пережити події та явища далекої й болісної епохи. З цією метою бібліотеками для дітей проводяться численні заходи патріотичного спрямування як на регіональному, так і на місцевому рівнях.

Так, на виконання Указу Президента України від 24.03.2015 р. № 169/2015 «Про заходи з відзначення у 2015 році 70-ї річниці Перемоги над нацизмом у Європі та 70-ї річниці завершення Другої світової війни» Національною бібліотекою України для дітей спільно з Українською асоціацією працівників бібліотек для дітей під патронатом Міністерства культури України та за підтримки Державної служби України у справах ветеранів та учасників АТО, Української спілки ветеранів Афганістану, Національного видавництва дитячої літератури «Веселка» з метою формування в підростаючого покоління високої патріотичної свідомості, виховання шанобливого ставлення до пам'яті про Перемогу і ветеранів Другої світової війни, збереження та усвідомлення знань про історію свого роду, своїх предків, виховання на цій основі поваги до старших поколінь та їхнього вкладу у відстоювання незалежності України проведено сімейний конкурс «Книга пам'яті мого роду». У конкурсі брали

участь діти з усіх областей України, разом із батьками готуючи книгу пам'яті свого роду, у якій розповідали про представників родини, що брали участь у Другій світовій війні – на фронті, у тилу, партизанських загонах, підпіллі або були вивезені до Німеччини. Роботи, що надійшли до Національної бібліотеки України для дітей, вражають – це не просто гарно оформлені рукотворні книжки, а художні витвори, живі спогади, це ще одне підтвердження тому, що героїчне минуле житиме доти, доки житиме пам'ять про подвиги. А пам'ять жива! І діти, що разом із батьками займалися пошуковими роботами, нотували родинні спогади та збирали воєнні листівки, доторкнулися до історії, відчули подих героїчного минулого країни, однією з сторінок якого є трагічна та славетна участь українського народу у Другій світовій війні.

Цього року Національною бібліотекою України для дітей до 25-річчя Незалежності України спільно з фондом Миколи Томенка «Рідна країна» з метою формування в майбутнього покоління високої громадянської свідомості та сприяння національно-патріотичному розвитку особистості, проведено Всеукраїнський конкурс дитячої творчості «Мрії про Україну: дитячий погляд», основним завданням якого було утвердження у свідомості юних громадян патріотичних цінностей, переконань і поваги до своєї країни, українського народу, його культури, звичаїв і традицій. У конкурсі, що проходив у трьох номінаціях: «кращий прозовий твір», «кращий поетичний твір» та «кращий малюнок» взяли участь понад 3 тис. дітей-учасників, що представили на розгляд журі чудові роботи, пронизані справжньою щирою любов'ю до рідної землі.

Чимало уваги приділяють вихованню патріотів у спеціалізованих бібліотеках для дітей в усіх куточках нашої країни. Це регіональні та обласні акції і конкурси та заходи, що проводяться спеціалізованими бібліотеками для дітей у невеликих містах і селах. Так, Херсонською ОБД ім. Дніпрові Чайки спільно з родиною Голобородьків та Херсонською академією неперервної освіти традиційно проводиться Регіональний літературний конкурс імені Ю. К. Голобородька «Зачаровані Таврією», на який приймаються творчі нариси про історію та сучасність героїчних земляків, у тому числі виокремлено спеціальну номінацію – «Герої твої, Херсонщино», присвячену визволенню Херсонщини від нацистських окупантів. Дніпропетровською ОБД до 70-річчя визволення України проведено обласний заочний конкурс на кращий читацький відгук на книжки про Другу світову війну – «Війна пройшла по долях...», за умовами якого читачі-діти в довільній формі писали відгуки на прочитані книжки про Другу світову війну у вигляді твору, есе, розповіді або малюнку.

Хмельницькою обласною бібліотекою для дітей ім. Т. Г. Шевченка до 70-річчя Перемоги проведено акцію «Прочитай книгу про війну», у якій взяли участь близько 10 тис. дітей різного віку зі 40 спеціалізованих бібліотек області для дітей, а також понад 500 міських і сільських бібліотек-філій, що обслуговують дітей. Акцію організовано з метою залучення дітей до читання художньої та історичної літератури про Другу світову війну, вшанування її ветеранів й учасників та вивчення історії. Усього діти прочитали понад 15 тис. відповідних творів та написали відгуки про них. Цією бібліотекою також

започатковано проект зі створення обласної рукописної книги пам'яті «Війні немає забуття», яка наповнюється історіями, що підготували читачі-діти бібліотек Хмельниччини про своїх близьких людей і родичів, що наближали Перемогу.

Велику роботу з патріотичного виховання проведено бібліотеками для дітей з нагоди 25-річчя Незалежності України. Це і традиційні бібліотечні книжкові виставки, літературні вечори, літературні подорожі, і більш сучасні форми роботи, наприклад, он-лайн акція «У серці кожної дитини живе любов до України», проведена Херсонською ОБД ім. Дніпрової Чайки, або фолькмайдан «Одну Батьківщину ми маємо – її Україною звать», проведений бібліотекою-філією для дітей Білоцерківської МЦБС, та численні творчі конкурси: мистецький конкурс листівок для дітей Харківщини, Донеччини і Луганщини «Дім. Родина. Батьківщина» в рамках Всеукраїнського Проекту культурної інтеграції «Український Донбас» (Харківська ОБД), конкурс дитячих малюнків на асфальті «У жовто-блакитному вимірі» (Херсонська ОБД ім. Дніпрової Чайки), конкурс декламаторів «Калинова моя Україна» (Тячівська РБД Закарпатської обл.), конкурс малюнків на асфальті «У моїм серці – Україна» (РБД Комінтернівської ЦБС Одеської області), конкурс фоторобіт «Неосяжна моя Україно» (Новоукраїнська РБД Кіровоградської області) та багато інших.

Звичайно, бібліотеки для дітей не стоять осторонь подій, що розгортаються на Сході, проводячи як тематичні виховні заходи для дітей, так і акції допомоги воїнам АТО. Зокрема це фотовиставки із світлинами воїнів-земляків учасників АТО, патріотичні уроки та дні пам'яті, присвячені Небесній Сотні, години спілкування та бесіди про Революцію Гідності, оформлення куточків пам'яті героїв-земляків. Воїни АТО – шановані та бажані гості в дитячих бібліотеках, і спілкування з реальними учасниками подій на Сході завжди проходить емоційно та залишає у юних читачів глибокі враження. А зробити щось власноруч для допомоги – це особливо приємно! Діти залюбки долучаються до плетіння маскувальних сіток, старанно зав'язуючи клаптики тканини, та висловлюють надію, що такий захист, створений з любов'ю, обов'язково вбереже воїнів. Крім того, вже традиційно у бібліотеках для дітей влаштовуються благодійні ярмарки, кошти від яких передаються волонтерам для бійців АТО, проводяться акції з виготовлення оберегів для воїнів та написання листів із побажаннями і малюнками дітей, що дуже цінуються на передовій. Такі заходи, окрім практичного, мають також і важливе виховне значення, адже діти, допомагаючи своїм захисникам, дарують їм часточку душі, краще усвідомлюючи, що саме відбувається зараз у країні. Хочеться окремо відзначити роботу Харківської обласної бібліотеки для дітей, яка організувала бібліотеку для військових, які очікують на потяг у волонтерському пункті на Харківському вокзалі, та започаткувала чудову акцію «Татова книжка», пропонуючи воїнам АТО, що повертаються з фронту додому, захопити із собою книжку в подарунок для своєї малечі.

«Наша Батьківщина благає допомоги красномовства, бо так багато її преславних подвигів поминається глибокою мовчанкою» — ці слова видатного українського діяча XVII–XVIII ст. Феофана Прокоповича актуальні й понині. У нас є чим пишатися, наші люди – талановиті, наші майстри – унікальні, наша історія, що хоч і потерпала від споглядань через призму російської, а потім радянської ідеології і потребує перегляду та розстановки нових акцентів нині, складається зі славетних сторінок. І сьогодні, коли на наших очах пишеться її новий розділ, коли українська нація вступила до періоду інтенсивного формування, коли відбуваються якісні зміни у всіх сферах життя, ми повинні висвітлювати краще, що в нас є. А ми маємо про що сказати, адже бібліотеки для дітей – це поєднання багаторічного досвіду та пошук нових ідей, це величезний потенціал, це більше 5 тис. професіоналів, що натхненно працюють із дітьми, а отже, це щоденна копітка робота на благо нашого майбутнього.

І наостанок хочеться процитувати велику українку Ліну Костенко: «А ви думали, що Україна так просто. Україна – це супер. Україна – це ексклюзив. По ній пройшли всі катки історії. На ній відпрацьовані всі види випробувань. Вона загартована найвищим гартom. В умовах сучасного світу їй немає ціни». Наша країна – безцінна і ми пишаємося нею. Живімо ж та працюймо так, щоб і вона пишалася кожним із нас!

Список використаних джерел

1. *Вавринчук М. П.* Націоналізм та національний патріотизм: сутність та відмінності / М. П. Вавринчук, М. В. Яруш // Університетські наукові записки = University scientific notes. 2008. – № 1. – С. 420–425.
2. Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах : наказ М-ва освіти і науки України від 16.06.2015 р. № 641 // Позашкілля. – 2015. – Серп. (№ 8). – С. 4–20.
3. Про заходи щодо поліпшення національно-патріотичного виховання дітей та молоді : указ Президента України від 12 черв. 2015 р. № 334 // Уряд. кур'єр. – 2015. – 16 черв. (№ 106). – С. 7.
4. Про стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки : указ Президента України від 13 жовт. 2015 р. № 580 // Уряд. кур'єр. – 2015. – 17 жовт. (№ 193). – С. 10.

Hordiienko A.I.

Patriotic education in library for children: traditions, experience and present state

This article deals with the topic of forming patriotic outlook in citizens and highlights the need for using new ways of patriotic teaching of youth. It reviews the main normative and legal documents that specify the way for bringing up patriotism in the youth. It highlights the difference between such concepts as “patriotism” and “nationalism” in the terminologies of the independent Ukraine and the Soviet time. The important role of specialized libraries for children in bringing up young patriots is stressed, and the main events along the national-patriotic lines conducted by libraries for children over the recent years are presented.

Keywords: *patriotism, nationalism, national, patriotic education, specialized libraries for children.*

УДК 027.7:908](477.52-21Глухів)

Книш А. М.

заступник директора бібліотеки
Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка

КРАЄЗНАВЧА РОБОТА НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ГЛУХІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА ЯК СКЛАДОВА ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті відображено краєзнавчий доробок бібліотеки, що полягає у виявленні, збиранні, збереженні та популяризації писемних матеріалів, пов'язаних з історією та сьогоденням міста, якому випала доля бути колись величною столицею Української козацької держави.

Ключові слова: патріотичне виховання, краєзнавча діяльність, бібліографічні покажчики, наукова робота, студентська молодь.

Нині ніхто не сумнівається в тому, що справа розбудови України, відродження духовності та національної свідомості її народу неможлива без копіткої й систематичної роботи з відродження занедбаних людською байдужістю славних колись міст і сіл, що матеріалізують історичну пам'ять нашої землі.

Метою статті є всебічне висвітлення краєзнавчої роботи як одного з провідних напрямів діяльності бібліотеки університету, що є характерною рисою нашого часу, коли українське суспільство приділяє значну увагу вихованню патріотизму, вивченню вітчизняної історії та літератури.

Краєзнавство є своєрідним містком, який поєднує покоління минулі з поколіннями сьогоднішніми й прийдешніми, сприяє вихованню в молоді патріотизму, національної свідомості, високої моральності, допомагає виховувати у жителів краю почуття справжніх господарів територій, на яких вони проживають, сприяє розумінню зв'язку та взаємодії малої батьківщини з усією країною, надає знання про національні, етнічні, природо-географічні, культурно-історичні, мовні традиції краю, формує культуру міжетнічного спілкування, толерантне ставлення один до одного [11]. Незважаючи на набутий за період української незалежності досвід, краєзнавча проблематика потребує спеціального та детального дослідження.

Одним із перших нормативних документів у галузі бібліотечної справи незалежної України стало Положення про краєзнавчу роботу бібліотек системи Міністерства культури і мистецтв України (1991 р.), в основу якого покладено сучасну концепцію бібліотечного краєзнавства. Проблемам краєзнавчої діяльності бібліотек України значну увагу приділяв відомий науковець, історик української бібліографії І. І. Корнейчик, який у 1964–1968 рр. опублікував конспекти лекцій «Краєзнавча бібліографія», що й на сьогодні є найповнішим джерелом з історії краєзнавчої бібліографії.

У 1980-х рр. в Україні проведено масштабні наукові дослідження краєзнавчої роботи бібліотек, у яких взяли участь працівники відділу історичного краєзнавства Державної історичної бібліотеки УРСР А. М. Комська та В. П. Кисельова, викладачі інститутів культури Н. М. Кушнарєнко, О. П. Крицький та ін.

Важливим джерелом інформації для дослідження стану краєзнавчої роботи бібліотек є аналітичні та бібліографічні матеріали Державної історичної бібліотеки України, дисертаційні роботи з історії краєзнавчої бібліографії в Україні. Надзвичайно цінну інформацію з цієї теми містять статті з досвіду роботи бібліотек [9, с. 163].

Методи і форми краєзнавчої роботи бібліотеки Глухівського НПУ ім. О. Довженка спрямовані на формування особистості молодого українця – розумного, духовно багатого, з високим почуттям національної гідності. У 2016 році розроблена бібліотекою та затверджена рішенням Вченої ради університету «Програма популяризації читання серед студентської молоді Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка на 2016–2020 рр. (на реалізацію концепції державної політики щодо розвитку національної видавничої справи та популяризації читання на період до 2020 року)». Перед колективом бібліотеки постало першочергове завдання – наблизити до студентів університету, майбутніх учителів, духовні цінності краєзнавчої книжки, розкрити ті найкращі особливості художнього слова, завдяки яким вони в подальшій своїй професійній діяльності зможуть підвести своїх учнів до розуміння цих цінностей – любові та поваги до рідної землі.

Останнім часом більш помітно серед студентства зростає інтерес до історичного минулого міста. Протягом останніх років молодь дедалі більше звертає увагу на життєвий шлях видатних людей, що є цілком закономірно, оскільки біографії видатних людей завжди були і є прикладом для наслідування. Сьогодні особливо важливо, щоб підрастаюче покоління виховувалось на зразках життя та діяльності кращих представників нації, серед яких особливе місце посідає геній українства О. П. Довженко [5, с. 47]. З першого дня, відколи університету присвоєно його славне ім'я, бібліотека розпочала роботу зі створення «Довженківської світлиці». Саме тут зосереджено всю літературу про життя й творчість Довженка. На початку кожного навчального року для всіх студентів першого курсу до неї організовують екскурсію. Саме тут їх знайомлять з творами О. П. Довженка різних років видання. Вони мають змогу потримати в руках книги, за якими навчався Олександр Петрович, коли був студентом Глухівського учительського інституту (1911–1913 рр.), переглянути кадри з найкращих його кінокартин.

У роботі з краєзнавчою бібліографією застосовано інформаційні технології – бібліографічну продукцію створюють у традиційному друкованому та електронному форматах. З 2012 р. в електронному каталозі бібліотеки підтримується база даних «Довженківська світлиця», яка на сьогодні налічує 220 записів. У 2014 р. бібліографи уклали бібліографічну пам'ятку «Великий зодчий українського кінематографу: до 120-річчя з дня народження українського кінорежисера і письменника О. П. Довженка».

Значне місце в роботі бібліотеки посідає бібліографічне краєзнавство. Російський учений М. Щерба стверджував, що воно виконує зберігаючу, довідкову й інформаційну функції, забезпечуючи первинною й вторинною документальною інформацією всі види, форми й спрямування краєзнавчої діяльності [15, с. 72].

Краєзнавча бібліографія є невід'ємною складовою частиною всієї системи бібліографії, а бібліографія, як вважає М. Вохришева, – це засіб збереження й розвитку культури і водночас є культурною цінністю [3].

Важливою умовою успіху кожної наукової праці є якнайповніша обізнаність з теми дослідження, з тим, що вже зроблено попередниками, і тим, що знайшло відображення в науковій літературі – монографіях, розвідках, статтях і навіть в їх окремих розділах або параграфах. Без бібліографічної підготовки не можна починати жодної наукової праці – від студентського реферату до серйозного монографічного дослідження.

У 2016 р. виповнилось 150 років нашому земляку, одному із засновників Української Академії наук та Національної бібліотеки, другому президенту УАН України М. П. Василенку. У рамках відзначення цієї дати в електронному каталозі бібліотеки створено базу даних «М. П. Василенко» (109 записів), укладено бібліографічну пам'ятку. 19 лютого в науковому читальному залі бібліотеки відбулися історико-бібліографічні читання «Микола Прокопович Василенко – український учений, політичний і громадський діяч: до 150-річчя від дня народження». Завдяки співпраці з науковцями кафедри історії та правознавства й краєзнавцями краю захід пройшов на досить високому рівні.

Історії Глухова, його природі, пам'яткам мистецтва та культурному розвитку присвячено численні друковані праці. Глухів згадували в літописах, хроніках, у записках мандрівників. У ХІХ ст. питання історичного розвитку, географічного положення, культури та мови нашого краю інтенсивно досліджували українські та російські вчені. Завдяки їхнім працям нам вдалося зібрати матеріал, що стосується краю (тодішньої Чернігівщини, нині – Сумщини), міста Глухова та Глухівського повіту.

Протягом останніх 20 років побачили світ публікації академіка НАН України, глухівчанина, правознавця Ю. С. Шемшученка, який сприяє висвітленню державотворчих здобутків Гетьманщини глухівського періоду і краєзнавчим дослідженням; монографія доцента В. І. Белашова «Глухів – столиця Гетьманщини (до Глухівського періоду історії України (1706–1722 рр.))» – настільна книжка студентів, які вивчають історію України; кандидата наук з архітектури В. В. Вечерського (керівника проекту Глухівського історико-культурного заповідника – нині «Національний заповідник «Глухів»), який присвятив історії та архітектурі нашого краю серію монографічних досліджень; колишнього директора Сумського обласного архіву Г. М. Івануценка, який надрукував кілька збірок унікальних документів з історії Глухівщини, зокрема про Ярославецьку республіку, що об'єднала десятки сіл Кролевеччини, Путивльщини та Глухівщини у боротьбі з радянською владою [6, с. 14].

Науково-дослідна робота за різними напрямками краєзнавства давно стала невід'ємним складником діяльності бібліотеки Глухівського НПУ ім. О. Довженка. Її працівники постійно досліджують джерельну базу про Глухів у фондах бібліотеки. Окремим предметом краєзнавчих досліджень є видання та публікації у місцевій пресі з проблем історії, сучасності та перспектив розвитку міста.

До 2012 р. формувалася систематична і тематична картотека книжок і статей з питань краєзнавства, а після придбання університетом АБС «УФД/Бібліотека» підтримується краєзнавча база даних «Глухів та Глухівщина».

Збереження рідкісних і цінних видань, особливо дореволюційних, мало велике значення для створення джерелознавчої бази історичної та краєзнавчої науки, яку постійно використовують викладачі університету, студенти, вчителі та учні шкіл міста й району. Багато нового в літопис історичного минулого Глухова внесено археологами, вченими, бібліографами країни, викладачами університету та краєзнавцями В. Ткаченко, В. Белашовим, В. Заїкою та ін.

Давно вже виникла потреба у виданні більш-менш вичерпної бібліографічної праці, присвяченої Глухову. Це допоможе дослідникам історії Глухова й історії України, краєзнавцям, бібліотечним працівникам без значних витрат сил відшукати потрібний матеріал, докладно ознайомитися з літературою з того чи іншого питання. Доречно зазначити, що спроби укласти покажчик з цієї теми вже були. У 1992 р. до 1000-ліття міста бібліотекою (тоді ще Глухівського педагогічного інституту) здійснено дослідження «По історичних містах Київської Русі. Глухів», зокрема укладено списки літератури, однак далі справа не зрушилась [13, с. 56]. Ще одну спробу укласти бібліографічний покажчик, присвячений історії міста, здійснено у 2008 р. до 300-річчя гетьманської столиці – міста Глухова. На той час бібліографи провели додатковий пошук, за рахунок чого кількість записів було збільшено. Однак знову до логічного кінця роботи не було доведено.

На сьогодні результатом пошуку є 563 бібліографічні записи, 111 з яких становлять відомості про документи другої половини XIX ст. Наша робота – ретроспективний науково-допоміжний покажчик «Джерела інформації про Глухів у фондах наукової бібліотеки Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка» складається із двох частин:

I. «Глухів від найдавніших часів до Глухівського періоду Гетьманщини (1708 – 1782 рр.)»

Історія Глухова давньоруської доби, а потім XIV, XVII–XVIII ст. – це історія чудового міста, забудованого кам'яними й дерев'яними будівлями, красивим собором у давньовізантійському стилі, з іконостасом із старого каррарського мармуру, одинадцятьма храмами та розкішними спорудами, розквітом ремесел, промислів, торгівлі, освіти і культури.

II. «Глухів від XIX століття до сьогодення»

Історія Глухова XIX ст. тісно пов'язана з іменем Миколи Артемовича Терещенка, мільонера-цукрозаводчика, мецената. Його внесок у благоустрій міста, розвиток освіти й культури величезний. Близько півтора мільйони рублів

особистих коштів витрачено ним на будівництво Учительського інституту (нині – Глухівський НПУ ім. О. Довженка), чоловічої та жіночої гімназій, ремісничого училища тощо [1, с. 57].

Глухів відвідували Т. Шевченко, П. Куліш, Марко Вовчок, Ганна Барвінок, живописець В. Тропінін, композитор М. Глінка. У Глухівському учительському інституті, заснованому в 1874 р., у різний час здобували освіту письменники С. Васильченко, О. Довженко, чеський композитор Ян Ступка. Зі стін Глухівського педагогічного інституту вийшли вчені зі світовим ім'ям: астрофізик І. Шкловський, мікробіолог Е. Квасніков, хімік О. Овчаренко та ін.

Описи включеної в покажчик літератури зроблено *de visu*. Описи анотовані, анотації розширені. У них наведено відомості про джерела інформації, короткі біографічні дані тощо.

Показчик містить нові та відомі джерела: збірники документів і матеріалів, довідники і туристські путівники, книжки історичного, географічного змісту, праці з питань економіки, статистики, культури та освіти, статті з періодичних видань, а також інші матеріали, на сторінках яких увіковічено події минулого і сучасного Глухова.

Науково-допоміжна бібліографія не обмежується лише забезпеченням науково-дослідної діяльності. Вона орієнтована на наукову діяльність у широкому розумінні, включаючи науково-дослідну, науково-педагогічну, науково-організаційну, науково-інформаційну тощо [10, с. 79].

Формування інтересу студентської молоді до читання краєзнавчої літератури є важливою соціально значимою педагогічною проблемою виховання національно свідомої та духовно розвиненої особистості.

Список використаних джерел

1. *Белашов В. И.* Глухов – забытая столица гетманской Украины / В. И. Белашов. – Киев : Украина, 1992. – 132 с.
2. *Белашов В. И.* Скільки років Глухову? / В. И. Белашов, М. П. Гурець // Березіль. – 1991. – № 8. – С. 176–177.
3. *Вохрышева М. Г.* Библиографическая деятельность: структура и эффективность / М. Г. Вохрышева. – М. : Кн. палата, 1989. – 199 с.
4. *Володько В.* Бібліотечне краєзнавство як самостійний напрям діяльності бібліотек для дітей : історіографічний аспект / В. Володько // Вісн. Кн. палати. – 2006. – № 6. – С. 26–27 ; № 7. – С. 30–31.
5. *Гриневич В.* Глухів у формуванні світогляду О. П. Довженка / В. Гриневич // VII Довженківські читання «Олександр Довженко і українська культура: історія, традиції, сучасність» : зб. наук. пр. Глухів. нац. пед. ун-ту ім. Олександра Довженка / Глухів. нац. пед. ун-т ім. Олександра Довженка. – Харків, 2014. – С. 43–54.
6. *Зайка В.* Остання гетьманська столиця. Глухів: материк знищеної пам'яті / В. Зайка // День. – 2016. – 12–13 лют. (№ 24/25). – С. 14.
7. Історико-культурна спадщина Глухівщини : матеріали міжвузів. наук.-практ. конф., присвяч. 1000-літтю м. Глухова (27–28 жовт. 1992 р.) / Глухів. держ. пед. ін-т. – Глухів, 1992. – 138 с.
8. Історія Києва : бібліогр. покажч. Т. 1. Історія Києва з найдавніших часів до 1917 р. Вип. 1. Історія Києва з найдавніших часів до 1861 р. / Держ. іст. б-ка Укр. РСР, Держ. публ. б-ка Акад. наук Укр. РСР. – Київ : ГУ ДРП, 1958. – 329 с.
9. *Міляевич І.* Формування базових елементів вітчизняних краєзнавчих ресурсів в останнє радянське тридцятиріччя (1959–1990 рр.) / І. Міляевич // Вісн. Львів. ун-ту. Серія

книгознавство бібліотекознавство та інформаційні технології : зб. наук. пр. / Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 2014. – Вип. 8. – С. 162–183.

10. Пономаренко Л. Формування системи бібліографічних посібників у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського / Лариса Пономаренко // Історія освітянських бібліотек України : наук. зб. / АПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. – Київ, 2006. – С. 75–83.

11. Сопова Т. Краєзнавство: погляд бібліотекаря / Т. Сопова // Бібліосвіт. – 2007. – № 1. – С. 10–16.

12. Сташків М. Краєзнавча діяльність : взаємозв'язок, системність, розмаїття тем і прийомів / М. Сташків // Вісн. Кн. палати. – 2006. – № 6. – С. 24–26.

13. Столбишева Г. А. По історичних містах Київської Русі. Глухів : бібліографічний покажчик літератури з питань краєзнавства до 1000-ліття заснування міста / Г. А. Столбишева // Історико-культурна спадщина Глухівщини : матеріали міжвуз. наук.-практ. конф., присвяч. 1000-літтю м. Глухова (27–28 жовт. 1992 р.) / Глухів. держ. пед. ін-т. – Глухів, 1992. – С. 56–61.

14. Устіннікова О. Краєзнавчих посібників багато не буває / П. Устіннікова, О. Сенько // Вісн. Кн. палати. – 2006. – № 3. – С. 10–11. – Рец. на кн.: Місто Ніжин з найдавніших часів до 1917 року : бібліогр. покажч. / авт.-упоряд. Л. В. Гранатович. – Ніжин, 2005. – 304 с.

15. Щерба Н. Н. Краеведение и библиотека: сущность, внутренние структуры и внешние связи / Н. Н. Щерба // Совет. библиотекосведение. – 1992. – № 5/6. – С. 67–76.

Knysh A. M.

Regional studies of Olexander Dovzhenko Hlukhiv national pedagogical university library as a constituent of student's youth patriotic education

The article displays the Library's developments in regional studies. Regional studies include detection, collection, preservation and advertisement of written material devoted to the history and the present time of a town, that once was the metropolis of the Cossack state.

Key words: *patriotic education, regional studies, bibliographic indexes, research, student's youth.*

УДК 027.7:021.2:[378.035:172.15]

Скаченко О. О.

завідувач сектору
Наукової бібліотеки Київського національного
університету культури і мистецтв

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ: ВИМОГИ СУЧАСНОСТІ

У статті висвітлюються мета та основні напрями національно-патріотичного виховання студентської молоді, що реалізуються у Науковій бібліотеці Київського національного університету культури і мистецтв.

Ключова слова: *Наукова бібліотека КНУКіМ, патріотичне виховання, благодійні акції, проекти.*

Процеси зміни політичних, соціальних і культурних пріоритетів в Україні супроводжуються пробудженням національної самосвідомості та духовного відродження. Драматичні події Революції Гідності, трагічні та героїчні вчинки учасників АТО докорінно змінили життя і думки українських громадян, змусили інакше визначити свої життєві пріоритети, бажання і прагнення. Позначилися ці події і на діяльності бібліотек вищих навчальних закладів, в яких виховання патріотизму, активної життєвої позиції молоді вийшло на одне з головних місць. Найголовнішими ознаками

особистісних змін, викликаних загрозами територіальній цілісності держави, стали прояви патріотизму та активної життєвої позиції у повсякденних вчинках молоді.

У статті висвітлено досвід роботи з національно-патріотичного виховання студентської молоді, напрями просвітницької діяльності Наукової бібліотеки Київського національного університету культури і мистецтв (КНУКіМ).

Виклад основного матеріалу. Прийнята в жовтні 2015 р. «Стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2015–2020 рр.» найважливішим чинником сучасного виховання молоді визначає національно-патріотичне, розглядаючи його як «багатокомпонентну та багатовекторну систему, яка великою мірою формує майбутній розвиток Української держави» [7, с. 8].

Реформа системи вищої освіти передбачає нову стратегію розвитку бібліотек вищих навчальних закладів. Досліджуючи діяльність бібліотек як комунікаційних центрів розвитку особистості, доцент Харківського національного технічного університету сільського господарства ім. П. Василенка А. Л. Кухаренко наголошує, що «специфіка напрямів розвитку бібліотеки вищого навчального закладу полягає в її здатності відповідати вимогам інформаційного суспільства» [6, с. 150].

Пробудження і розвиток громадянської ініціативи та волонтерського руху в КНУКіМ загалом та у книгозбірні навчального закладу є свідченням того, що молодь, співробітники і науковці закладу усвідомлюють важливість ідентифікаційних процесів, що відбуваються в державі, прагнуть стати учасниками національно-патріотичного руху, поділяючи «ідею розвитку української державності як консолідуючого чинника розвитку українського суспільства та української нації» [7, с. 8].

Саме тому просвітницька діяльність бібліотеки КНУКіМ упродовж 2014–2016 рр. полягає в проведенні різноманітних заходів та реалізації інформаційно-освітніх проектів, покликаних сприяти національно-патріотичному вихованню молоді. Враховуючи давню історію та культуру України, вимоги і стандарти вищої освіти, освітні програми навчального закладу, пріоритетними були обрані напрями виховання патріотичних почуттів, гордості за українську культуру, мистецтво.

У грудні 2014 р. співробітники Наукової бібліотеки і студенти КНУКіМ створили унікальне видання – збірку патріотичної поезії «Борись в ім'я честі», зробивши таким чином внесок у боротьбу за єдність України. Видання присвячено воїнам-героям, які виявили характер та готовність відстоювати свою гідність, творити майбутнє для себе і своїх дітей.

Збірка складається з п'яти частин, що містять поезії про Україну, воєнні події в зоні АТО, патріотизм. До неї увійшли поезії як видатних українських поетів, так і сучасних майстрів слова [2, с. 60]. Кожен вірш збірки ілюстрований ретельно підібраними фотоматеріалами і цитатами, що розкривають або підкреслюють його зміст. В оформленні видання використано патріотичні плакати серії «Солдати України», автором яких є Юрій Нерослик, арт-директор

журналу «Музеї України», на час підготовки збірки – сержант 92-ї бригади Збройних сил України. У додатках подано світлини патріотичних демотиваторів авторства Андрія Приймаченка. У книзі також вміщено постери з прислів'ями, цитатами з літературних творів, гаслами, фото із зони АТО, дитячі малюнки тощо.

Напередодні Дня пам'яті та примирення (8 травня 2015 р.) Наукова бібліотека разом із трьома факультетами КНУКіМ провела благодійний ярмарок на підтримку бійців АТО. Волонтерська акція пройшла під девізом «Зміни починаються з тебе». Гостями заходу були бійці батальйону ім. Сергія Кульчицького Національної гвардії України, 24-го окремого штурмового батальйону «Айдар», 3-го танкового батальйону «Звіробій». Для гостей підготували різноманітні заходи: святковий концерт, патріотичний флешмоб «Прагнемо миру в Україні», смаколики і сувеніри. Було встановлено «Дерево побажань» бійцям АТО, на якому всі учасники зав'язували синьо-жовті стрічки із побажаннями, надіями, сподіваннями. Всім воїнам – учасникам заходу Наукова бібліотека КНУКіМ подарувала поетичну збірку «Борись в ім'я честі» та через волонтерів передала 50 примірників цього видання на передову.

З нагоди Дня захисника України (14 жовтня 2015 р.) бібліотека та факультет культурології провели благодійну акцію «Моє ім'я – Україна». Зібрані під час обох заходів кошти передали на передову та в госпіталь через ГО «Волонтерська Сотня Доброволя».

Активно співпрацює бібліотека із волонтерами КНУКіМ – братами Володимиром і Русланом Кошовенками, передаючи на передову засоби особистої гігієни, харчі, книжки, солодощі. Володимир і Руслан відвезли один примірник збірки патріотичної поезії «Борись в ім'я честі» воякам батальйону ім. С. Кульчицького та передали прохання укладача видання вибрати вірш до вподоби та залишити біля нього автограф на згадку. Тепер у Науковій бібліотеці КНУКіМ зберігається унікальна добірка автографів з передової. Переглянути її можна в секторі методичної роботи.

З метою інформування громадськості про згадану збірку поезії бібліотека спільно із студентами кафедри книгознавства і бібліотекознавства університету підготувала буктрейлер «Борись в ім'я честі» (автор – Оксана Бережна). Це повноцінний, інформаційно насичений патріотичний відеоролик, в якому вдало поєднано унікальні фотоматеріали та музичний звукоряд. Перегляд буктрейлеру можливий у сервісі YouTube [1].

До Дня визволення України (28 жовтня 2015 р.) сектор методичної роботи бібліотеки ініціював і провів акцію «Посадимо квіти на Поле пам'яті України», під час якої вшановували пам'ять про родичів, загиблих у Другій світовій війні. Учасники акції – студенти та співробітники бібліотеки – розповіли про дідів і прадідів, які брали участь у бойових діях, надіслали фотографії із сімейних альбомів та фото документів-похоронок, отриманих з війни. Результатом акції стали персональні маки кожного воїна, висаджені на сайті «Поле пам'яті» Українського інституту національної пам'яті. Зібрані матеріали систематизовано в презентації PowerPoint «Кожна квітка – це чиясь доля...». Ознайомитися з нею можна на сайті бібліотеки [4].

Здійснюючи національно-патріотичне виховання молоді, бібліотека впроваджує інноваційні форми роботи, тісно співпрацюючи із кафедрами і факультетами навчального закладу. На початку 2014 р. широкій громадськості було презентовано інноваційно-освітній проект «Скарби нації», метою якого є популяризація елементів нематеріальної культурної спадщини України як унікальних культурних та мистецьких маркерів української держави.

Україна приєдналася до «Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО» у 2008 р. У ст. 2 Конвенції зазначається, що нематеріальна культурна спадщина – це культурно-духовні особливості, які вирізняють один етнос від іншого, формуючи його національну ідею. Відповідно до завдань Конвенції кожна держава «повинна бути зацікавлена не тільки у збереженні елементів прояву нематеріальної культури, що формують її самобутність, а й у підвищенні обізнаності та поширенні інформації про них серед світового співтовариства» [5].

Зважаючи на рекомендації Конвенції та враховуючи наявність у структурі КНУКіМ мистецьких кафедр, у рамках проекту реалізуються такі завдання:

- виховання патріотизму, зацікавленості у вивченні та збереженні української культурної спадщини;
- підвищення культурної самоосвіти студентства;
- відкриття в Науковій бібліотеці навчального закладу галереї мистецтв, де експонуватимуться вироби майстрів петриківського розпису, косівської та опішнянської кераміки тощо [3].

До головних передумов, що сприяли розробці проекту саме в освітньому просторі вищого навчального закладу, крім актуальності дослідження нематеріальної культурної спадщини України та широкої цільової аудиторії, необхідно віднести такі:

- розуміння місії бібліотеки як провідного чинника в системі опанування, збереження, трансляції та розвитку українських традицій і культурних цінностей;
- прагнення допомогти користувачам у виборі пріоритетності їхніх ціннісних культурних та життєвих орієнтацій.

Найбільш продуктивно співпраця у рамках проекту відбувається зі студентами і викладачами кафедр музеєзнавства і пам'яткознавства, міжнародного туризму, народної художньої творчості і фольклору, бібліотекознавства і книгознавства. Для першокурсників кафедри музеєзнавства та пам'яткознавства в межах навчальної дисципліни «Вступ до фаху» організовано практичне заняття, під час якого демонструвалися перші експонати «Галереї мистецтв», що ознайомили студентів із виробами сучасних майстрів косівської мальованої кераміки: Марії Гринюк, Іванни Ділети-Козак, Валентини Джуранюк, Михайла Сусака, Уляни Шкром'юк.

Заходи, проведені в рамках проекту «Скарби нації» упродовж 2014–2016 рр., допомогли розширити діапазон практичної складової ознайомлення з етнотуристичними ресурсами України та стали складовими освітніми компонентами у викладанні авторської навчальної дисципліни «Український

етнічний туризм» (розробник курсу – доцент кафедри А. Гаврилюк). Метою курсу є виховання у студентської молоді почуття патріотизму, національної свідомості, національної гідності, громадянської позиції, сприяння використанню ресурсів українського етнічного туризму для розвитку внутрішнього туризму та вітчизняної туристичної індустрії.

Упродовж жовтня 2015 р. для студентів 1–2 курсів напряму підготовки «Туризм» у рамках проекту проведено три заходи: лекцію на тему «Народні промисли в Україні та унікальні осередки їх поширення і популяризації», відвідання виставки «Символи косівської кераміки» у Національному історико-культурному заповіднику «Києво-Печерська лавра», зустріч із автентичним носієм етнічної української культури, народним майстром-гончарем із Косова М. Сусаком.

Наприкінці 2015 р. в читальній залі бібліотеки відбувся майстер-клас із виготовлення ляльки-мотанки, який провела майстриня із Черкащини В. Мірошник. Його учасниками стали студенти, викладачі кафедри міжнародного туризму, співробітники бібліотеки. Більш як 55 учасників заходу мали змогу засвоїти елементарні основи виготовлення ляльок-мотанок, дізнатися про їх сакральні коди. Проводячи захід, майстриня особливу увагу приділила лялькам, присвяченим Материнству, Матері – Берегині Роду та лялькам, об'єднаним у серію «Україна»: «Квітуча», «Хлібосольна», «Благословенна».

Для студентів 1 і 4 курсів Факультету готельно-ресторанного і туристичного бізнесу КНУКіМ з освітньо-професійного циклу дисципліни «Організація туризму: Туроперейтинг» (викладач Т. Ткаченко, кандидат географічних наук, доцент) та у рамках проекту «Скарби нації» у березні 2016 р. відбулась показова національно-туристично-мистецька зустріч із петриківською художницею Т. Гарькавою – заслуженим майстром народної творчості України, доцентом кафедри образотворчого мистецтва та дизайну Дніпропетровського національного університету ім. Олеса Гончара.

27 вересня 2016 р. відбулася презентація проекту «Скарби нації» на першому засіданні клубу «Етносвітлиця», спільному творчому об'єднанні кафедри бандури та фольклору КНУКіМ та відділу патріотичного виховання і краєзнавчої роботи Київського міського будинку вчителя.

Проведення заходів засвідчило, що такі зустрічі студентства із носіями самотнього народного мистецтва привертають увагу до української історії, народно-декоративного мистецтва, виховують почуття гордості, патріотизму, викликають повагу до національних традицій.

Висновки. Наукова бібліотека КНУКіМ цілеспрямовано працює над реалізацією завдань, поставлених у Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2015–2020 рр., запроваджує та втілює в життя інноваційні проекти, проводить освітні, просвітницькі заходи, майстер-класи. Проведені благодійні акції, волонтерська допомога воїнам АТО, пошук матеріалів про учасників Другої світової війни, створення видань і мультимедійної продукції патріотичного характеру за безпосередньої участі

студентів навчального закладу свідчать про усвідомлення бібліотекарями важливості та необхідності подальшої роботи, спрямованої на патріотичне виховання молоді.

Реалізуючи інноваційно-освітній проект «Скарби нації», Наукова бібліотека КНУКіМ:

- створює інформаційну та джерельну базу для дослідження нематеріальної культурної спадщини України,
- виховує патріотичні почуття, що відповідають викликам сучасного життя у ставленні до культури, традицій, звичаїв українського народу,
- безпосередньо впливає на формування нового мислення і погляду студентської молоді на зміни всередині суспільства, ідентифікаційні процеси, готовність до змін.

Список використаних джерел

1. Борись в ім'я честі [Електронний ресурс] : зб. патріот. поезій / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв, Наук. б-ка // YouTube.ua. – Електрон. дані. – Київ, 2015. – Режим доступу: www.youtube.com/watch?v=MWUB3K6NBwA (дата звернення: 26.09.2016). – Назва з екрана.
2. Воїнам АТО присвячується... // Наукова бібліотека Київського національного університету культури і мистецтв. Літопис подій, 2014 рік : дайджест / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв, Наук. б-ка. – Київ, 2015. – С. 60.
3. Інноваційний проект «Скарби нації» [Електронний ресурс] : презентація PowerPoint / авт.-уклад. О. О. Скаченко // Наукова бібліотека Київського національного університету культури і мистецтв : [офіц. сайт]. – Текст. і граф. дані. – Київ, 2014. – Режим доступу: <http://knukim.edu.ua/wp-content/uploads/2014/04/SKARBI-NATSIYI.ppt> (дата звернення: 26.09.2016). – Назва з екрана.
4. «Кожна квітка – це чиясь доля...» [Електронний ресурс] : презентація PowerPoint / авт.-уклад. О. О. Скаченко // Наукова бібліотека Київського національного університету культури і мистецтв : [офіц. сайт]. – Текст. і граф. дані. – Київ, 2015. – Режим доступу: http://knukim.edu.ua/wp-content/uploads/2015/11/POLE_PAMYATI.pdf (дата звернення: 26.09.2016). – Назва з екрана.
5. Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО [Електронний ресурс] : дата підписання: 17.10.2003, дата приєднання України: 06.03.2008, дата набрання чинності для України: 27.08.2008 // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2008. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_d69 (дата звернення: 26.09.2016). – Назва з екрана.
6. Кухаренко А. Л. Бібліотека ВНЗ як соціально-комунікаційний центр творчого розвитку і самореалізації особистості / А. Л. Кухаренко // Вісн. Харків. держ. акад. культури : зб. наук. пр. / Харків. держ. акад. культури. – Харків, 2014. – Вип. 43. – С. 150–157.
7. Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2015–2020 роки : указ Президента України від 13 жовт. 2015 р. № 580/2015 // Офіц. вісн. України. – 2015. – № 83. – С. 7–14.

Skachenko O. O.

National and patriotic education of the student youth: ap-today demands

The article highlights the main directions of youth national and patriotic education, implemented in the Scientific Library of Kyiv National University of Culture and Arts.

Key words: *Scientific Library of KNUKA, patriotic education, charity events and projects.*

ІНФОРМАЦІЙНО- КОМУНІКАЦІЙНІ В БІБЛІОТЕКАХ

ТЕХНОЛОГІЇ

УДК 025.13:004.9

Вараксіна Н. В.

завідувач відділу науково-технічного забезпечення
та впровадження комп'ютерних технологій
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

ПРОГРАМНО-ТЕХНОЛОГІЧНІ ІНСТРУМЕНТИ ДЛЯ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ РІДКІСНИХ КНИГ: ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ

Досліджено питання застосування інформаційно-комп'ютерних технологій у процесі формування галузевого інформаційного ресурсу та надання доступу до нього. Відзначено, що особливої актуальності у світі набуває проблема збереження культурної спадщини. Наведено міжнародні проекти, що сприяють захисту всесвітньої документальної спадщини та забезпечують доступ до оцифрованих об'єктів. Розглянуто можливість використання двох програмних платформ: системи автоматизації бібліотек ІРБІС64 та системи управління електронними колекціями «Digitized content visualizator». Висвітлено досвід використання ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського програмно-технологічних інструментів для репрезентації оцифрованих книжкових пам'яток, що становлять національне надбання України.

Ключові слова: галузеві інформаційні ресурси, книжкові пам'ятки, модуль візуалізації, система управління електронними колекціями «Digitized content visualizator», DC-VISU, європейська цифрова бібліотека, «Пам'ять світу», «Європіана», ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

В умовах формування інформаційного суспільства важливим інструментом сталого економічного і соціального розвитку стає доступ до соціально значущої інформації, при цьому проблема збереження історико-культурної спадщини набуває особливої актуальності.

У 1972 р. ЮНЕСКО прийняла Конвенцію про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини, де визначено, що всесвітньою спадщиною є природні або створені людиною об'єкти, які мають особливу культурну, історичну або екологічну значимість і відносно до яких пріоритетними завданнями стають їх збереження й популяризація [3]. Такі інформаційні ресурси дедалі більшою мірою створюються, поширюються, стають доступними і зберігаються в цифровому форматі, утворюючи тим самим новий вид спадщини – цифрову, яку також необхідно зберегти для майбутніх поколінь [6, с. 83–86]. Тобто, оцифровка змісту не створює нових прав на інформацію, матеріали, які є суспільним надбанням, залишаються такими ж й в цифровому вигляді [9].

Важливим складником загальної інформаційної програми із захисту всесвітньої документальної спадщини є програма «Пам'ять світу», здійснювана ЮНЕСКО з 1992 р., до якої Україна приєдналась у 2012 р. Цілями програми є захист всесвітньої документальної спадщини, забезпечення рівноправного доступу користувачів до неї, поширення загальної обізнаності про її існування й значимість, просування програми до широкої громадськості [8].

У межах програми з 1997 р. ведуться реєстри документальної спадщини на міжнародному, регіональному та національному рівнях. Для її збереження в Україні ухвалено низку законів, зокрема «Про охорону культурної спадщини», «Програма збереження бібліотечних та архівних фондів на 2000–2005 роки».

Українська бібліотечна енциклопедія зазначає, що «національне культурне надбання – це унікальні культурні цінності, що мають виняткове історичне, художнє, наукове та інше культурне значення для формування вітчизняного культурного простору і визначають внесок українського народу у всесвітню культурну спадщину» [4].

Фонд Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського (ДНПБ ім. В. О. Сухомлинського) налічує близько 600 тис. примірників документів, значна частина яких – з педагогіки та психології. Це унікальне джерело відомостей з вітчизняної історії та культури, історії освіти і педагогічної думки, книгознавства та бібліотечної справи.

Як наголошує відомий український книгознавець Г. І. Ковальчук: «рідкісна книга – 1) видання, що має певну цінність (суспільну, естетичну, наукову, художню, друкарську, історичну, мемуарну, краєзнавчу, бібліографічну) і збереглося у відносно малій кількості примірників; 2) примірник видання, що має неповторні прикмети, які відрізняють його від решти тиражу видання – підносний, іменний, з автографом письменника, читацькими помітками, цікавим екслібрисом, в особливій оправі, з додатковими вкладками тощо» [2, с. 622].

У 2001 р. 28 081 видань з фонду бібліотеки постановою Кабінету Міністрів України внесено до Державного реєстру наукових об'єктів, що становлять національне надбання України «Документи психолого-педагогічного та історико-культурного напрямку ХІХ–ХХ століття (1850–1917 рр.)». Тому одним із пріоритетних завдань є вивчення фонду як наукового об'єкта, забезпечення зберігання та надання доступу до нього. У межах проведених наукових досліджень із загального фонду бібліотеки виокремлено кілька колекцій: «Педагогіка» (праці українських педагогів та діячів освіти, науки, культури ХІХ – початку ХХ ст.), «Психологія» (праці вітчизняних та зарубіжних психологів ХVІІІ – початку ХХ ст.), «Шкільні підручники і навчальні посібники», колекція документів іноземними мовами (книги й періодичні видання ХVІІІ – початку ХХ ст.), а також колекція часописів ХІХ – початку ХХ ст.

З 2006 р. в бібліотеці розпочався процес оцифрування книжкових пам'яток і постало питання про збереження електронних копій та організацію доступу до них. У 2013 р. розроблено «Концепцію науково-педагогічної Електронної бібліотеки державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського», в якій зазначено напрями, методи та шляхи вирішення цих питань. Відповідно до неї, фонд електронних документів поділяється на дві частини: архівний фонд, в якому файли зберігаються у форматах зображення (jpg, tiff тощо), розташований у сховищі даних, і фонд для використання, що складається з файлів у форматах pdf, djvu. Доступ до

електронних документів визначається правилами, що регламентують порядок та умови доступу користувачів до інформації [1]. Як зазначено в «Хартії про суспільне надбання», оцифровка змісту не створює нових прав на інформацію, матеріали, які є суспільним надбанням, залишаються такими ж і в цифровому вигляді [9].

Для відвідувачів бібліотеки запропоновано два варіанта доступу: в локальній мережі за допомогою автоматизованого робочого місця «Читач» системи автоматизації бібліотек (САБ) ІРБІС64, і через веб-модуль цієї системи на порталі бібліотеки. У 2003 р. створено сайт, через який користувачам презентовано діяльність бібліотеки як науково-дослідного, науково-інформаційного і науково-методичного центру мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України, надано доступ до її електронних ресурсів. У зв'язку з інтенсифікацією інформаційної діяльності бібліотеки та задля розширення пошукових можливостей користувачів у 2007 р. введено в експлуатацію веб-портал бібліотеки, а в 2015 р. реалізована його нова версія. Для користувачів в розділі «Ресурси», сконцентровано інформацію про традиційні та електронні ресурси ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, зокрема її електронний каталог.

Для розкриття фонду рідкісних і цінних видань в електронному каталозі сформовано базу даних «Рідкісні книги», що на 01.01.2018 містить 7 940 бібліографічних записів (БЗ) (рис. 1).

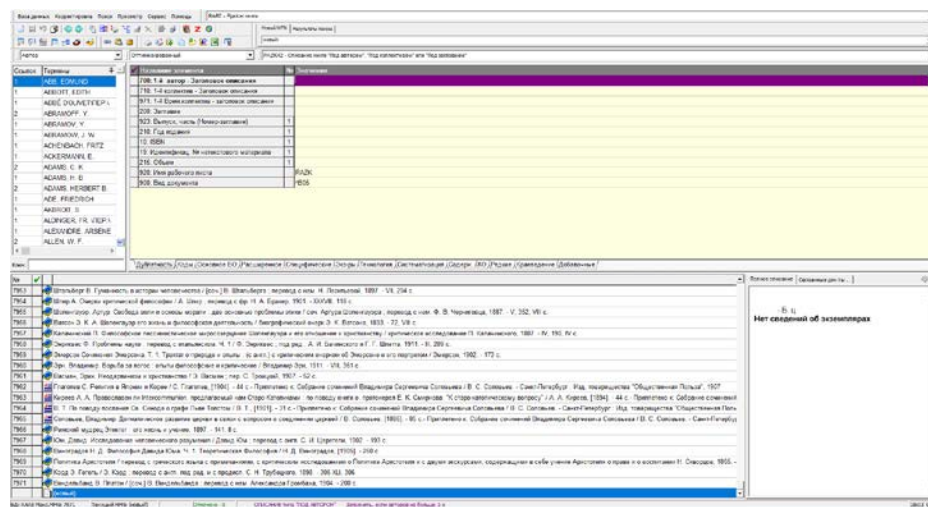

Рис. 1. Інтерфес ІРБІС64

БЗ складається з бібліографічного опису документа, ключових слів, предметних рубрик, змісту, відомостей про екслібриси, штампи тощо. Поєднання електронної копії документа та його запису здійснюється в полі 951 «посилання – зовнішній об'єкт». Завдяки полю 953 «Внутрішній двійковий ресурс» можна прикріпити скановану обкладинку книжки, що дає можливість користувачеві ознайомитися з її зовнішнім виглядом. Також ІРБІС надає додаткову можливість розкриття змісту документа через поле 330 «Зміст», яка позитивно впливає на пошукові можливості системи.

Створення єдиного інформаційного середовища дає змогу враховувати, систематизувати і зберігати створювані інформаційні ресурси, розширює спектр послуг, що надаються. Для цього в бібліотеці у 2013 р. розпочато формування Науково-педагогічної електронної бібліотеки (рис. 2).

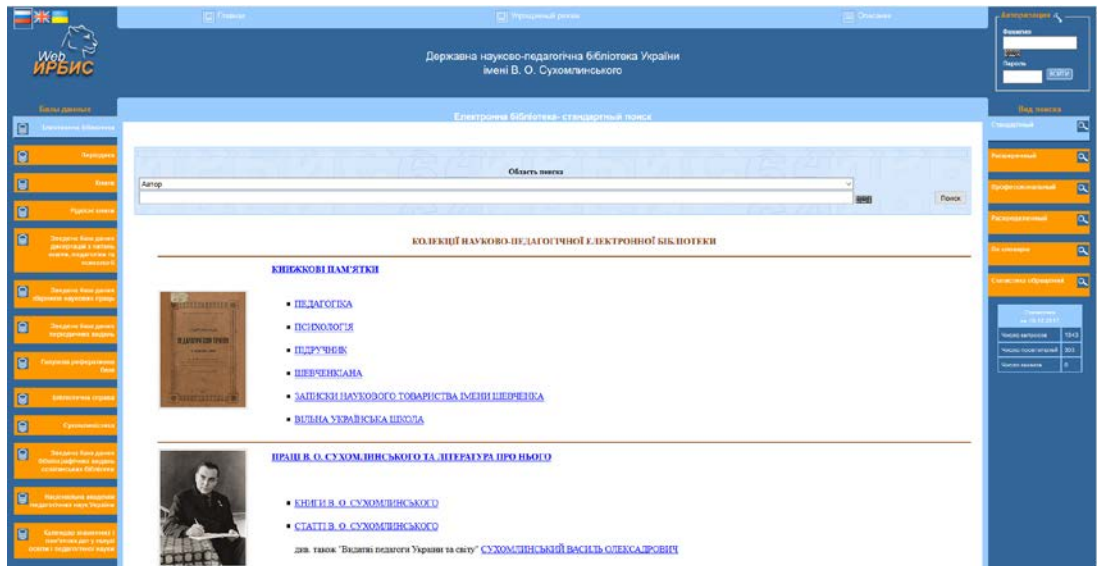

Рис. 2. Науково-педагогічна електронна бібліотека

Колекція «Книжкові пам'ятки» є однією з складників, який містить 1 221 документ. БЗ до неї запозичено з бази даних «Рідкісні книги» методом запиту. Усі відвідувачі мають можливість вільного пошуку та перегляду БЗ. Основні функції пошуку забезпечено можливостями веб-модуля IRBIS64, що надає можливість знаходити в системі інформаційні ресурси, їхній зміст. Стратегія пошуку базується на основі стандартного й розширеного пошуку із застосуванням фільтрів, які звужують пошуковий простір.

Для забезпечення віддаленого доступу для перегляду книжок без можливості копіювання у 2014 р. придбано модуль візуалізації системи управління електронними колекціями «Digitized content visualizator» (DC-VISU) (рис. 3). Книжки завантажуються до системи посторінково як окремі файли у форматі JPG. Особливістю є їх парна кількість, що дає можливість переглядати книжку, перегортаючи сторінки. Зміст дублюється з IRBIS з посиланням на файл, який містить першу сторінку нової глави, що уможлиблює перегляд книжки за змістом. Для роботи з системою розроблено дві інструкції – «Робота з оцифрованим контентом у Системі керування електронними колекціями «Digitized content visualizator» та «Правила заповнення полів у модулі візуалізації Системи керування електронними колекціями», що перебувають у відкритому доступі.

Рис. 4. Оцифровані книги для Європіани

Створення та активне формування електронних ресурсів, зокрема електронного каталогу та Науково-педагогічної електронної бібліотеки ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, електронних тематичних і проблемно-орієнтованих баз даних, значно підвищують оперативність бібліографічного пошуку інформації та дадуть можливість розпочати нові сервіси. Про перспективи використання ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського програмно-технологічних інструментів для репрезентації оцифрованих книжкових пам'яток, що становлять національне надбання України, йдеться у Стратегії розвитку Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського на 2017–2026 роки (за ред. Л. Д. Березівської, 2017 р.) [5].

Список використаних джерел

1. *Вараксіна Н. В.* Концепція науково-педагогічної електронної бібліотеки Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського / Н. В. Вараксіна; [наук. ред. Рогова П. І.]; НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. – Вінниця : Нілан-ЛТД, 2013. – 24 с.
2. *Ковальчук Г. І.* Книжкові (рідкісні та цінні книжки) в бібліотечних фондах : [монографія] / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т укр. книги. – Київ : НБУВ, 2004. – 644 с.
3. Конвенція об охороне всесвітнього культурного і природного надбання [Електронний ресурс] : 17-я Генеральна конференція ЮНЕСКО, 17 жовтня – 21 листопада 1972 г., г. Париж / Організація Об'єднаних Націй по питанням освіти, науки і культури. – Електрон. текст. дан. – [Париж, 1972]. – Режим доступу: <http://whc.unesco.org/archive/convention-tu.pdf> (дата звернення: 12.12.2017). – Загл. с екрана.
4. *Розколупа Н. І.* Національне культурне надбання [Електронний ресурс] / Розколупа Наталія Іванівна // Українська бібліотечна енциклопедія / Нац. б-ка України ім. Ярослава

Мудрого. – Електрон. текст. дані. – Київ, [2012–]. – Режим доступу: [http://ube.nplu.org/article/Національне культурне надбання \(дата звернення: 12.12.2017\).](http://ube.nplu.org/article/Національне_культурне_надбання_(дата_звернення:_12.12.2017).) – Назва з екрана.

5. Стратегія розвитку Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського на 2017–2026 роки / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; за заг. ред. Л. Д. Березівської ; [авт.: Березівська Л. Д., Зозуля С. М., Страйгородська Л. І.]. – Київ, 2017. – 29 с.

6. Хартия о сохранении цифрового наследия [Электронный ресурс]: акты 32-й Генеральной конференции ЮНЕСКО, 29 сентября – 17 октября 2003 г., г. Париж : принята 15 октября 2003 г. Т. 1. Резолюции / Организация Объединенных Наций по вопросам образования, науки и культуры. – Электрон. текст. дан. – Париж : ЮНЕСКО, 2004. – 207 с. – Режим доступа: <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001331/133171r.pdf> (дата обращения: 12.12.2017). – Загл. с экрана.

7. Europeana [Электронный ресурс] // Википедия : свободная энциклопедия / Wikimedia Foundation, Inc. – Электрон. текст. дан. – Режим доступа: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Europeana> (дата обращения: 12.12.2017). – Загл. с экрана.

8. Memory of the World [Electronic resource] // UNESCO / United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. – Electronic text data. – Paris, 1992–. – Mode of access: <https://en.unesco.org/programme/mow> (last access: 12.12.2017). – Title from the screen.

9. Public Domain Charter [Electronic resource]: [website «Europeana»] / Europeana Foundation. – Electronic text data. – Den Haag, 2008–. – Mode of access: <https://www.europeana.eu/portal/en/rights/public-domain-charter.html> (last access: 12.12.2017). – Title from the screen.

Varaksina N.V.

Software tools for rare books representation: actual experience

The article focuses on the usage of information and computer technologies for the formation of a subject information resource and providing access to it. It is noted that a problem of cultural heritage storage is a topical one. The author mentions international projects which contribute to the protection of the world documentary heritage and provide access to digitised objects. Such programme platforms as IRBIS64 library automation system and Digitized content visualizator electronic collections management system are suggested for using. The author describes the experience of V.O. Sukhomlynskyi SSPL of Ukraine in using software tools for representation of digitised literary monuments which constitute a national heritage of Ukraine.

Key words: *subject information resources, literary monuments, visualization module, Digitized content visualizator electronic collections management system, DC-VISU, European digital library, Memory of the World Programme, Europeana, V.O. Sukhomlynskyi SSPL of Ukraine.*

УДК 004.6

Васильєв О. В.

канд. техн. наук
директор Асоціації «Інформатіо-Консорціум»

Чьочь В. В.

канд. техн. наук
директор ТОВ «Інформатіо»

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЦІННОСТІ ПРОВІДНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ (СЕГМЕНТ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК)

Публікація присвячена одному з методів вибору інформаційно-пошукової системи, яка максимально задовольняє інформаційні потреби користувача. Для розв'язання цієї проблеми запропоновано спеціальний показник інформаційної потужності інформаційно-пошукової системи. Дієвість критерію вибору продемонстровано на тестовому наборі формул пошуку у випадку паралельного використання таких баз даних, як «Academic Search Premier»© (EBSCO–Host), SCOPUS© (Elsevier B. V.), «Web of Science Core Collection» (Clarivate Analytics). На основі обраного критерію проведено порівняльний аналіз зазначених систем з метою їх використання у сегменті педагогічних наук.

Ключові слова: інформаційно-пошукова система, база даних, інформаційна потужність бази даних, порівняльний аналіз, Academic Search Premier, EBSCO, SCOPUS, Elsevier, Web of Science, Clarivate Analytics.

Інформаційне забезпечення наукових досліджень неможливе без якісного менеджменту інформаційних джерел і ресурсів, і які відповідають потребам дослідників.

Сучасний інформаційний ринок пропонує значну кількість професійних інформаційно-пошукових систем (баз даних) як предметно-спеціалізованих, так і універсальних за тематикою. Кожна із систем має певні переваги щодо обсягу інформаційного масиву або методики організації інформаційного пошуку на базі реферативно-бібліографічного або повнотекстового масиву документів.

Одним з критеріїв вибору джерела є показник інформаційної потужності відповідної інформаційної системи, що визначається кількістю релевантних документів, отриманих у результаті інформаційного пошуку за запропонованою формулою. Особливість такого показника пояснюється тим, що жодна з інформаційних систем не претендує на повне охоплення всіх тематичних сегментів, навіть власної класифікаційної системи (якщо вона взагалі існує).

Методика порівняльного аналізу за критерієм інформаційної потужності полягає в проведенні серії інформаційних пошуків, формули яких відображають провідні напрями інформаційних потреб конкретної установи або дослідника. Предметом аналізу є таблиця даних кількості документів для кожної з інформаційних систем обраної групи, які є релевантними кожному із запропонованих інформаційних запитів. Об'єктивність даних для такого аналізу залежить від ретельності складання формул інформаційного пошуку

та їх відповідності системі інформаційних потреб. Важливим є також включення до групи вибору інформаційних систем, що подібні за організацією та аналогічні за призначенням.

Розглянемо на прикладі педагогічних наук такий порівняльний аналіз.

Для повного порівняльного аналізу необхідно створити детальну онтологічну схему цього сегмента. В умовах її відсутності для демонстрації обмежимося кількома формулами пошуку, які мають відношення до обраної теми:

1. Шукати в назві або рефераті документа {«sociology of knowledge» OR «knowledge sociology»} – Соціологія знань.
2. Шукати у назві або рефераті документа {«education and psychoanalysis»} – Питання психоаналізу в освіті.
3. Шукати у назві або рефераті документа {«communication barrier»} – Комунікативний бар'єр.
4. Шукати у назві або рефераті документа {«communication theory» and education} – Теорія комунікативності в освіті.
5. Шукати у назві або рефераті документа {«education and religion»} – Освіта та релігія
6. Шукати у назві або рефераті документа {«nanotube and thermostability»} – Термостабільність нанотрубок.

Остання формула пошуку не має відношення до сегмента педагогічних наук, проте є профільною для частини інформаційних систем, що увійшли до групи порівняльного аналізу. Результат цього пошуку демонструє інформаційну потужність частини інформаційних систем в науково-технічному сегменті.

Порівняльний аналіз проводився для групи інформаційних систем, в яку включено бази даних «Academic Search Premier»© (EBSCO–Host) [1], SCOPUS© (Elsevier B. V.) [2], «Web of Science Core Collection» (Clarivate Analytics) [3]. Ці бази даних містять переважно наукові публікації, останні дві є реферативно-бібліографічними за структурою опису документів, а перша – гібридною, реферативно-бібліографічною базою даних, в якій певну частину документів додатково представлено в повному тексті. Перша база даних, на відміну від другої і третьої систем, має розвинутий предметний рубрикатор. Останні дві системи мають лише предметний класифікатор, який у предметному пошуку за ключовими словами не дає суттєвих переваг.

Результати виконаних інформаційних запитів (кількість знайдених документів) відповідно до формул пошуку, що наведені вище, вміщено в таблиці. Для інформаційної системи «Academic Search Premier» результати представлено у вигляді простого дроби, де в чисельнику – загальна кількість документів, а в знаменнику – кількість документів у повному тексті.

Таблиця 1

Пошук	Формула пошуку	Academic Search Premier	Scopus	Web of Science Core Collection
1.	«sociology of knowledge» OR «knowledge sociology»	1550/484	1053	945
2.	«education and psychoanalysis»	1375/745	2746	338
3.	«communication barrier»	70/29	6627	74
4.	«communication theory» and education	379/123	254	44
5.	«education and religion»	22741/10914	16415	3994
6.	«nanotube and thermostability»	28/16	366	116

Результати порівняльного аналізу засвідчують:

Перевагу бази даних «Academic Search Premier» у сегменті педагогічних наук (відповідно до набору тестових запитів) – 3 з 5 запитів: кількість знайдених документів (інформаційна потужність) є найбільшою за обраною групою інформаційних систем.

Запит № 6 демонструє абсолютну перевагу систем SCOPUS та «Web of Science Core Collection». Ці системи є безумовними лідерами серед наукометричних систем у сегментах фундаментальних і прикладних наук.

Інформаційна система SCOPUS показала найбільшу інформаційну потужність у запитах 2 і 3 завдяки більшій кількості журналів, що індексуються системою, та можливості використання термінологічних конструкцій відповідних формул в інших сегментах наук, наприклад у науках психологічного сектора (загальноакадемічного) або сектора телекомунікацій.

Перевага бази даних «Academic Search Premier» була запрограмована комбінацією групи баз даних та набором формул пошуку. Ця інформаційна система має пріоритети забезпечення системи освіти у США, а системи SCOPUS та «Web of Science» історично зосереджені на сегменті фундаментальних і прикладних наук. Політика індексування джерел інформації в системі «Web of Science» дає перевагу фундаментальним наукам, що призводить до зменшення ефективною кількості періодичних видань, які мають публікації, релевантні до запитів прикладного характеру.

Практична цінність порівняльного аналізу за цією методикою критично залежить від визначення інформаційних запитів, що формують інформаційні потреби установи (дослідника).

Результати порівняльних досліджень мають систематично оновлюватися, оскільки інформаційні системи вдосконалюють систему індексування періодичних видань (джерел інформації) і змінюють інформаційну потужність у тому чи іншому сегменті інформаційних потреб шляхом модернізації колекції періодичних видань.

Публікація присвячена одному із методів вирішення проблеми вибору інформаційно-пошукової системи, яка максимально задовольняє інформаційні потреби користувача. Для вирішення цієї проблеми запропоновано застосовувати спеціальний показник інформаційної потужності інформаційно-пошукової системи. Дієвість запропонованого критерію вибору продемонстровано на тестовому наборі формул пошуку у випадку паралельного використання низки баз даних, таких як, «Academic Search Premier»© (EBSCO-Host), SCOPUS© (Elsevier B.V.), «Web of Science Core Collection» (Clarivate Analytics). На основі обраного критерію представлено порівняльний аналіз запропонованих систем для випадку їх використання у сегменті педагогічних наук.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Academic Search Premier. [Electronic resource] / Prepared by EBSCO Industries, Inc., URL:<https://www.ebsco.com/products/research-databases/academic-search-premier> (last access: 07.12.2017)
2. SCOPUS. [Electronic resource] / Prepared by Elsevier B.V., URL: <https://www.elsevier.com/solutions/scopus-premier> (last access: 07.12.2017)
3. Web of Science. Core Collection. [Electronic resource] / Prepared by Clarivate Analytics., URL: <https://clarivate.com/products/web-of-science/web-science-form/web-science-core-collection/> (lastaccess: 07.12.2017)

Vasyliiev O. V., Choch V. V.

Comparative analysis of informative value leading informative systems (segment of pedagogical sciences)

An article is dedicated on one of the methods for solving the problem of choosing an information retrieval system, in order to maximally satisfy the end user's information needs. To solve this problem, a special information capacity indicator is proposed. The validity of the proposed indicator is demonstrated on the search formulas' set in the case of parallel use of a number of databases, such as «Academic Search Premier»© (EBSCO-Host), SCOPUS© (Elsevier BV), «Web of Science Core Collection» (Clarivate Analytics). On the basis of the selected criterion, a comparative analysis of proposed systems is presented for the case of their application in the segment of educational sciences.

Keywords: *Information retrieval system, database, database information capacity, comparative analysis, Academic Search Premier, EBSCO, SCOPUS, Elsevier, Web of Science, Clarivate Analytics.*

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Березівська Лариса Дмитрівна, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, директор Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського

Білоус Валентина Степанівна, директор бібліотеки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

Бондар Людмила Миколаївна, завідувач сектору наукового комплектування фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Бондарчук Оксана Борисівна, завідувач відділу наукової організації та зберігання фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Вараксіна Наталія Володимирівна, завідувач відділу науково-технічного забезпечення та впровадження комп'ютерних технологій Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Васильєв Олексій Всеволодович, кандидат технічних наук, директор Асоціації «Інформатіо-Консорціум»

Волобуєва Ірина Іванівна, завідувач бібліотеки КЗ «Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти»

Гордієнко Алла Іванівна, генеральний директор Національної бібліотеки України для дітей

Грудініна Наталія Дмитрівна, молодший науковий співробітник відділу комплектування та наукового опрацювання документів Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Дунаєва Любов Михайлівна, молодший науковий співробітник відділу комплектування та наукового опрацювання документів Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Зоріна Наталія Євгенівна, науковий співробітник відділу комплектування та наукового опрацювання документів Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Книш Антоніна Миколаївна, заступник директора бібліотеки Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Коваленко Світлана Георгіївна, науковий співробітник відділу комплектування та наукового опрацювання документів Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Мацібора Надія Григорівна, науковий співробітник відділу комплектування та наукового опрацювання документів Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Помчалова Олена Германівна, науковий співробітник відділу комплектування та наукового опрацювання документів Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Скаченко Олена Олексіївна, завідувач сектору Наукової бібліотеки Київського національного університету культури і мистецтв

Чьочь Вікторія Володимирівна, кандидат технічних наук, директор ТОВ «Інформатіо»

Наукове видання

**НАУКОВІ ПРАЦІ
ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ
БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
імені В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

Випуск 6

Збірник наукових праць

Підп. до друку 07.12.2017

Державна науково-педагогічна бібліотека України ім. В. О. Сухомлинського

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи ДК № 4681 від 4.02.2014

Тел./факс (044) 440-35-48
e-mail: dnpb@i.ua